

Олексій Мороз

ШАБОЛТАСІВКА

погляд крізь віки

Даний електронний варіант книги призначений для
безкоштовного копіювання та розповсюдження з
обов'язковим посиланням на автора.

Чернівці

2011

О. М. Мороз

Шаболтасівка. Погляд крізь віки. Історично-дослідницьке видання. — Чернігів, ТОВ РВЦ «Сіверщина», 2011 — 148 с.

Дослідження розкриває історію села Шаболтасівка — від найдавніших часів і до 60-их років ХХ ст. Історія села змальована на фоні історичних подій, що відбувалися в Україні, стає виразно наближеною, легко можна простежити причинно-наслідковий зв'язок. Значне місце у розвідці приділено й етнографічним особливостям Сіверського краю. Дослідження побудоване на історичних документах, спогадах учасників і свідків подій, багато ілюстроване відображенням життя минулих часів.

Видання розраховане на широке коло читачів: істориків, краєзнавців, учнів і студентів — усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

*Присвячується пам'яті моєї бабусі
Над'ярної Марії Яківни*

Висловлюю щирю вдячність колективу Чернігівського обласного державного архіву, колективу Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського, учителю історії Авдіївської с/ш Лазаренку А. М., директору Шаболтасівської н/с школи Чепурній С. І. та вчителю історії Ірсі Т. І., шаболтасівському сільському голові Ірсі А. І., генеологу Максименко І. С., моєму батьку Морозу М. Т. та всім тим, хто надав мені посильну допомогу в написанні цієї книги.

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Частина I	8
1.1 Найдавніші часи	8
1.2 Початок державності	18
1.3 Епоха Київської Русі	26
1.4 Культура та традиції сіверян	31
1.5 Литовське заселення	38
2. Частина II.	40
2.1 Шаболтасівка. Початок	40
2.2 XVIII століття. Розвиток	43
2.3 Опис села. Н.-Сіверське намісництво	49
2.4 Соціально-класова структура села	57
2.5 Землеволодіння та податкова система	65
2.6 Географічне розташування та поштове сполучення . . .	68
2.7 Картопля	72
2.8 Релігія.	74
2.9 Народонаселення.	78
2.10 Побут та торгівля	81
2.11 Школа	86
2.12 Революція. Причини та наслідки	90
2.13 Колективізація. Голод 1932-1933	101
2.14 Передвоєнний час	104
2.15 Початок війни. Окупація	107
2.16 Партизанський опір.	114
2.17 Визволення.	118
2.18 Післявоєнний час	121
Додатки	
I. Список шаболтасівців, що загинули в боях Великої Вітчизняної війни.	130
II. Фотогалерея	141
Список використаної літератури	146

ВСТУП

Колись великий українець Григорій Сковорода сказав: «Пізнай свій край... себе, свій рід, свій нарід, свою землю – і ти побачиш свій шлях у житті...» Приходить час, і в житті людини постають питання: хто вона, чийого роду, хто були її діди, прадіди?

Від односельців мені доводилося чути багато історій з минувшини Шаболтасівки. Розповіді були суперечливі, неточні, а іноді протилежні одна одній. Хотілося розібратися, вийти на шлях істини. Так у мене з'явився інтерес до історії нашої Шаболтасівки.

Проводячи пошук якихось зачіпок, інформації про село, доводилося звертатися до різних джерел. Однією з моїх перших відправних точок в пошуку, звичайно, була наша школа. Викладачі Шаболтасівської школи люб'язно надали мені декілька роздрукованих аркушів і декілька старих зошитів із краєзнавства з пожовклими від часу аркушами, що зберігалися в школі. Крім загальної офіційної інформації та твору на історичну тему колишньої учениці школи, там були і так звані «Анкету про село». Писані на початку 60-х років минулого століття, вони містили скупі відомості про виникнення та історію села.

Ось слова з однієї з тих анкет: «Видатних людей – вихідців з села немає. Ніхто з видатних людей в селі не проживав. Історичних, архітектурних, художніх і археологічних пам'яток в селі немає». Мене це тоді так зачепило за душу! Адже так сухо, офіційно і бездушно писали про моє село, про мою батьківщину. Якось не хотілось бути частиною чогось «безхребетного» – села без історії. Хотілось знайти щось, що могло суперечити такому уявленню про Шаболтасівку. Вже занадто прямо і просто все написано і, на мою думку, неправильно. Адже історія і культура – це не тільки визначні постаті чи якісь архітектурні будівлі, це насамперед долі простих людей, народу, який і є творцем історії та культури. Людина смертна, але безсмертний народ. Його безсмертя – в наступності поколінь. Мудрість віків зберігається в нашій пам'яті, традиціях, усній народній творчості, назвах вулиць, урочищ, лісових масивів, озер.

Частково ці вислови з «Анкет» підштовхнули мене до нових пошуків, адже на той час вся історія села Шаболтасівки була для мене ніби білим аркушем паперу з парою коротеньких заміток. І все! А десятки поколінь жили, творили, народжувались і вмирали на цій землі – вони заслуговують на пам'ять своїх нащадків.

Протягом декількох років я збирав інформацію про село та навколишню територію. Працював з архівами та іншими джерелами. Поступово переді мною почала вимальовуватись картина минувшини нашого села та його округи.

2009 року до моїх рук потрапила досить цікава книга «Жукля», написана вихідцем з однойменного села Василем Устименком. Ця значна за обсягом книга налічує понад шість сотень сторінок. В ній дуже детально і красиво викладена історія села Жуклі від давніх часів аж до сьогодення. Книга просякнута ніжною любов'ю до рідного села, а розповіді доповнені великою кількістю ілюстрацій і фото. Мене вразила кількість інформації і глибина її аналізу.

Тоді я подумав: а чому б не написати книгу про Шаболтасівку? Коли я спілкувався з шаболтасівцями, помічав непідробну цікавість до історії села. Проблемаю була відсутність інформації. Тому я вирішив поділитися з іншими тією інформацією, яка в мене є. Можливо, вона стане комусь у нагоді. Спочатку я думав написати розповідь про село від часу його заснування. Але, на мою думку, ця розповідь буде неповною. Адже історія села – це не тільки історія самого поселення Шаболтасівка, а й історія земель, на яких це поселення виникло, його округи в нерозривному зв'язку з історією всього суспільства. Саму в такому баченні можна найповніше зрозуміти всі процеси, які відбувалися на цій території. Тому всю книгу розділено на дві частини: давню історію Чернігово-Сіверщини та шаболтасівської землі і, власне, історію виникнення та розвитку самого села.

Звичайно, цю розповідь не можна розцінювати як закінчену. Вона весь час буде доповнюватись та доопрацьовуватись. Адже історія села Шаболтасівки – це не тільки історія мого

села, це історія НАШОГО села, і писати її повинні всі разом. Я буду дуже радий, якщо знайдуться люди, які доповнять і продовжать розпочату мною розповідь про наше село Шаболтасівку.

Частина I

1. 1 Найдавніші часи

Всі ми досить добре знаємо по найдавнішім пам'ятки нашої цивілізації. Легендарні єгипетські піраміди, величні храми та споруди Давньої Греції та Риму, витончені пам'ятки Сходу. Люди та держави, на території яких знаходяться такі пам'ятки, пишуться своїм славетним минулим та дбайливо його бережуть. А чим можемо пишатися ми — українці? Звичайно, доблесними козаками, хоробрими предками доби Київської Русі. Хіба це все? Адже у нас немає таких даніх пам'яток про минуле, як у греків, єгиптян. Чи значить це те, що наша місцевість була безлюдною і відкинutoю в своєму розвитку на тисячоліття від інших народів? Це не так. Відповідь на це питання нам дає сама земля.

Наша територія рівнинна і характеризується відсутністю поверхневого каменю — будівельного матеріалу з великим періодом життя. Якщо його не було, то, відповідно, ні з чого було будувати древні пам'ятки архітектури, які б увіковічили ту чи іншу культуру на тисячоліття, як це було на інших територіях. Саме тому в нас відсутні значні пам'ятки на поверхні землі, і всі артефакти, що дійшли до наших часів, сховані глибоко в землі. Вимивання породи поверхневими водами, як це було в Мезині, чи цілеспрямоване розкопування археологами з подальшим вивченням культурних шарів давніх епох дало можливість переглянути давню історію нашого краю.

Грунтовні дослідження Сіверського краю першим почав проводити у XIX ст. наш земляк — виходець з с. Кудлаївки Новгород-Сіверського району, професор Імператорської Академії наук Російської імперії, один із основоположників наукової археології в Росії Д. Я. Самоквасов. Він першим провів розкопки біля с. Юхново, де була відкрита і описана так звана Юхнівська культура (I — II ст. н. е.). За свідченнями учителя історії Авдіївської середньої школи Лазаренка А. М., Д. Я. Самоквасов проводив розкопки і древньої Авдіївки, яка була

спалена Петром I за часів Північної війни. Пізніше нашу землю досліджують десятки різних науковців, знаходячи все нові і нові факти давньої історії. Варто згадати самовіддану працю В. Є. Куриленка — засновника Мезинського музею, який все своє життя присвятив дослідженню нашої землі.

Особисто мені доводилось на березі Десни та її приток знаходити кераміку середньодніпровської культури (IV — III тис. до н. е.), залишки бронзової зброї (епоха бронзи 1,5 тис. до н. е.), наконечник скіфської стріли (IV ст. до н. е.).

Пригадуються рядки з вірша Бориса Олійника:

*Ми тут жили ще до часів потопу.
Наш корінь у земну вростає вісь.
І перше, ніж учити нас, Європо,
На себе ліпше збоку подивись.
Ти нас озвала хутором пихато.
Облиш: твій посміх нам не дотече,
Бо ми тоді вже побілили Хату,
Як ти іще не вийшла із печер.*

Дійсно, трипільці будували собі хати, обмазували зсередини і зовні, потім білили — так само, як традиційно роблять українці в селах. Деякі схожі на трипільські хати і дотепер можна знайти в селах України.

Дуже цікаві дослідження нашої чернігово-сіверської говірки та української мови в цілому, спираючись на праці відомих науковців, зробив у своїй книзі «Планета Україна» наш земляк, письменник та визнаний філолог, сосничанин Микола Адаменко. Через мову, традиції та вірування він доводить спорідненість сучасної української мови та культури з... давньоіндійською (санскритом), шумерською, етрусською. Санскрит — священна літературна мова давньої Індії, входить до індоєвропейської сім'ї і вважається серед них найстарішою, поступаючись тільки хетській. Використовувалася для написання славнозвісних «Вед», вік її складає 3,5 тис. років. Для порівняння Адаменко наводить фрагменти словників санскриту та української мови.

Санскрит	Українці
Равана	Ревун
Світніа	Світати
Сідати	Сідати
Трикута	Трикутна
Цяти	Тяти
Гета	Хата
Чатур	Чотири
Став	Став, ставати
Сука	Сукня
Тата	Тато
Темі	Темінь
Тіла	Тілесна
Три	Три

Зокрема, всі ми добре знаємо місцеву специфіку вимови ряду слів, таких як: *куинь*, *вуил*, *стуил* та ін. За таку дивну вимову слів над нашими односельцями часто-густо люди сміялися та звали «селом необразованим». Так от, Микола Адаменко стверджує, що такі слова являють собою архаїчні фонетичні утворення з історією в декілька тисячоліть. В наведених вище словах дифтонг *уи* знаходиться в перехідній стадії з *уи* до *і*, тому він немов приглушений. А вся суть в тому, що в українській прамові – санскриті – на місці сучасних *і*, *о*, *и* стояло *у*. Від себе додам: коли переглядав словник санскриту, то знайшов цікаву закономірність: в шаболтасівській говірці схожих слів із санскритом більше, ніж в українській літературній мові. Наприклад: *агню*, *маї*, *тваї*, *тата* в незмінній формі є в санскриті. В українській же мові вони звучать дещо інакше: *вогню*, *мої*, *твої*, *тато*. Ось тобі й маєш! Виходить, нам дякувати треба за те, що наші предки донесли такі слова до нашого часу.

Після пошуків у наукових працях інших авторів я дій-

шов висновку, що предки сучасних індійців — вихідці з Європи, які емігрували на Індійський субконтинент декілька тисяч років тому. Це загальноновизнаний науковий факт. Підтвердження цього — спорідненість санскриту з балтійськими та слов'янськими мовами. Крім того, жителі Сходу належать до монголоїдної раси, а індійці — представники європеїдної раси. Такий собі острівець білих серед жовтої раси, що можна розцінити як доказ теорії міграції давніх європейців на Схід. Зокрема, за твердженням польського мовознавця Красунського, найбільш схожою на санскрит серед сучасних мов є українська. Посилання на польського вченого цінне тим, що поляка важко запідозрити в українському націоналізмі. До того ж, такої думки дотримувались російський академік М. Марр, російські вчені А. Гончаров, В. Макарова, В. Морозова та ін.

У своїй праці Микола Адаменко на основі філологічних досліджень доводить спорідненість української культури з найдавнішою з відомих — шумерською. Для прикладу наводить порівняння українських та шумерських слів.

Шумери	Українці
Дірга	Довга
Абзін	Обзир
Гур	Гора
Сі	Сім'я
Дара	Діра
Бал-бал	Балакати
Мушен	Муха, мушка
Лукал	Лук
Еду	Один
Нешу	Несу
Уббути	Убити
Надану	Надати
Пала	Палиця

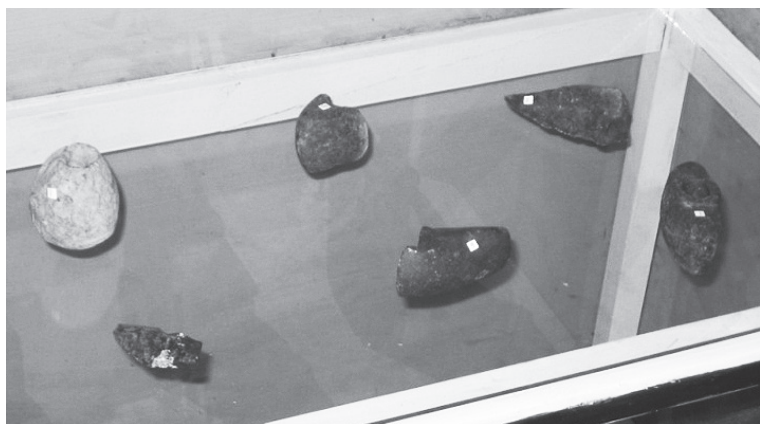
Як бачимо з вищенаведеного порівняння, схожість слів дійсно є, й досить помітна. До мовних досліджень Адаменка варто було б додати те, що антропологічні особливості, виявлені при дослідженні скелетів давніх трипільців, які, як відомо, жили на території сучасної України, збігаються з особливостями будови тіла народів, які жили на території Середземномор'я (етруски) та Месопотамії (шумери).

При дослідженні древніх зображень Кам'яної Могили (світова пам'ятка древньої культури поблизу Мелітополя — смт Мирне у Запорізькій області) особливу увагу і наукові дискусії викликають численні зображення, що нагадують давні письмена, які датують дошумерським періодом. Зокрема, сучасний російський шумеролог, професор А. Г. Кифішин стверджує, що ним прочитані деякі написи з гротів Кам'яної Могили, він датує їх VII-III тис. до н. е. і знаходить паралелі з написами на глиняних табличках міста-держави Ур в Месопотамії (нині — Ірак) та шумерського міста Шуруппак на р. Євфрат. Крім того, вчений виявив намальовану на каменях Кам'яної Могили палеолітичну карту річок України, на якій позначені Дніпро, Південний Буг, Дністер, Молочна. Висновок А. Г. Кифішина: Кам'яна Могила могла бути важливим святилищем протошумерських племен, збирачем важливої інформації для формування і розвитку багатьох етносів та культур. Як бачимо, наша українська мова та земля мають дуже древню історію та пов'язані з поважними давніми цивілізаціями та культурами.

То якою ж була територія нашої Шаболтасівки і прилеглих до неї земель в ті далекі часи? Порівнявши та проаналізувавши факти, що стосуються давньої історії нашої землі, та дані, зібрані Куриленком, спробуємо відтворити реалії багатотисячної давнини. Заселення наших земель відбувалося ще в часи раннього палеоліту за часів неандертальців. За свідченням того ж Куриленка, за XX — XII тис. до н. е. з'являються представники *Homo sapiens* — люди розумної. В той час рівнинними берегами величезної Десни, ширина якої доходила декількох кілометрів, та безлічі її приток прогулювалися стада мамонтів. Полюванням на них і займалися перші мисливці. Саме до цієї епохи належить всесвітньовідома Мезинська стоянка прадавньої людини, яка знаходиться за 16 км від

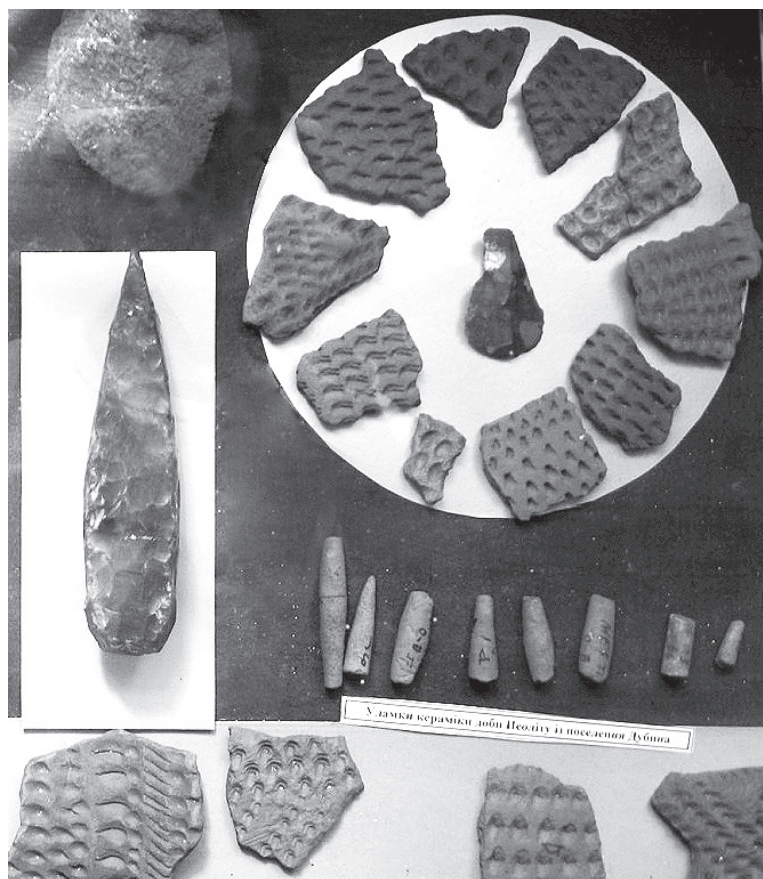
Шаболтасівки. Уже на той час у людей, що заселяли цю територію, були примітивні знаряддя праці, музичні інструменти. Мали вони і свої шедеври найдавнішого мистецтва. Вирізьблені з бивня мамонта орнаментовані фігурки «мезинських птахоніжок» та місячний календар, майстерно вирізаний у вигляді браслета, ще мало досліджені і усвідомлені наукою. Дуже цікавим є те, що візерунок браслета-календаря, який відображає фази місяця, як дві краплі води схожий на відомий грецький меандр — стиль візерунків Давньої Греції. Це за 18 тисяч років до появи давньогрецької культури! Тобто можна висловити припущення, що грецький меандр насправді мезинського походження. Більше того, такий самий орнамент присутній і на національному шумерському музичному інструменті — лелі, що експонується в Багдадському історичному музеї. Нагадаю, що шумерська цивілізація є найстарішою з відомих науці. Період розквіту її припадає на IV — III тисячоліття до н. е. Вона мала свою писемність і володіла велетенськими знаннями з цілого ряду наук. Що могло поєднувати такі різні в часово-просторовому розрізі культури?

В той час люди жили поблизу великих річок на піщаних місцях, полюючи по навколишніх землях. Пізніше кількість населення зростає, і люди починають розселятися по притоках великих річок. Це відбувається десь за III — II тис. до н. е. Племена середньодніпровської, мар'янівської, сосницької культур доби бронзи відходять від Десни по її притоках Лосці, Студінці. В урочищі Москалевщина, що за селом Авдіївка, та в лісовому масиві Морозове біля Шаболтасівки були знайдені учителем історії Авдіївської школи Балабатьком В. П. кам'яні молотки, ножі, скребки, наконечники списів, кістяні проколки тої епохи. Частина цих експонатів зараз зберігається в Авдіївському шкільному музеї.

Авдіївські кам'яні молотки. Авдіївський шкільний музей

Зароджувалось землеробство. Інтенсивним стає рибальство, яке ведеться із застосуванням сітей, вудок, гачків і човнів. У нашій місцевості ставили так звані «заколи» на рибу, займалися підлідним рибальством. Човни виготовляли з цільного стовбура дерева, випаляючи в ньому пустоти і стесуючи горілий шар кам'яним теслом. Значного поширення набули знаряддя для обробітку дерева — вже згадувані кам'яні сокири, молотки, тесла, долота. Житла зводилися напівземляного типу. Оскільки кам'яні знаряддя були не досить зручними для обробітку великої кількості дерева, необхідного для зведення повністю дерев'яного житла, житло будували саманним методом. Для цього з лози плелася основа, що обліплювалася глиною, якої було достатньо в нашій місцевості. Висохлі стіни такого будинку були досить міцними і не пропускали вологи. Спечену вогнем глину з чітким відтиском лозового плетення — каркасу саманної оселі — знаходили місцеві жителі, копаючи землю біля річки. В середині житла розміщувалась піч з глини. Посуд був глиняним, ліпним, досить грубої роботи. В епоху ямково-гребінцевої культури на посудину наносили візерунок в вигляді ямочок, штрихів, відтисків мотузки — символів зораного поля. Іноді такі візерунки мали більш практичний зміст — були підручним календарем, який використовували у землеробстві.

**Фрагменти кераміки епохи ямково-гребінцевої культури.
Мезинський музей**

Великою подією того часу було приручення тварини. Імітацію відбитку «лапи собаки» можна знайти на посуді племен середньодніпровської культури, що прибули на нашу землю в кінці III т. до н. е. Починалась доба бронзи — ера цивілізації. Цікавим є той факт, що на нашій території ніколи не було покладів міді — основної сировини для виплавки бронзи. Вся бронза була завізною з Кавказу та Межиріччя. Це є свідченням того, що, незважаючи на значні відстані, між різними культу-

рами та племенами підтримувалися тісні зв'язки. Оскільки вироби з бронзи були досить дорогими, паралельно з ними ще деякий час використовувалися вироби з каменю та кістки. В той час зароджується традиція хоронити небіжчиків у курганах, яка проіснувала аж до християнського періоду. Вже почалось розділення суспільства на різні соціальні класи — тож залежно від соціального стану покійного були різні способи поховання. Певну роль відігравала поза тіла покійного та його орієнтація в просторі. Простих людей хоронили, кладучи тіло на землю, і насипали зверху невеликий курган. Якщо ж людина заможна, то розміри кургану були досить солідні. Навіть тепер, через тисячі років після вивітрювання, змивання дощами, а останнім часом розорювання, понад Десною і її притоками можна знайти залишки десятків курганів тих часів, що і на сьогодні мають значні розміри.

Кургани насипали поблизу поселень. З часом кургани накопичувались, займаючи значну площу і розтягуючись рядами на кілометри. Зважаючи на розміри і кількість, такий спосіб поховання повинен був займати багато часу і людських ресурсів. Це є свідченням досить значної кількості населення того часу та його соціальної організації.

Широко практикувалася кремація тіла небіжчика на ритуальному вогнищі. Після кремації, як правило, залишки засипалися землею, утворюючи курган. Часто використовувався інший спосіб поховання. Після того, як ритуальне вогнище, в якому спалювали померлого, гасло, залишки померлого витягували з попелу і складали в спеціальну погребальну посудину, яку потім хоронили в іншому місці. Неодмінними атрибутами поховання було покладання в могилу небіжчика предметів побуту, зброї, їжі, води в глечиках та справляння тризни — обряду язичницьких поминок. Таким чином, небіжчика, забезпечивши всім найнеобхіднішим для загробного життя, проводжали на той світ. Такі обряди поховання після розкопок курганів Сіверської землі досить детально описує Д. Я. Самоквасов у своїй праці «Описание археологических раскопок и собра́ние древностей».

В III-II т. до н. е. на нашій території проходило формування перших племінних об'єднань, яке почалося ще в епоху мезоліту. Господарським осередком племен був рід. Власністю ро-

дів були житлові споруди, свійські тварини тощо. Окремі знаряддя праці перебували в особистій власності людини. Селища розташовувалися не тільки відособлено, але й групами від 3 до 8.

На нашу землю наступали нові зміни. В світі починалась «залізна революція». В наш край залізо було занесене зі сходу прийдешніми «ранньозалізними» культурами: бондарихінською, лебедівською, юхнівською та ін. Племена цих культур, змінюючи одне одного та, вірогідно, частково змішуючись, в VIII — V ст. до н. е. поступово заселяли нашу землю. Поява воювничих кочових племен, що приходили зі сходу, вимагала укріплених поселень — городищ, для створення яких використовувались особливості природного ландшафту, оборонні вали та рови. Поряд із городищами існувала велика кількість неукріплених поселень — селищ. Близько IV ст. до н. е. в період свого розквіту в нашій окрузі з'являються воювничі скіфи. Опис цього народу, його традицій і побуту нам залишив давньогрецький історик Геродот. Скіфи віртуозно володіли методами обробки металу. Будучи народом воювничим, виробництво зброї вони фактично поставили на промислові рейки. Досі поблизу річок на лугах — там, де скіфи перебували, випасаючи свою худобу, можна знайти залишки їхньої зброї. А особливо бронзових наконечників стріл характерної трикутної форми з ножоподібним виступом назад — щоб стрілу не можна було витягти з тіла. З погляду балістики такий наконечник був ідеальною зброєю і своїми бойовими властивостями випередив навіть наконечники стріл епохи Київської Русі.

Протягом багатьох тисячоліть в окрузі сучасної Шаболтаівки жили різні племена, багато наших предків гинуло під натиском завойовників, але частина виживала, асимільована новими поселенцями, і безперервний спадковий ланцюг ніколи не переривався. Тому всі давні традиції, вірування, світорозуміння, виробничі навички, мовні, фольклорні здобутки передавались з покоління в покоління, зберігаючись та доповнюючи одне одного.

Цікаві порівняння робить Д. Самоквасов, доводячи спорідненість культури давніх скіфів, слов'ян та українців XIX ст. Скіфи утверджували клятвений договір таким чином. У по-

судину наливали вино, в яке додавали трохи крові людей, які домовились. У це вино вмочували меч, стріли, сокиру і спис. Довго молилися, а потім випивали вино — спочатку ті, що домовились, далі — найзнатніші із присутніх. У русичів зброя також була обов'язковим атрибутом клятви, що підтверджувала договір. Князь Олег і люди його *«по рускому закону кляшася оружьем своїм»*; *«призва Игорь сми, и приде на холм, где стояше Перун, поклагоша оружие свое, и щити, и золото, и ходи Игорь роте и люди его, елико поганих Руси»*. На переконання українських селян XIX ст., кожну домовлену справу треба запити вином — могорич. Ця традиція збереглася і понині.

1. 2 Початок державності

В II ст. до н. е. — I ст. н. е. на нашій території з'явилися венеди — найдавніша назва слов'ян, під якою вони згадуються в античних джерелах. У I — II століттях венеди згадуються у творах відомих античних істориків Плінія Старшого, Птолемея, Тацита, пізніше — в творах Йордана, в пейтінгерових таблицях тощо. Територія, яку населяли венеди, охоплювала широкі простори від Балтійського моря до Карпат і від Одри до Дніпра.

Венедам доводилось вести війни проти Риму, готів, гунів та інших племен. Відомо, що римський імператор Волузіан (III ст. н. е.) за перемогу над венедрами одержав титул «венедсько-го». Проте встановити своє панування над венедрами римлянам не вдалося.

В результаті військових походів посилилася влада племенних вождів, і в першій половині IV ст. виникає держава антів — Антське царство. Його очолювали царі, проте їхню владу обмежували народні збори. Як зазначав візантійський історик Прокопій Кесарійський, «племена ці, слов'яни і анти, не управляються однією людиною, а здавна живуть у народоправстві, й від того у них вигідні і не вигідні справи завжди ведуться спільно». Деякі вчені вважають, що візантійці називали антами ту частину населення, що в IV — VII століттях було об'єднане в міцному міжплеменному союзі. Йордан повідомляє, що в VI ст. венедів частіше називали антами і склавінами (слов'янами), але, разом з тим, він перелічує венедів, антів і склавів як три

окремі групи племен. Венедями чи венетами Йордан означував не лише слов'ян взагалі, а й їхнє північне угруповання, що тягло до Вісли та Балтійського моря. Дехто з українських істориків, зокрема Михайло Грушевський, зображував їх як предків українського народу.

Можливо, в той час частина венедів зберігалась як самостійна група слов'янських племен. Етнокультурні процеси раннього середньовіччя відбувались у безперервних переміщеннях і перемішуванні племен. Тому безпосередні нащадки венедів були основою при формуванні східних, західних і південних слов'ян.

Візантійські письменники VI століття н. е. багато розповідали про суспільний лад, звичаї, побут та військове мистецтво антів. Вони зображували їх високими, світловолосими, дужими людьми. Анти легко переносили холод і спеку, різні злигодні. Їхні племена були ще не об'єднані у постійні союзи. Втім, «Історія готів» Йордана донесла до нас розповідь від IV століття про союз племен антів на чолі з царем Божем. Антські воїни були численні та мужні. Вони швидко перейняли озброєння ромеїв (візантійців) і прийоми їхнього бойового мистецтва. В IV столітті анти постійно загрожували північному рубежеві Римської імперії по Дунаю, не раз долали його, вдираючись у межі імперії та часом навіть загрожуючи Константинополю.

Держава антів існувала від кінця IV до початку VII століття, коли розпалася в результаті тяжкої поразки від аварів. Антські пам'ятки в Україні — переважно прикраси до одягу й кінської зброї зі срібла, бронзи, пізніше — бронзові прикраси (найбільше фібули) з виїмчастою емаллю, центр виробництва яких був у Києві, скарби золотих та срібних речей (Перещепине, Підгороддя біля Крилоса), нарешті городища роменського типу (с. Ромен на Чернігівщині).

Основою господарства цих племен було підсічне землеробство. Головним знаряддям праці слугувало дерев'яне рало з залізним наральником. Найпоширенішими сільськогосподарськими культурами залишалися жито, ячмінь, просо. Почали вирощувати гречку й овес. Мололи зерно на ручних терках. В V столітті з'явилися жорна. Це нововведення здійснило справжній переворот у повсякденному житті — люди почали випікати хліб, коржі й варити різні каші. Розводили велику й дріб-

ну рогату худобу, свиней, коней. Велику роль в нашій місцевості відіграло полювання, значну — бортництво й рибальство.

Ремесла розвиваються та поступово починають відходити від сільськогосподарського виробництва. Виробляли грубу ліпну кераміку. Згодом почало розвиватися й досягло високого рівня гончарство. Значна частина посуду виготовлялася на ручному гончарному крузі, що являв собою дерев'яний диск, який рухався рукою майстра й обертався на нерухомій осі. Потім винайшли ножний круг, що складався з двох дисків, з'єднаних рухомою віссю. Майстер обертав нижній диск ногами, руки його залишалися вільними для формування посуду.

У ранніх слов'ян були розвинуті економічні стосунки з віддаленими країнами, в тому числі — з Римською імперією. Це простежується на підставі численних знахідок на території антських земель римських речей (амфори, скляні та металеві вироби тощо), а також срібної римської монети.

За свідченнями В. Куриленка, в II-VII ст. на нашій території проживали племена черняхівської та київської культур. Територія Подесення в ті часи була густо заселеною. Поселення, як і раніше, виникали на берегах річок і озер. Вони не мали чіткого планування. Основу селищ складали двори — комплекси житлових і господарських будівель, що являли собою окремі домогосподарства.

В VI-IX ст. продовжується подальший політичний, соціально-економічний та культурний розвиток слов'янських племен. Східнослов'янське плем'я, що жило в басейні річки Десни та над течіями рік Сейму, Сули, Псла і Ворскли, називалось сіверяни. Існує багато версій самої назви племені. Офіційна версія твердить, що назва «сіверяни» пішла від російського слова «север». Тобто сіверяни — це плем'я, що жило на півночі. Але ця версія має багато недоліків. Справді, до чого тут північ, якщо територія сіверян була в центрі ореолу розселення східнослов'янських племен, а не на півночі. Відомий історик-краєзнавець сосничанин Ю. С. Виноградський припускав, що назва «Съвер» є похідною від коренів слів «сѣ-яти» та «ор-ати». Адже сіверяни були хлібороби. Іншу думку має сходознавець-індолог Степан Наливайко, яку аргументовано доводить у своїй книзі «Таємниці розкриває санскрит». З історії відомо, що

до складу Чернігівського, а пізніше Н.-Сіверського князівств, входило Тьмутараканське князівство. Нині це Таманський півострів Краснодарського краю РФ. Як свідчать давньоіндійські рукописи, на Таманському півострові жили два споріднених племені — сінди та сувіри. До речі, сінди відомі й у долині Інду, біля історичного Пенджабу. Зараз у Пакистані є провінція Сінд. Так от Наливайко стверджує, що етнонім сувіри надзвичайно близький фонетично до етноніма сівери, що його мало плем'я, яке склало невід'ємну частку українського народу. Індійська епічна традиція виводить сувірів від легендарного предка — царя Сувіри. Ім'я Сувір розкладається на компоненти Су+вір, де Су — префікс, який у санскриті надає основному слову вищого ступеня якості й означає «дуже», «вкрай», «винятково», «надзвичайно». Слово «вір», у свою чергу, означає «муж», «герой». Подібним чином тлумачиться етнонім сувіри — «справжні мужі», «доблесні богатирі», «могутні герої». Що засвідчує належність цього племені до воїнського стану. Отже, спираючись на санскритські джерела та фонетичні закономірності, Наливайко доводить спорідненість індійських сувірів та українських сіверян.

Тогочасні західноєвропейські, візантійські та арабські історики вказують на багатолюдність та незліченність сіверян. Численні селища, в тому числі і на Подесенні, справді розташовувалися дуже густо, нерідко гніздами, на відстані 2-4 км. одне від одного. Східнослов'янське населення у другій половині I тисячоліття н. е., як і в попередній час, жило переважно на неукріплених поселеннях, на берегах рік, струмків, озер.

Поселення мали переважно невеликі розміри, споруджувалися вздовж схилу в один ряд довжиною 250—800 м. Житла на них розміщувалися окремо або гніздами. Основним типом житла роменської культури VII-X ст. була напівземлянка, заглиблена в землю на 1-1,5 м. Житлова площа становила в середньому 15—17 кв. м. Стіни жител нашої лісової зони будувалися методом зрубу з дерев'яних колод. Двосхилий дах покривався соломою або шаром землі чи глини. Долівка у житлах найчастіше являла собою добре втоптаний материк, зверху підмазаний глиною. У деяких напівземлянках виявлено лави або лежанки, вирізані у материку під стінами та обшиті деревом. Вхід до житла, як правило, був орієнтований на південь.

У стінах вирубувалися невеликі отвори — вікна. В той час виникають двоповерхові конструкції жител. Нижня частина, заглиблена в землю, являла собою перший поверх, а верхня наземна — другий. Наземна частина була неопалювана.

Невід'ємним елементом внутрішнього обладнання жител була піч, споруджена з глини в одному з кутів північної сторони житла. Піч мала прямокутну або напівквадратну форму. Нерідко нижня частина печі вирізалась у материковому останці, спеціально залишеному при спорудженні житла. Як виняток, в деяких оселях замість печі використовували звичайне багаття. Більшість господарських споруд (комори, ями-сховища, майстерні) будувалася поблизу житла і становила разом з ним єдиний господарський комплекс. У деяких житлах знайдено підвальні ями для зберігання харчових припасів.

Інтер'єр старослов'янського житла. Репродукція
Національного історико-етнографічного заповідника
«Переяслав». м. Переяслав-Хмельницький

Східні слов'яни жили не тільки на відкритих, а й в укріплених поселеннях — городищах, які являли собою ремісничі й племінні центри. Городища розташовувалися в основному на високих берегах річок, але відомі і в низьких місцях, серед боліт і заплав. Городища з напільного боку мали штучні укріплення — рови та вали. В городищах під час нападів ворогів знаходили прихисток і жителі неукріплених поселень. На рубежі IX-X ст. на території сучасного Радичева Коропського району виникає місто, в якому був, за свідченням В. Куриленка, головний племінний центр сіверян, який потім перейде до Новгород-Сіверського, географічно більш зручного. Це було могутнє місто-фортеця, з яким вела торгівлю вся округа. Торгівля шиферними прясельцями з Радичева велася з Овручем, а скляні прикраси привозили з Криму.

Провідною галуззю господарства у жителів краю, як і в попередній час, лишалось орне землеробство. Основні землеробські знаряддя у VI—IX ст. досягли значної технічної досконалості. В цей час набувало поширення рало з широколезим залізним наконечником, використовувались і знаряддя плужного типу, що перевертали скибу ґрунту, відрізаючи її за допомогою чересла. Городні ділянки оброблялися вручну, залізними мотичками.

Про розвиненість землеробства у сіверян свідчить широкий асортимент культурних рослин, які вони вирощували: пшеницю, жито, ячмінь, просо. Вирощувалися також бобові (боби, горох) й технічні культури (коноплі, льон).

Для збирання врожаю, косовиці сіна та обробки продуктів землеробства наші предки користувалися серпами, косами, жорнами. Хліб жали переважно серпами, коси служили здебільшого для косіння сіна і деяких зернових (вівса, ячменю).

Для обробки та зберігання продуктів землеробства існували спеціальні споруди. Поблизу жител, як уже зазначалося, та всередині них споруджували ями-сховища, погребі. Ями, вириті поза житлами, мали легку покрівлю на зразок куреня. Зерно зберігали також у глиняних і дерев'яних посудинах, сушили його у великих глиняних блюдах — жаровнях.

Другою за значенням галуззю господарства було скотарство. Розводили переважно велику рогату худобу (не тільки

для м'ясної і молочної їжі, а й як тяглову силу), а також кіз, овець, свиней, коней.

Промисли — мисливство, рибальство, бортництво — відігравали в господарському житті жителів нашого краю дуже важливу роль. Полювали на лосів, оленів, диких кабанів, козуль, ведмедів, зайців, білок, птахів. За допомогою рибальських гачків та неводів ловили рибу: сомів, судаків, щук, лящів, в'язів, пліток. Хутра, мед та віск були основними предметами торгівлі сіверян з іншими народами.

Значного розвитку набули ремесла. Найбільшого розвитку досягли металургія, ковальська справа. У цих галузях працювали ремісники-професіонали. Для виплавки заліза використовувалися металургійні горни, які за своєю конструкцією мало чим відрізнялися від горнів перших століть нашої ери. Вони являли собою невеликі глиняні конусоподібні споруди. Для завантаження у горно залізної руди та вугілля служив отвір угорі, в стінках робилися невеликі отвори для нагнітання повітря за допомогою міхів через спеціальні глиняні трубки-сопла. Відомі горни двох типів — дещо заглиблені в землю і наземні. У поселеннях існували кузні. Для розігрівання заліза перед куванням використовували ковальські горна. Відомі десятки різних типів залізних виробів, якими користувалося населення: знаряддя сільського господарства, ремесла, предмети побуту, зброя тощо. Ковалі мали у своєму розпорядженні широкий набір ковальських інструментів, що дозволяло їм виготовляти різноманітну продукцію. За потреби вони могли виробляти дуже складні вироби. Наприклад, тогочасна залізна кольчуга, яка використовувалася воїнами для захисту тіла, складалася з 10-11 тис. дрібних кілець, скріплених за допомогою заклепок діаметром 2 мм. На виробництво такого обладунку майстер витрачав близько півроку. Звичайно, така річ коштувала дуже дорого, тому мати її могла тільки багата людина. Мечі також були дорогим задоволенням. Найкращими вважалися мечі, виготовлені з металу, привезеного з Західної Європи. Тамтешня руда була кращої якості, ніж наша, що давало можливість виготовляти більш якісний метал. Меч, виготовлений з такого металу, продавали на вагу срібла. Зброєю простого воїна того часу були бойова сокира та ніж.

Набули поширення також обробка дерева, кістки, ткацтво,

теслярська справа, з розвитком останньої пов'язуються такі знаряддя праці, як сокири, тесла, струги, долота, різці тощо.

Наприкінці I тисячоліття н. е. відбувається подальший розвиток суспільних відносин. Майнова нерівність дедалі збільшується, зростає приватна власність у заможних верств суспільства. Соціальна верхівка поступово привласнювала собі право збирати серед членів общини (жителів селища) частину продуктів на загальнообщинні потреби та розпоряджатися ними. В процесі становлення феодального суспільства цей звичай перетворився на регулярний збір данини на користь феодала, що було початковою формою феодальної експлуатації.

Релігійні уявлення східних слов'ян до утворення Київської Русі мали багато спільного з порівняно добре відомими з писемних джерел та предметів матеріальної культури язичницькими уявленнями періоду ранньої Русі. Цікаві свідчення про вірування склавинів і антів знаходимо у візантійського історика Прокопія Кесарійського. «Вони вважають, — пише він, — що один тільки бог, творець блискавок, є владикою над усім, і йому приносять у жертву биків і здійснюють інші священні обряди... Вони поклоняються і рікам, і німфам, і всяким іншим демонам, приносять жертви всім їм і за допомогою цих жертв проводять ворожбу». Ця розповідь передає типові язичницькі вірування первіснообщинного ладу. Люди обожували явища природи, від яких залежало їхнє життя та добробут. У розповіді Прокопія привертає увагу схожість верховного божества творця блискавок VI ст. і громовержця Перуна язичницької Русі.

Релігійні обряди східні слов'яни відправляли у спеціально відведених для цього місцях. Писемні пам'ятки згадують численних ідолів і місця молінь — «требища», що існували в дохристиянській Русі. Молилися східні слов'яни також під овином, під «роцненням», біля води. Зображення богів-ідолів вирізувалися з дерева та каменю.

У східних слов'ян існували численні обряди. Частина з них була присвячена порам року та сільськогосподарським роботам: настанню весни і початку польових робіт, літньому сонцестоянню (свято Івана Купала), збору врожаю, зимовим святам родючості (колядки) тощо. Чільне місце посідали обряди весільні та поховальні. Останні досить повно відображені в ар-

хеологічних та писемних джерелах і майже повністю збігаються з обрядами більш ранніх племен.

Значного розвитку набуло ужиткове мистецтво. Одяг прикрашали орнаментальними мотивами переважно реалістичного характеру. Фібули, а також сережки, браслети та інші прикраси орнаментовані і геометричними мотивами — кругами, спіралями, трикутниками і т. д.

Великого поширення набули прикраси. Вони виготовлялися з бронзи, рідше міді. Люди заможні носили прикраси зі срібла. Золото було дуже рідкісним металом у сіверян. Складність виробів того часу вказує на прекрасне знання характеристик металів та віртуозне володіння технологією їх обробки. Широко використовували прикраси зі скла, яке спочатку імпортували з Криму, а за часів Київської Русі виплавляли самі. Кількість прикрас підкреслювала соціальний статус людини.

1. 3 Епоха Київської Русі

В період становлення держави спочатку виникали тимчасові об'єднання племен для боротьби з ворогами чи для здійснення військових походів, згодом — союзи близьких за культурою сусідніх племен, і, нарешті, утворювалися територіальні політичні союзи державного типу («землі», «княжіння»). Вони мали своїх князів (князь — воєначальник племені, голова держави), стольні міста, чимало городищ та ремісничих центрів.

У період слов'янської колонізації територія Чернігівщини заселялася сіверянами — чи не найбільшим з усіх східнослов'янських племен. Основна маса сіверян компактно мешкала в басейнах Десни, Сейму та Сули. Арабські письменники VIII — IX ст. ст. на теренах східнослов'янських земель називають три державні утворення: Куявію (племінне об'єднання полян зі стольним містом Києвом), Славію (словени — Новгород) і Артанію (сіверяни — Чернігів). Аль-Істахрі писав: «Руси складаються з трьох племен, з яких одне ближче до Булгара... Друге плем'я, що живе далі за перше, називається Славією. Ще плем'я називається Артанією, а цар його живе в Арті». За свідченням цього ж автора, Артанія торгувала з кривими Арабського Сходу.

У VII ст. у Північному Причорномор'ї утвердився Хозар-

ський каганат. Одним із джерел збагачення верхівки каганату були грабіжницькі напади на сусідні народи. З початку VIII ст. хозари підкорили східнослов'янські племінні союзи і обклали їх даниною. Боротьба з хозарами сприяла згуртуванню племен Руської держави.

Наприкінці VIII ст. відбулося перше знайомство русичів з норманами (північними людьми). На Русі їх називали варягами, а в Західній Європі — вікінгами. Суворі умови життя на батьківщині змушували норманів шукати кращої долі в інших краях. Слов'яни — чи не єдиний народ Європи, що поставив невгамовну енергію і запал варягів собі на службу. Енергійні, жорстокі, відважні вояки, вони, як правило, наймалися на військову службу до руських князів. Часто варяги захоплювали владу в руських князівствах. Із звичайних найманців-приблуд вони ставали володарями земель руських. Одна з найвідоміших династій руських князів — Рюриковичів — бере свій початок саме з варягів. 882 року норманський воєвода Олег з дружиною, що складалася з варягів, чуді і словенів, з'являється біля Києва. З ним перебував і малолітній син конунга (вождя) Рюрика Ігор. Олег вбиває князів Аскольда та Діра і захоплює владу над Руссю, проголосивши себе князем. Ігор, що князував після Олега, і започаткував нову династію норманського походження — Рюриковичів. Починається новий етап розвитку нашої землі — утворення могутньої держави Київської Русі.

Основну увагу Олег приділяв питанням зміцнення князівської влади. Вкрай гостро постала проблема єдності держави. Олег починає приєднувати до Києва навколишні племена і обкладати їх легкою даниною, залишаючи при цьому при владі князів місцевих династій. 884 року відбулося приєднання до Києва і сіверян. Для контролю другого за величиною міста Русі — Чернігова — Олег селить в урочищі над Десною, за декілька кілометрів від Чернігова, біля сучасного села Шестовиця, загін варягів та відданих йому слов'ян. Їх призначення було контролювати найважливішу транспортну артерію сіверян — Десну, збирати мито та створювати військову присутність для того, щоб тримати місцеве населення в покорі. Варяги на той час вважалися найкращими воїнами в усій Європі. Пізніше в X ст., коли відпала потреба в контролі Чернігова,

а поселення перестало підтримуватися київським князем, місцеві жителі спалили його та знищили його мешканців. Зараз це місце називають Коровель — від скандинавського «коровелер» (місцина, що поросла лісом). Коровель вважається найбільшою стоянкою варягів у Східній Європі.

Археологічні розкопки в Коровелі. На фото видно залишки ями-погребу та заглиблення на місці колишнього частоколу.
с. Шестовиця Чернігівського району

В той час, після військового становлення Київської Русі як держави, виникла необхідність вийти на новий щабель міжнародних відносин. Оскільки в Східній Європі та Причорномор'ї найрозвинутішою і впливовою країною була Візантія, визнання і прихильність саме цієї держави треба було здобути Києву. Треба, щоб на Русь дивились не як на плем'я дикунів, що «живут по звериному, как скот», а як на рівний народ. На заваді такому визнанню була язичницька релігія Русі. Руські князі не могли брати династичних шлюбів у Візантії, оскільки християнська релігія останньої не визнавала язичництва, а самих язичників сприймали як поган, рівних диким звірям. Саме тому, починаючи ще з княгині Ольги, відбуваються перші спроби прийняття християнства як державної релігії. Остаточно запровадження християнства відбувається при князю Володимирі 988 року. Та це рішення князя не було сприй-

няте всіма позитивно. Хрещення населення подекуди відбувалося насильно. Через такі дії влади люди втікали в ліси, де під захистом непрохідних хащ намагалися зберегти віру своїх батьків. Декому це вдалося. Ще протягом майже цілого тисячоліття в глухих куточках нашої Батьківщини, особливо на Чернігово-Сіверщині, самотніми поселеннями жили язичники. Після хрещення на нашу землю з Візантії було делеговано багато греків, які проповідували християнство та несли людям нові знання: науку, грамоту, основи права. Варто зазначити, що хрещення Русі було вигідне і самій Візантії. Адже християнська Русь, як держава єдиновірців, ставала більш прогнозованою та лояльною до Візантії в стратегічному плані. Покращувались умови ведення торгівлі між державами.

Як стверджує вчитель історії Лазаренко А. М., після невдалої спроби хрещення в ліс на околиці сучасних Лузік переселяються слов'яни-язичники, які засновують давню Авдіївку. Навіть у XVIII-XIX ст. ст., за його даними, в лісах під Авдіївкою жили язичники, яких місцеві жителі називали «старовірами». Ідоли і капище (жертвник) поміщалися в гаю вікових могутніх дубів. Цей дубовий ліс називали Божеліссям. Він вважався священним місцем для язичників і старанно оберігався. Під час Великої Вітчизняної війни всі дуби були вирізані та вивезені. Зараз на місці дубового гаю знаходиться поле, що має назву Малуниха або Божелісся. Назва Малуниха походить від імені останньої жінки-язичниці, що жила в Авдіївці. У неї була дочка, яка прийняла християнство та вийшла заміж в Авдіївку. Її ім'я не збереглося, але розповідали, що жінка добре розумілася на травах та давніх методах лікування, тому все своє життя займалася лікуванням односельців.

Біля давнього селища Авдіївки збереглося два курганних могильники. Кажуть, що тут в кінці XIX століття проводив розкопки відомий археолог Дмитро Самоквасов. Наявність курганів вказує на те, що поселення було досить значним. У християнському обряді немає обряду поховання з насипанням кургану, це виключно язичницька традиція. Це дає можливість визначити релігійну приналежність давніх поселенців авдіївського селища. Давно вже немає язичників у нашій окрузі, але пам'ять про них живе в місцевих географічних назвах: Кистер, Лузь, Лоска, Вербич.

Є в Авдіївці урочище з гарною українською назвою Криничне. В Криничному б'є невелике джерельце з прохолодною та кришталево чистою водою. Появу джерела люди пов'язують з далекими часами, коли на нашу землю скоювали розбійницькі напади половці. За легендою сподобалась половецькому правителю (кагану) вродлива сіверянська дівчина. Та відмовила вона домаганням жорстокого кочівника. Не міг змиритися каган з відмовою, «закипіла» кров войовнича. Направив він загін воїнів у селище, де жила дівчина, з наказом силою доставити непокірну. Поспішали воїни виконати наказ кагана, обнишпорили все селище, не знайшли дівчини. Вона ж за радою старійшини покинула домівку і поселилася в лісі. Вірним її супутником і охоронцем був коханий чоловік, односелець. Справили весілля молодята якраз перед нападом кочівників. На новому місці побудували хатину, обзавелися господарством, жили в мирі і злагоді. Втікачів від нападів половців, князівських та боярських усобиць було багато. Часто звертались вони по допомогу і до молодого подружжя, двері їхньої гостинної господи завжди були відчинені для людей.

Минали роки... В подружжя підростало двійко дітей, хлопчик і дівчинка. Добра слава про добру сім'ю облетіла навколишні поселення. Дійшла звістка про неї і до половецького кагана. Відчув, зрозумів каган, що то його кривдниця, непокірна дівчина має добру сім'ю і гарну славу. І ось мчить він на чолі загону воїнів на жорстоку розправу. Нікого не пожаліли половці, село спалили, вцілілих людей обернули на рабів. Грудьми став на захист сім'ї чоловік — впав, підкошений половецькими стрілами. Забило на місці його загибелі цілюще джерело. До останнього захищала дітей мати, прикрила їх тілом. Та дістала половецька шабля жінку, зросила вона землю своєю кров'ю, піднялася на місці її загибелі розлога верба, загорнулась в срібло-зелені шати, нахилилась до любого їй джерела, захищала від лютих вітрів і гарячого сонця.

Хотів було каган вгамувати свою лють на дітях дівчини, та в останню мить прокинулись у зачерствілій душі завойовника людські почуття, пожалів він дітей. Були вони

пам'яттю про ненависну, але і кохану жінку. Виростив їх як рідних, хлопця зробив своїм спадкоємцем, дівчину віддав заміж за руського князя. Та залишилась в душах вихованців кочівника пам'ять про батьків, про рідну землю. Не один раз приїздив молодий каган до любих серцю місць, низько вклонявся світлій пам'яті батька і матері, просиджував довгі години в тіні верби над джерелом. Простягала руки-віти до сина Верба-мати, напувало цілющою водою Джерело-батько. Не забував половецький правитель своїх коренів, як міг дбав про сіверян-одноплемінників. За часи його владарювання над половецькими племенами припинилися люті набіги кочівників на руські землі. В одній із битв каган загинув. Поховали його в рідних місцях, біля батька і матері. Пам'ять про нього збереглася в назві урочища Каганівщина.

1. 4 Культура та традиції сіверян

Цікаво, які були особливості характеру, побуту, традицій людей періоду Русі? Іноземці хвалили слов'янське населення того часу за щирість і привітність. Візантійський письменник Прокопій говорив, що вони ласкаві до іноземців, гостинно їх зустрічають і проводжають далі, щоб не сталося з ними біди. Жінки надзвичайно вірні своїм чоловікам і часто вбивають себе, коли чоловік гине. Дуже люблять свободу і нікому не хочуть служити або бути під чиеюсь владою. Але незлагідні, не люблять слухати думку більшості, кожен тягне в свою сторону, і тому часто бувають між ними сварки і криваві бої. Люди відважні і войовничі, ніхто не міг би їм суперечити, якщо була б між ними злагода. Любили веселитися, співати і гуляти. Християнські літописці з незадоволенням оповідають про ігрища того часу, які проходили між селами. Їх «плясанія и всякія бесовскія песні» були пов'язані зі старими язичницькими традиціями і були неприйнятними для християнського хроніста. Про київські війська візантійський історик розповідає, що там цілі ночі проводили в музиці, танцях і пияцтві. «Русі єсть веселіє піті, не может без етого биті», — казав князь Володимир. Цей

веселий і ясний характер відобразився на законах і традиціях. У Давній Русі не було смертної кари, злочинців не калічили. Пізніше духовенство, перейнявши разом з церковними книгами і книги візантійських законів, спробувало за прикладом Греції запровадити тілесні покарання, але в населення це не приживалось. Частіше злочинцям призначали штрафи, саджали в тюрму або здавали в кабалу на відпрацювання боргу.

Слов'яни найбільше славили світло і сонячне тепло. Майже на всіх прикрасах того часу була присутня форма кулі, сфери — як символ сонця та світла. Навіть християнські натільні хрестики домонгольського періоду, що, мабуть, виготовлялися під впливом сильних на той час язичницьких вірувань та традицій, мало чим нагадують хрестики пізніших періодів. Вони щедро прикрашені кульками, що органічно доповнюють ажурні геометричні форми. На них не було розп'яття. Розп'яття з'явилися значно пізніше. Язичницькі боги так чи інакше були пов'язані з сонцем, світлом. Окремих храмів і особливих жерців для служіння богам не було. Кожен сам приносив жертву чи молитву за себе.

Язичницькі боги і після прийняття християнства продовжували жити в віруваннях населення, прикрившись іменами святих: Перун перейшов на Іллю, Велес — на св. Василя і т. д. Взагалі християнство, входячи в побут давніх слов'ян, увібрало у себе надзвичайно багато давніх традицій. Можливо, саме в такому вигляді воно краще сприймалось народом. Так поминки покійника — це тризна, яку завжди справляли древні після похорону небіжчика. Традиція, коли на могилі залишають їжу і питво, — жертвоприношення покійнику, адже древні вірили про продовження життя на тому світі. Певний час зберігалось так зване двовір'я, тобто присутність поряд з християнськими обрядів, які не мали нічого спільного з християнством. Так, давні Зелені свята поєдналися із Зішестям Святого Духа; Іван Хреститель став Іваном Купалою, а в огнях святоїіванівської ночі уціліли незнищенні чари предвічної, поганської казки про щастя. Після прийняття християнства довго ще «водили молодичь до води», і численні наші предки потайки продовжували вклонятися язичницьким богам.

Великий інтерес являє ставлення наших предків до навколишнього світу, їх сприйняття природи та вірування. У ре-

лігійних віруваннях сіверян існували дві течії: обожнювання природи в різних формах та культ роду. Для них вся навколишня природа була населена масою різних божеств: польовиками, лісовиками, водяниками, русалками, мавками та ін. Уявляли, що вони живуть у річках, болотах, лісах і можуть приймати образи тварин, а криниці й джерела особливо шанувалися і вважалися святими місцями. В цьому і полягала сутність язичницької віри — життя, близьке до природи, що давало людині гармонійне, радісне сприйняття світу.

Другою течією, що супроводжувала віру слов'ян-сіверян, був культ роду. На кожному кроці відчувалася присутність предків, «дідів», зокрема під час народин, весілля, смерті чи поминок. Часто родичів хоронили прямо біля хати. Вважалося, що дух предків буде захищати дім і родичів. Ця традиція збереглася в деяких сіверських селах аж до радянського часу. Близькість до природи породжувала такі ж природні стосунки між людьми. Сіверяни в інтимних стосунках не соромились своїх батьків і невісток. Шлюбів у них не було. Чоловіки жінок собі крали біля води або на ігрищах, які організовувались між селами. Крали жінок, хто з ким домовивсь. В той час і навіть пізніше багаті і знатні сіверяни могли мати по дві чи три жінки, з чим боролися християнські наставники. Вони добились, щоб тільки одна жінка, вінчана, вважалась головною і законною дружиною. Сіверяни могли вільно розлучатися, беручи собі нову жінку. Одруження відбувалось у формі покупки — чоловік ніби купляв собі дружину або ж у формі крадіжки — нібито крали дівчину силою. Цей обряд досі зберігся в нашій місцевості.

*Татарин, братик, татарин, продав сестру за таляр,
Русу косу за п'ятак, біле личко пішло так...*

В давні часи наші предки дійсно купляли або крали собі дружину. Жінка була власністю свого чоловіка, і після його смерті її могли вбити та разом з іншою власністю померлого покласти до могили. Пізніше їй давали право вибору: померти на знак вірності чоловіку або жити далі. В кінці I тисячоліття цей обряд уже не зустрічається в літописних джерелах. Становище жінки на той час у суспільстві та сім'ї цінувалося досить

високо. За київським правом, чоловік, який вбив дружину без вини, платив за її голову таку ж пеню, як і за чужу людину, що йому не належала. Після смерті чоловіка жінка займала перше місце в сім'ї і сама вела хазяйство. Можливо, причиною цього було те, що в більш ранні часи були ще сильні традиції кочового періоду. При кочовому способі життя роль жінки була незначною, адже в кочівників не було дому. А саме жінка виступає берегинею дому, роду. Її діяльність пов'язана з хатніми турботами. При переході на осіле життя значимість її роботи зростає, і жінка стає хазяйкою в домі. Вже в X ст. починає втрачатися панівне становище патріархату в суспільстві. Саме останнє слово, деколи вирішальне, було за жінкою.

Сім'ї на той час були чисельними, і ще в кінці XVIII ст. були сім'ї по 20-30 душ. Сини не відділялися, а вели хазяйство разом під управлінням старшого або більш умілого. Така сім'я в X—XI ст. називалась родом, і до неї приєднувались ще сім'ї родичів. В українському фольклорі залишилися згадки про такі роди:

*Ой роде, роде багатий — подаруй нам товариць рогатий:
Ви дайте, таточку, волики, а ви, мамонько, корову,
А ви дайте, братчики, бараниці, а ви дайте,
сестрички, ягнички,
Ви, далекий родочку, червоні...*

Поступово замість родинних зв'язків на перший план виходять сусідські. Сусідські роди разом вели різні справи, що стосувалися даної місцевості, з загальних зборів «віча старців» або старіших представників цих родів. Старі поселення X—XI ст. не мали спільного управління, і кожен рід жив сам по собі. Їх члени збиралися в певних місцях — на святкові «ігрища між селами», на судні «каповища», де чинили суд над злочинцями. Основним чинником об'єднання розрізнених родів постає проблема захисту. Для цієї мети загальними силами будуються укріплені городища, де під час лихої години знаходили захист навколишні жителі. Пізніше в цих укріплених місцях поселяється знать, а самі городища стають культурними та політичними центрами.

На сьогодні відомі 28 поселень і 5 городищ епохи Київської Русі, які існували на території Сосницького району. Одне з таких поселень, під сучасною назвою Селище, було не-

далеко від села Лузіки. Поряд з ним — два курганні могильники з шести, розміщених на території Сосниччини. Відомий історик, чернігівський архієпископ Філарет Гумілевський наголошує на тому, що Авдіївка «названием своим указывает на основателя Авдея, боярина князя Северского». Земля в період феодалної роздробленості давала набагато більші прибутки, ніж успішні воєнні експедиції. За рахунок общинних земель зростає число боярсько-князівських володінь-вотчин. Великі землевласники-бояри прагнуть закріпити за собою так звані «вільні землі», засновуючи поселення або ж даючи вже існуючим поселенням свої імена. Одним з них був боярин Сіверського князя Авдій. Виходячи з наявних на сьогодні даних, Авдій не заснував, а заволодів поселенням, якому дав своє ім'я. Бо ж і Філарет Гумілевський, і Дмитро Самоквасов, і інші відомі історики вважали, що поселення на авдіївських землях виникло значне раніше, ніж Новгород-Сіверське князівство стало самостійним. Підтвердженням цього є і давні перекази, згідно з якими найдавнішими жителями Авдіївки були слов'яни-язичники.

Поступово одні городища розвиваються і перетворюються на великі міста, інші занепадають. Однією з причин такої нерівності було розташування перших біля вигідних торгових шляхів. Це сприяло розвитку торгівлі, збільшенню багатства жителів та військового потенціалу. Перші купці — це були люди військові. Подорожуючи в інші краї, вони наражали себе на велику небезпеку, тому знання військової справи було життєвою необхідністю. Через це торгові міста однозначно ставали і потужними військовими центрами. Купці збиралися у ватаги і вирушали в дорогу. Вони не гребували по дорозі й іншою можливістю заробити — грабунком. Через Сіверщину по Дніпру проходив відомий торговий шлях «з варяг у греки», що з'єднував північні краї з південними та давав прекрасні можливості щодо торгівлі. Про торгівлю сіверян збереглося безліч свідчень. Найголовніші з них: скарби, що склалися з монет, коштовностей та предметів мистецтва інших держав, та згадки в літописах арабських, візантійських та слов'янських. Так на околиці села Чорнотичі знайдено скарб римських монет II—III ст. ст. н. е. Наші купці плавали в Балтійське, Каспійське, Чорне моря, торгували з Константинополем, Балканами, арабськими та хозарськими містами. Одночасно із шляхом «з варяг у греки» існували інші, які перетинали Чернігівщину з Ки-

ева на Схід — на Болгар, Ітіль, і через нього — в Закаспійські землі. Вже у IX ст. руські купці через землі сіверян, які утримували торгові пункти лівого Дніпровського берега, йшли на північний схід до в'ятичів і до берегів Волги. Одним з відгалужень цих шляхів у X ст. був торговий річковий шлях Десною, Сеймом, а звідти коротким волоком у р. Сосну чи Оскол.

Основними товарами нашої місцевості були віск, мед, хутра. З Півдня везли всі тодішні блага цивілізації: дорогі тканини, срібло, золото та ін. Історики-сучасники свідчать про багатство слов'ян. Вони прирівнювали Русь IX-X ст. до Візантії, а Київ називали другим Константинополем. Арабський історик Ібн-Фадлан описував, як на ватажка руських купців, що помер, були одягнуті при похованні шаровари, панчохи, чоботи, куртка, кафтан з дорогої тканини з золотими гудзиками, коштовна шапка з соболем; тіло його посадили на килим і підперли подушками. А біля тіла поклали гарячий напій, плоди, ароматні рослини, хліб, м'ясо, лук і зброю.

Кожен русич-купець мав при собі меча, ножа і сокиру, а їхні жінки мали на шії золоті і срібні ланцюги. Якщо чоловік мав 10000 дирхемів, то робив дружині коштовний ланцюжок. Коли 20000 — робив два і так далі. Жінки часто носили на шії багато коштовних ланцюжків. Ці слова підтверджуються археологічними знахідками древніх сіверських могил. Одна з найвідоміших — це Чорна Могила, що в Чернігові.

Руські купці володіли такою кількістю грошей, що за домоворами з Візантією греки вимушені були обмежити продаж дорогих шовкових тканин до 50 золотом на одну особу. Для їх проживання у передмісті Царгорода навіть було відведене особливе місце, а кількість слов'янських купців для входу в Константинополь була обмежена партією в 50 осіб.

Після такого розквіту на землю слов'ян приходить чорна полоса невдач. У гонитві за владою наслідники князівських престолів роздирають країну безкінечними міжусобицями. Після Любецького з'їзду князів 1097 року Чернігівська земля відходить у спадкове княжіння Святославовичам і ділиться на 3 князівства — Чернігівське, Новгород-Сіверське, Муромо-Рязанське. В Чернігові князував найстарший з братів, у Новгороді-Сіверському — наступний за віком, у Муромо-Рязанському — третій за віком. Молодші ж брати, а сім'ї на той час (як князівські, так і простих людей) були вели-

кими, князували в менших князівствах і підкорялися комусь з трьох старших братів. Цікаво і те, що у випадку смерті чернігівського князя його місце заступав наступний за віком князь, а саме — новгород-сіверський. Одним словом, на відміну від інших князівств, влада переходила не від батька до старшого сина, а від старшого брата до молодшого. Кордон між Чернігівським і Новгород-Сіверським князівствами проходив по Убіді. На той час центр впливу нашої округи переходить з Радичева до Новгорода-Сіверського. Водночас округа Радичева була досить обжита, тому там була створена мисливська резиденція новгород-сіверських князів. Мисливське поселення назвали Псарівкою, оскільки там тримали мисливських псів князя. Ця назва закріпилася за селом аж до часів радянської влади. За радянської влади село перейменували на Свердловку.

Одяг міських жителів Чернігово-Сіверщини XII — XIII ст.
Репродукція, с. Шестовиця. Фестиваль слов'яно-варязької
культури «Коровель-2009»

Під кінець XII ст. колись велике Чернігівське князівство розпалося на численні (понад 30) маленькі, бідні, нездатні до державного життя уділи. Поряд з Чернігівським існувало Новгород-Сіверське, Путивльське, Курське, Глухівське, Стародубське, Трубчевське, Рильське, Липовецьке, Брянське, Козельське, Любецьке, Сосницьке та інші князівства-уділи, а центр Чернігівської землі перемістився до Брянська.

Території князівств-уділів рясніли, особливо в лісостеповій місцевості та по берегах річок, сотнями обнесених частоколом населених пунктів. Одне давньоруське поселення припадало в XIII ст. у середньому на кожні 10 кв. км родючих земель. Групи поселень знаходилися на відстані до 40 км. Поселення займали площі від 3 до 11 гектарів і налічували від 4 до 70 дерев'яних жител.

Роздробленість і слабкість маленьких удільних князівств призводить до того, що на початку XIII ст. руська земля зазнає нищівної поразки від монголо-татар. Монголами знищується величезна кількість поселень, гине в огні і розграбовується майже вся історична і культурна спадщина. Основна маса населення була знищена, частину забрали в полон, а залишки населення було обкладено даниною. В результаті монголо-татарської навали життя ніби завмерло, і колись могутня держава на роки занурюється в морок.

1. 5 Литовське заселення

В наступні віки Чернігово-Сіверщина залишається в центрі подій, що відбуваються в Східній Європі. В цей період на нашій землі залишили свій відбиток різні держави, народи, культури. Це і Велике Литовське князівство, і Річ Посполита, і Московське царство. Після завоювання Чернігово-Сіверщини Великим Литовським Князівством на наші землі в пошуках кращої долі починають переселятися так звані литвини — жителі Прибалтики та Білорусі, освоюючи нові землі.

В географічних назвах, прізвиськах, словах нашої місцевості можна знайти безліч литвинізмів. Так, наприклад, сусіднє село Хлоп'яники утворилося при поєднанні двох слів — «холопи» та «Яник». Яник — ім'я литовського феодала, який володів селом. Тобто Хлоп'яники — село холопів пана Яника.

Відомий вчений-мовознавець, фахівець у галузі загального, романського і східного мовознавства Тищенко К. М. у книзі «Литва на Сіверщині. Топонімічні свідчення» наводить силу-силенну литвинізмів в українській мові та українізмів — у литовській. Зокрема, автор витлумачив десятки топонімів на теперішній Сіверщині. Наприклад, Мена, Крути, Жукля, Шостка. Прізвища, що мають балтійське походження: Борейко, Нарбут, Солтис, Бутович та ін. Ось ще колоритна лексика, наведена мовознавцем Ю. Лаючюте в «Словаре балтизмів в славянских языках»: жлукто, блазень, відлига, вовкулака, гили-ти, гаразд, жабуриння, зозуля, клуня, мурзатий, пелька, скир-та тощо. Про те, що нашу землю називали Литвою ще в кінці XVIII ст., згадує О. Шафонський у своєму «Описі Чернігівського намісництва». А в енциклопедії Української РСР слово «литвин» тлумачиться як «областное название украинского населения, живущего на территории среднего течения Десны. Возникновение этого названия связано с тем, что в XIV-XVI ст. ст. Беларусь и Украина были в составе ВКЛ».

Процес заселення сіверських земель тривав і на початку XVII ст. після укладення Деулінського перемир'я 1618 р., згідно з яким Сіверщина перейшла від Московського царства до Польщі. На наші землі, малозаселені і спустошені, продовжують заселятися переселенці з литовських і вже з польських земель.

Частина II

2. 1 Шаболтасівка. Початок

Існують різні гіпотези виникнення села Шаболтасівки. В одній з них розповідається про те, що першим поселенцем у кінці XVII ст. був козак Дека. Так його назвав стародубський полковник Скоропадський. Жив він начебто на території, яку зараз називають Селищем. Після зачислення його до Понорницької сотні замість Дека почали писати Дейко. Так у Шаболтасівці прізвище Дейко зустрічалося аж до недавнього часу.

У XVIII ст. відбувається переселення людей до невеликого струмка, де село знаходиться і зараз.

Цікаву версію виникнення назви Шаболтасівка мені розповіла Тетяна Ірха. Вона її чула від своєї учительки Н. Пастернак. Згідно з цією версією назва села складається зі сполучення двох слів — «шаблі» та «тесати». Тобто це місце, де тесали шаблі.

За іншою версією, автором якої є викладач історії Авдіївської школи і краєзнавець А. М. Лазаренко, першими поселенцями були декілька козацьких родин: Савицькі, Аріфовичі, Тібежі, Молявки. Ним названа цікава причина заселення села — 1672 року сусіднє село Авдіївка за підтримку на виборах гетьмана було пожалуване гетьманом Іваном Самойловичем у довічну власність чернігівському полковнику Василю Дуніну-Борковському. Пізніше Самойлович прагне обмежити вплив Дуніна-Борковського, який був на той час одним із найбагатших і найвпливовіших людей Гетьманщини. Тому поряд з Авдіївкою він засновує поселення, назване Шаболтасівкою. Метою такого кроку було створення протизваги значно більший і багатший Авдіївці. Та й землі біля Шаболтасівки вже не могли відійти до Дуніна-Борковського. Датою заснування вважається 1674 рік. Вважають, що назва села походить від характеру перших поселенців — шибайголів (татарською «шаболтас» — шибайголова).

Давайте спробуємо розібратися в правдивості тої чи іншої версії. Стосовно першої: в давніх документах дійсно зустрічається козацьке прізвище Дейко, але там згадуються і прізвища тих же Савицьких, Тібежів, Аріфовичів та ін. Тому не можна

однозначно сказати, що прізвище Дейко було першим. Великий сумнів викликає згадка про перше місце поселення на Селищі. Адже тоді була певна закономірність виникнення поселень. Минули ті часи, коли непрохідні лісові хащі чи рукотворні укріплення убезпечували жителів від нападів. В XVI, а особливо в XVII ст. швидко зростає кількість поселень, хуторів, тому люди починають селитись на відкритих місцинах, що було нетиповим раніше. Характерною особливістю поселення того часу було невелике підвищення, де розташовувалися садиби, і присутність водойми (як правило, річки чи струмка). Водойма слугувала при можливості транспортною артерією, джерелом води для господарства і особистих потреб та місцем для риболовлі. Саме під ці характеристики підпадає територія сучасної Шаболтасівки понад Рудкою, а не місцевість Селища. Більше того, на території Буб'євки я знайшов артефакти кінця XVII — поч. XVIII ст. Перша знахідка — це монета другої половини XVII ст., мідний солід або боратінка Речі Посполитої періоду правління польського короля Яна Казимира, викарбувана в 50-х роках XVII ст. Монета має значний знос, що свідчить про її тривале використання. Враховуючи те, що період життя розмінної монети на той час був десь до 30 років, можна припустити, що монета була загублена десь у 70-80-х роках XVII ст. Тим більше, що як засіб платежу польські гроші використовувались тільки до кінця XVII ст., а потім під час грошової реформи Петра I були замінені монетами Російської імперії. Також було знайдено декілька російських монет першої чверті XVIII ст. На цих монетах практично був відсутній знос, що свідчить про малий час використання, а отже, вони були загублені в I чверті XVIII ст. Там же на схилі біля Рудки було знайдено декілька свинцевих кульок картечі часів Північної війни 1708 року. Звичайно, остання знахідка ніяким чином не може підтвердити присутність поселення на час війни. Але вона точно вказує на бойові дії в ті часи на території сучасного села. Враховуючи давню могилу на кордоні шаболтасівських і понорницьких земель часів Північної війни та спалену давню Авдіївку російськими військами, цей факт є повністю очевидним. Крім того, згідно з матеріалами ревізії Чернігівського полку мені стало відомо, що вже в 1732 році в Шаболтасівці була церква Успіння Пресвятої Богородиці та шко-

ла. Отже, вищенаведені факти дають змогу стверджувати, що в кінці XVII — на початку XVIII ст. ст. понад Рудкою існувало село Шаболтасівка.

Монети. 1 — солід Речі Посполитої (середина XVII ст.),
2 — полушка (1/4 копійки) Російської імперії 1711р.,
3 — післяреформена 1 копійка Російської імперії 1713 р.

Картеч часів Північної війни. Буб'євка. с. Шаболтасівка

У списку сотників Понорницької сотні — адміністративно-територіальної одиниці того часу, до якої входила і земля сучасної Шаболтасівки, знаходимо Савицького Никифора Са-

вича на прізвисько Шаболтасенко, який перебував на службі сотника з 1693 аж по 1723 роки. На мою думку, саме завдяки Шаболтасенку наше село і було так назване. За всю історію існування Понорницької сотні саме Савицький із усіх сотників був при владі найдовший період — 30 років. Це при тому, що на той час країна переживала критичний момент в політичному житті — перехід від відносно самостійного гетьманського управління під практично повний військовий і політичний контроль Російської імперії. Аби тоді втримати владу в руках, ця людина повинна була бути надзвичайно гнучкою, особливою. Більше того: після відставки Н.Савицького сотниками були по черзі його два сини та внук, утворивши майже піввікову експансію шаболтасівських сотників у Понорницькій сотні.

При заснуванні будь-якого поселення завжди існує причина заснування. У випадку Шаболтасівки причина не до кінця зрозуміла. Першопоселенці-козаки селяться не на авдіївській Забігайлівці — компактному місці проживання місцевих козаків, а за півтора кілометри на схід. Під боком заселеного і розвинутого села практично без дотримання мінімальної дистанції. Крім того, землі навколо Шаболтасівки уже були розподілені між навколишніми селами. Отже, нове поселення в майбутньому було приречене бути тільки простим хутором без можливості територіального розширення. Але, як бачимо, склалося інакше. Пізніше у жителів Шаболтасівки гостро відчувався брак землі, а особливо лісу, пасовищ, сіножатей, про що є згадки в документах XVIII ст. Можливо, дійсно причиною заснування села є політичні ігри між членами козацької старшини того часу.

2. 2 XVIII століття. Розвиток

Більше трьохсот років відділяє перших поселенців Шаболтасівки від нас. Минають роки, а природа, жива і мінлива, залишається абсолютно байдужою до людських переживань та змагань. Як казав відомий історик Д. Яворницький, «рід приходить, рід переходить, а земля у віках стоїть». Врешті, 1687 року в результаті змови старшини гетьмана І. Самойловича усунено з посади і заслано московською владою

до Тобольська, де він і помирає 1690 року. Новим гетьманом було обрано генерального осавула Івана Мазепу, який своїм універсалом 1691 року пожалував село Шаболтасівку В. Дуніну-Борковському. 1702 року після смерті Дуніна-Борковського село переходить до його сина Михайла, одруженого на Парасці — дочці миргородського полковника Данила Апостола. 1710 року Данило Апостол одержав грамоту від царя на села Чернігівського полку: Хлоп'яники, Лузіки, Рудню, Ушівку, Авдіївку і Шаболтасівку. Авдіївку він залишає своїй дочці, а іншими володіє сам.

Початок XVIII століття — період бурхливих змін в політичному, економічному житті тогочасної України. На північному сході формувалась Російська імперія, керована молодим, енергійним та амбітним Петром I. З північного заходу наступала найсильніша армія тогочасної Європи під проводом не менш амбіційного короля Швеції Карла XII. І на цей раз Чернігово-Сіверщина стає основним театром військових дій сильних світу цього. Після зустрічі під Н.-Сіверським об'єднані шведсько-українські війська йдуть на південний схід у напрямку Батурина і з боями переправляються через Десну в околицях Мезина та Псарівки (сучасна Свердловка). В той же час російська армія знаходиться поблизу з центром у с. Чорнотичі.

Так склалось, що територія Шаболтасівки та навколишніх сіл стала нейтральним прошарком території між двома ворожими силами. На цій території промишляли озброєні загони збирачів продовольства для російської армії. Крім того, російськими військами палилися цілі села для того, щоб не дісталися противнику, або ж за якусь непокору. Така лиха доля спіткала й давню Авдіївку, що знаходилась в лісі за Лузіками. Вона була повністю спалена, а її жителі були вимушені переселитися на нові землі. Частина оселилась на іншу сторону від річки Лузь і отримала назву Лузіки, частина ж перейшла на територію сучасної Надточіївки поближче до козацького поселення, утворивши єдине село Авдіївку. Що стосується шведських військ, сучасники не відзначали агресії стосовно до місцевого населення.

В той час за 2 км на південь від Шаболтасівки на кордоні сучасних шаболтасівських та понорницьких земель відбулася збройна сутичка загону російських драгунів з козаками. В бою загін російських рейтарів було знищено і там же поховано в братській могилі, яка називалась Зеньковою могилою, в наш час її називають просто Могила. Десь до середини ХХ ст. форми Могили були чіткими, а потім в радянський час для збільшення площі ріллі її розорали. Ходять перекази, що ще до революції там, орючи поле, селянин виорав золотого хреста, якого віддав у Шаболтасівську церкву.

На інших землях Шаболтасівки також не обійшлося без збройних сутичок, але меншого масштабу, про що свідчить знайдена картеч на Буб'євці. Весь трагізм тої епохи, як взагалі і всього періоду існування нашого народу — це внутрішнє протистояння, коли брат ішов на брата, українець на українця. Чвари і нездатність домовитись задля взаємної мети руйнували фундамент державності і суверенності країни. Мимоволі згадуєш слова візантійського історика Прокопія, сказані ще в кінці I тис. про слов'ян: «Люди відважні і войовничі, ніхто не міг би їм суперечити, якщо була б між ними злагода».

Так і в часи Північної війни населення і військо розділилось. Хто підтримував гетьмана Мазепу, а хто служив вірою і правдою цареві Петру. За свідченням Лазаренка А. М., неабияку мужність і героїзм виявив на полі Полтавської битви старший офіцер (за деякими даними — полковник російської армії) Лузік, родом з Авдіївки, прізвище якого походить від назви річки Лузь. Виконуючи останню волю смертельно пораненого Лузіка, російські солдати перевезли його тіло до рідного краю і поховали поряд із козаком-наливайківцем, під дубами. Згодом це місце стало сільським кладовищем Лузік, а один з тих давніх дубів досі росте. За переказами, Петро I гідно оцінив воїнську звитягу авдіївця та зі словами «Истинному герою она более необходима, чем простому царю» поклав у труну з тілом Лузіка свою шпагу. Один з московитів, що супроводжував тіло свого командира, залишився жити в наших місцях. Пам'ять про нього зберігається в назві мальовничого урочища — Москалевщина.

Лузицький дуб. За переказами, посаджений першими авдіївськими козаками в кінці XVI ст. Лузіцьке кладовище.

Після поразки шведів під Полтавою і втечі гетьмана Мазепи та прихильної до нього козацької старшини життя на Україні повністю змінилось. Влада гетьмана і старшини була повністю зведена нанівець і мала лише формальне значення. Україна була наповнена російськими військами. В кожному більш-менш значущому місті розташовувався полк або як мінімум півполку російських солдат. Тяжко тоді жилося людям. Керували всіма справами російські офіцери, часто навіть безграмотні. Вони все робили на власний

розсуд, повністю нехтуючи українськими традиціями і порядками. Десятки тисяч козаків гинули в безкінечних походах, на будівництві каналів, при виконанні тяжких непосильних робіт в чужих краях. Населення обкладалося великими податками, розпоряджалися якими на власний розсуд великоросійські чиновники. Звичайно, це викликало незадоволення як у населення, так і в козацької старшини. Одним із борців за волю свого народу був чернігівський полковник Павло Полуботок. Колишній соратник Петра I, бачачи всі утиски свого народу, що творилися на той час в країні, прямо висловив своє незадоволення царю, за що був засланий до Петропавлівської фортеці, де і помер.

Полегшення становища народу і часткове поновлення старих прав відбулося тільки після смерті Петра I. 1727 року Малоросійська колегія, що керувала Лівобережною Україною, була ліквідована і відновлена влада гетьмана. Указом Сенату миргородський полковник Данило Апостол отримав грамоту на гетьманство і каптан. А 1 жовтня 1727 року старшинською радою в Глухові обраний гетьманом Малоросії і був ним до своєї кончини 17 січня 1734 р.

Володар Жуклі та навколишніх земель, у тому числі й Шаболтасівки, гетьман України Данило Апостол застав у країні розруху і безлад. Більшість полків — адміністративно-територіальних одиниць — очолювали чужинці.

За старим звичаєм кожному рангу належала певна маєтність разом з посполитими (селянами). Цією маєтністю володів старшина, поки обіймав певну посаду. Якщо він залишав її, ця земля, яка називалася «ранговою», переходила до його наступника, а він з новою посадою діставав нову рангову землю. Таким чином, рангові землі були платнею, нагородою за виконання певних обов'язків і не могли залишатися у власності тимчасового володаря, якщо він не мав посади і в жодному разі не могли бути передані як спадщина.

З приходом в Україну російської влади рангові землі почали перетворюватися на власні. Відомі випадки, коли, наприклад, Наумов, представник царського уряду при гетьмані, отримував землі, залюднював їх росіянами і продавав. Переділ земельних угідь тривав ще досить довго. Відомо, що в 70-х роках XVIII ст., за правління цариці Катерини II,

колишні козацькі землі відбиралися і передавалися поміщикам за службу. Як дослідив В. Устименко, в ті часи тисячі десятин землі хлоп'яницьких козаків також потрапили під перерозподіл. Від хутора Свірок до хутора Ченчики козацькі землі отримав Забіла, від Авдіївки до Свірка — дісталися Сокирину, а на території села Хлоп'яники і його околиць стали хазяйнувати Загорський, Литвинов, Циганок і Яновський.

Незважаючи на значні обмеження влади з боку царського уряду, завдяки послідовній та виваженій політиці, гетьману вдалося добитися значного розвитку Лівобережної України. За гетьманства Данила Апостола було проведено генеральне слідство про маєтності. Під час дослідження на основі документів і повідомлень старших людей було визначено і повернуто в державне користування рангові землі, які були безпідставно захоплені у приватне володіння. Була проведена реорганізація фінансової системи, вперше встановлено точний державний бюджет державних видатків (144 тис. карбованців). Продовжувалась здійснюватись судова реформа, і в 1730 р. була видана «Інструкція українським судам», яка встановлювала порядок апеляції в судових справах. Апостол відстоював інтереси українських купців, які були поставлені у нерівне становище порівняно з російськими купцями указом Петра. Відновив право призначати генеральну військову канцелярію та полковників, зменшив кількість росіян в адміністрації, обмежив кількість російських полків на території України, добився повернення під юрисдикцію гетьмана запорозьких козаків та дозволив їм будувати Нову Січ на р. Підпільній, які до цього вимушені були жити на території Кримського ханства. Будував храми, школи. Але з часом безкінечна боротьба з бюрократизмом забирала всі сили в старого гетьмана, давалися взнаки похилий вік і хвороби. І ось 15 січня 1734 року на вісімдесятому році життя зупинилося серце гетьмана. Не стало «старого козака», патріота своєї батьківщини. Але після його кончини в козацькій старшині і народу ще надовго залишився дух боротьби за створення незалежної та вільної України.

Данило Апостол. Гетьман Лівобережної України,
володар Жуклі та Шаболтасівки

За найдавнішою ревізією, яка дійшла до наших часів, у 1729-1730 роках в Шаболтасівці мешкало 15 обивателів (чоловіків). Після смерті Данила Апостола його шаболтасівські володіння переходять у спадщину його дітям. Землі і посполиті в Шаболтасівці отримує син Петро Данилович. У 1760 р., як повідомляє В. Модзалевський, «...у него Волынской сотни в с. Жукле 25 х., с. Шаболтасовке 9 х., и в х. Жаровском 6 х. ». У нього в Шаболтасівці було 210 десятин землі. Петро Апостол спочатку був лубенським полковником, а потім 1758 р. став бригадиром (звання між полковником і генералом). Він був надзвичайно освіченою людиною. Досконало володів шістьма мовами, добре знав точні науки. Завжди опікувався долею своїх підопічних селян, допомагав їм.

2. 3 Опис села. Н.-Сіверське намісництво

Тож яке наше село було в ті далекі часи? В описі Н.-Сіверського намісництва за 1779-1781 р. знайшов досить цікавий опис Шаболтасівки: *«Село Шаболтасовка, от Покошич*

в 7, от Овдеевки в 1, от Понорниці в 5 верстах. Положение имеет на ровном месте в чистых полях, на проселочной дороге, над небольшим протоком, который в лете почти всегда иссыхает. Лесу здесь нет, а покупают на строение и дрова в селе Овдеевке. Земли пашенной и сенокосной обывательской мало и берут оную с половины в селе Мезин. В том селе церковь деревянная 1, сотник 1, войсковой товарищ 1, значковый товарищ 1, священник 1, церковник 1.

	Дворов	Хат
Козаков виборных	2	5
Подпомощников	23	25
Казачьих подсуседков	-	2
Подданных полковника Селецкого	11	15
Абшитованого сотника Тихоновича	5	7
Войскового товарища Шульжинского	6	6
Значкового товарища Кунькевича	Бездворные	1
Священника Захария Иванова	Бездворные	3
Итого	47	64

Обывателей: 64.

Жители упражняются в хлебопашестве мало, а живут поденными у здешних чиновников заработками. Также работают пеньку и в селах Перелюб и Савинках диоготь и продают диоготь в Понорнице, а пеньку в Н. -Северске. »

Як бачимо, згідно з описом давнє село розташовувалось понад «небольшим протоком, который в лете почти всегда иссыхает» — Рудкою. До речі, корінь «руд» у перекладі з санскриту означає брудний. Рудка живиться переважно поверхневими водами, що стікаються з полів. Вони, миючи поверхню землі, стають брудними, через що Рудка і отримала таку назву.

Землі в жителів села було мало, тому вирощувати хліб на наших поліських ґрунтах було економічно недоцільно. Основна культура — коноплі. Ця культура давала високі врожаї пеньки на намівних ґрунтах понад Рудкою, адже товщина родючого шару понад річкою сягає один метр, що дуже багато для нашої території дерново-підзолистих ґрунтів. Засаджуючи найкращі ґрунти, шаболтасівці вирощували урожай пеньки,

достатній для задоволення власних потреб у полотні, а лишки продавали. Зерно ж переробляли на олію, яку вживали в їжу самі та продавали. До речі, відомі випадки, коли, крім Н. -Сіверського, деякі жителі возили пеньку навіть за межі губернії на південь, де купували зерно для випікання хліба. Адже, як відомо, в південних землях хліб росте кращої якості, ніж у нас. Мабуть, в кожній родині досі ще залишилися вироби з пеньки — «шаболтасівського хлібу», дбайливо виткані нашими бабусями.

Вважаю за потрібне прокоментувати і соціальну структуру населення, розписану в таблиці. **Виборні козаки** — привілейована група військового стану на Лівобережній і Слобідській Україні XVIII ст. 1698 року уряд Мазепи видав розпорядження, за яким козаки Лівобережної України, що не могли виконувати військову службу внаслідок зубожіння, виділились у групу **підпомічників** і мали стати «помічниками» посполитим у забезпеченні продовольством козацького війська. Згодом виборних козаків звільнили від виконання «загальнонародних» повинностей, а також від «раціонів» і «порціонів». Їм ставили в обов'язок лише відбувати військову службу зі своїм спорядженням, зброєю та кіньми. Підпомічників зобов'язували постачати до війська харчі, фураж, обробляти землю виборних під час перебування останніх у поході. З підпомічників, як і з посполитих, щоправда, в половинному розмірі, стягували «порціони» й «раціони». В XIX ст. виборні козаки та підпомічники об'єднуються в один соціальний клас — козаків, який буде існувати аж до більшовицького перевороту.

Підсусідок — безземельний селянин, що мешкав у чужій хаті, за що допомагав власнику виконувати різні роботи. Якщо підсусідок покращував свій матеріальний стан, то міг збудувати або купити власну хату.

Піддані полковника Селецького — колишні піддані гетьмана Данила Апостола. Річ у тому, що Петро Данилович Апостол подарував два села — Жуклю та Шаболтасівку — своїй внучці Марії Данилівні з нагоди її шлюбу. Чоловіком Марії Данилівни став Іван Якович Селецький — сотник Салтикової Дівиці (теперішній Куликівський район), а пізніше полковник, згодом губернатор Катеринославської та Новоросійської губерній. Уродженець Жуклі і краєзнавець В. Устименко знай-

шов підтвердження цього — тестамент (заповіт), що зберігається в архіві Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Саме з Марією Данилівною пов'язані подальші переходи земель і людей Жуклі і Шаболтасівки до родовідів Селецьких — Синельникових — Комстадіусів.

Далі в списку ідуть прізвища і звання шаболтасівської козацької старшини та духовенства: абшитований (відставний) сотник Тихонович, військовий товариш Шульжинський, значковий товариш Кунькевич та священник Аріфович Захарій Іванович. До речі, є деяка вірогідність, що сотник Тихонович насправді Савицький Костянтин Тихонович — внук сотника Никифора Савича Шаболтасенка, який в 1737-1738 роках справді був сотником, як і дід, Понорницької сотні. Можливо, його частенько звали по батькові, і таке прізвисько пізніше трансформувалось у прізвище. Пізніше з цих родів, за винятком Кунькевичів (які, ймовірно, на момент опису проживали в Шаболтасівці тимчасово), будуть сформовані **шаболтасівські дворянські** роди Шульжинських, Тихоновичів та Аріфовичів.

В той час кількість населення рахували по чоловіках як головах сімейств. Тож кількість облікових обивателів збігається з кількістю хат — 64. Враховуючи розмір середньостатистичної сім'ї того часу (6-8 осіб), можна припустити, що в Шаболтасівці на той час мешкало приблизно 380-500 людей. Порівнюючи кількість обивателів 1781 року з 1730 роком, ми бачимо, що кількість останніх збільшилась на 49 осіб. Чітко простежується розподіл на соціальні класи: козаки, посполиті, представники козацької старшини та духовенство.

Після ліквідації Запорізької Січі 1775 року в Україні починається адміністративна реформа з ліквідацією полкового устрою. Від початку свого створення Шаболтасівка входила до Понорницької сотні Чернігівського полку. Після остаточної ліквідації полкового устрою 16 вересня 1781 року 33 повітових міст і містечок Лівобережної України було розділено порівну по 11 на три губернії — Київську, Чернігівську та Новгород-Сіверську. Шаболтасівка увійшла до складу Н.-Сіверського повіту Н.-Сіверської губернії. 27 січня 1782 року було створене Н.-Сіверське намісництво, частиною якого було і наше село.

Основними продуктами, які вироблялися в Шаболтасівці і в усьому Н. -Сіверському повіті, були пенька і конопляна олія.

Основними споживачами пеньки були стародубські промисловці, які частково її переробляли і річковими шляхами переправляли в Ригу та Петербург. Деякі поміщики самостійно продавали пеньку, а також робили з неї парусну тканину і канати, продаючи їх потім у портах. Центром торгівлі конопляною олією був Погар. Крім конопель, в нашій місцевості вирощували жито, овес, пшеницю, просо, гречку, різну городину. З частини хліба викурювали так зване гаряче вино — хлібну горілку. Вишні, сливи та груші настоювали на міцному перваку, виробляючи різні наливки. Ці наливки користувалися чималою популярністю серед заможних верств населення, прості селяни ж пили звичайну горілку. Багато наливкок виготовлялось на продаж. Цінним товаром в нашій місцевості був мед диких бджіл, який збирали в лісах методом бортництва. Крім цього, багато сімей бджіл розводили в колодах. Мед продавали в Україні та Росії, а віск навіть експортували за кордон.

Терниця — дерев'яний пристрій для обтирання пеньки.
Демонструє М. Т. Мороз

З тварин тримали коней, велику рогату худобу, кіз, овечок, свиней і собак. Коні в нашій місцевості, порівняно з кіньми південних повітів, були невеликі та розвиненої статури. В поміщиків зустрічались і породисті коні — степових порід. Хутро овечок використовувалося в основному для пошиття теплої одягу та шапок для власних потреб. З птиці тримали курей, гусей, качок, індійських курей (індіків), а деякі поміщики розводили голубів і навіть павичів. Звичайно, кількість худоби та птиці у простих селян була невеликою, якщо взагалі щось було, адже наявність цього всього була атрибутом заможності і багатства. А жителі лісової частини Новгород-Сіверської губернії жили досить бідно. М'ясо їли переважно на свята. Широко вживались в їжу лісові продукти. В навколишніх лісах було повно губ (грибів) та ягід. Все це добро масово збиралося, сушилося та солилося.

Промисловість Новгород-Сіверської губернії порівняно з іншими губерніями була розвинута мало. Були дві суконні фабрики графа К. Розумовського біля Батурина, парусна в Новоміському повіті та полотняна в Мглинському. Для місцевих потреб в незначних кількостях у багатьох поміщиків вироблялись скатертини, серветки та інші вироби з тканини. У деяких власників були невеликі цехи з виробництва чавуну з болотної руди. Але цей метал був поганої якості, тому використовувався тільки для місцевих потреб та й то тільки для виробництва дрібних виробів.

В кінці XVIII ст. в Новгород-Сіверській губернії існувало розвинуте виробництво скляних виробів, що давало значні прибутки господарям. Діяли багато дрібних цехів, але найбільшими були заводи Розумовських, Рум'янцево-Задунайських та Дуніних-Борковських, де навіть вироблялось віконне скло великих розмірів та кришталевий посуд. Зараз в експозиції Мезинського музею можна побачити дуже красиві стародавні скляні пляшки — вироби коропських складувів тих часів. Оцінюючи витонченість та складність форм цих виробів, важко навіть повірити, що вони були вироблені пару століть тому в напівкустарних умовах поміщицьких мануфактур. В губернії були невеликі виробництва паперу для письма, але основна маса його купувалась за кордоном. Працюючи з архівними документами, часто доводилось зустрічати такий папір різного кольору та з водяними знаками гербів виробників паперу.

В той час практично вся промисловість і торгівля нашого краю перебували під управлінням росіян. Чернігово-Сіверщина, як і вся Малоросія, стала сировинним придатком Росії. Ось як описує Чернігівщину другої половини XVIII ст. О. Шафонський: *«Словом сказать, Малая Россия как ремесленными людьми, так и художниками весьма бедна, и с великою нуждою можно какую-нибудь порядочно сделанную вещь получить, а должно почти все из Москвы или Петербурга доставать».*

Из всего вышеописанного не трудно вывести причину, почему в Малой России, кроме Нежинских Греков, торгующих турецкими, итальянскими шелковыми, и другими товарами, почти нет настоящих не только оптом торгующих купцов, но даже порядочных щепетильников, коих здесь крамами называют. Весь торг красных и мелких товаров состоит в руках великороссийских купцов, которые их из Петербурга, Москвы, Бреставля, Липска, Гданска и Польши по частым ярмаркам развозят. Хотя же по городам, особливо в Киеве, и есть из природных тамошних купцы, мелким разным товаром торгующие, но в сравнении великороссийских они весьма малое и недостаточное количество составляют. Представить себе Малую Россию как край, где труд земледельца мало платится, где ремесел, рукоделий и художеств почти никаких нет, и где следовательно внутренний и внешний торг весьма мал, который бы из других мест народ обогащал, представить себе легко и то можно, что Малая Россия вообще деньгами бедна, а сия общая бедность и к тому бывшее доселе всех жителей неограниченное состояние и недостаток в науках и просвещении, а от того проистекающее воспитание юности, есть причиною, что Малая Россия и наружным своим видом в городах и деревнях с другими губерниями не может сравниться. Во всей Малой России нет ни одного купца из природных Малороссиян, который бы собственного денежного капитала тысяч тридцать имел. Из дворян и помещиков, хотя и есть такие, которые довольны имеют деревни и деньги, но не много, а большая часть мелкопоместно и небогато; и судя вообще о малороссийском дворянстве, то оно в сравнении с великороссийским должно почитаться бедным».

Зі свідчень того ж Шафонського, я дійшов висновку, що розмовляли в той час у Шаболтасівці та навколишніх селах

таким же діалектом, як і зараз. Звичайно, останнім часом через інтенсивну міграцію населення, телебачення та інші засоби впливу на людей розмовна мова сучасних шаболтасівців помітно змінилась, але старі люди досі розмовляють практично так, як сто і більше років тому розмовляли наші предки. В кінці XVIII ст. Шаболтасівка, Авдіївка, хутір Долинського (Лоска) та інші сусідні села знаходились на кордоні між двома великими територіями, які розмовляли різними діалектами. На північ і захід вимова була майже така, як і у Білорусі та Литві. Жителі південних земель називали цю смугу Литвою. Далося взнаки переселення литвинів на наші землі в минулі століття. На південь та схід розмовляли українською. Наша територія мала змішаний діалект. Такий поділ, який зробив ще Шафонський і виклав в описі Чернігівського намісництва, робить у своїх етнографічних працях і сосницький краєзнавець Ю. С. Виноградський. Фактично він зберігся і донині.

Характер самого населення нашої території того часу О. Шафонський описує досить цікаво: «...*Имеет нрав тихий, робкий, застенчивый и ненахальный, на немецкий похожий... Он в обхождении ласков, благосклонен, учтив, простодушен, гостеприимчив, непредприимчив, более невесел нежели весел, набожен и суеверен, ленив, неподвижен, к тягбам и льбедам склонен, мстителен и нетрезв, телом самовит, бел, здоров*».

1796 року проходить нова адміністративна реформа, яка ліквідовувала поділ на намісництва. Новгород-Сіверське намісництво було ліквідовано 12 грудня 1796 р., а замість Чернігівського, Київського (без Києва з округою) та Н.-Сіверського намісництв була створена Малоросійська губернія з центром в Чернігові, розділена на 20 повітів. Шаболтасівка входила до Н.-Сіверського повіту. У 1802 році Малоросійську губернію розділено на Чернігівську й Полтавську губернії, які разом становили Малоросійське генерал-губернаторство. В 1803 р. частина Н.-Сіверського повіту, в тому числі Шаболтасівка та Авдіївка, переходять до Сосницького повіту. Згідно з «Відомістю про кількість душ чоловічої статі податного сословія з розподілом по повітах і населених пунктах» за 1803р. у Шаболтасівці тоді налічувалось 265, в Авдіївці — 690, у Жуклі — 148, в Апостоловці (с. Соснівка) — 16, у Хлоп'яниках — 552, у Лузіках — 100, в Понорниці — 1441 душ податного населення. 1804 року Шаболтасівка переходить до Покошицької волості

Кролевецького повіту, де і перебуває аж до початку XX ст. Авдіївка ж залишається в Сосницькому повіті і стає центром Авдіївської волості. Ось так два сусідніх села, яких розділяла на той час відстань лише кілометр, на понад століття розділяються по різних адміністративно-територіальних одиницях.

2. 4 Соціально-класова структура села

Після ліквідації козацтва та полкового устрою на Україні в Шаболтасівці, як і скрізь, поступово проходить переформування соціальних класів населення. З родів козацької старшини та шляхетства формуються дворянські роди. Бідніші козаки та козачі підсусідки утворюють клас козаків. Населення Шаболтасівки в XIX ст. утворювало такі соціальні класи:

1. Дворяни;
2. Духовенство;
3. Козаки (найчисельніший клас);
4. Кріпосні (поміщицькі) селяни — після реформи 1861 року, за умови наявності землі, почали називатися селяни-власники;
5. Військові — стали досить чисельним класом в кінці XIX ст.;
6. Селяни державні — нетиповий для Шаболтасівки соціальний клас, як правило, це переселенці з інших сіл, що проживали в Шаболтасівці;
7. Міщани — декілька родин, в основному з м. Коропа.

Хотілося б дещо зупинитися на соціальних класах. На мою думку, знання соціальних класів того часу, їх призначення та роль дає можливість повніше зрозуміти ті відносини, що були в суспільстві.

Дворяни. Саме поняття дворянства прийшло в Україну з Росії. Дворянин — це особа, яка була на державній службі, тобто при дворі. Дворянам надавалась земля та люди за умови військової чи адміністративної служби, що перетворювало дворян на постачальників феодального ополчення для армії. Помісна система, введена для підсилення армії в ситуації, коли рівень соціально-економічного розвитку країни ще не дозволяв централізовано забезпечувати армію, перетворилась на кріпосне право, що перешкоджало міграції трудової сили та гальмувало розвиток капіталістичних відносин. У козацькій Украї-

ні дворян не було. Вони почали формуватися як клас після переходу останньої під владу Росії. Українське дворянство було створене з козацької старшини та шляхти.

В 1722 році імператором Петром уведений «Табель про ранги» — закон про порядок державної служби, згідно з яким всі дворяни були поділені на 14 класів. Дворянство як таке не було підставою для зайняття того чи іншого чину. Це визначалось тільки особистими заслугами. «Мы для того никому никакого ранга не позволяем, — писав Петро, — пока они нам и отечеству никаких услуг не покажут».

Дворяни мали такі привілеї:

- право володіння населеними маєтками (до 1861 року),
- свобода від обов'язкової військової служби (до 1874, пізніше була введена військова повинність для всіх класів),
- свобода від земських повинностей (до 2 половини 19 ст.)
- право вступу на державну службу та на отримання освіти в привілейованих навчальних закладах, право корпоративної організації,
- відсутність фізичних покарань до вироку суду.

Дворяни поділялись на:

- древнє дворянство — нащадки древніх княжих та боярських родів;
- титуловане (аристократи) — князі, графи, барони;
- спадкове — дворянство, що передавалось нащадкам у спадок;
- особове — дворянство, яке надавалось за особисті заслуги, але не передавалось у спадок.

У другій половині XIX ст. дворянський клас поступово втрачає свої привілеї і юридично зрівнюється з іншими класами, залишивши за собою тільки формальну верхність над іншими. Як ми знаємо, в ті часи суспільством не підтримувалися міжкласові шлюби. Але вже в кінці XIX ст. від цього правила відійшли. Змінилася сама соціальна та економічна ситуація в країні. Привілеї дворянства скасовані, колишні дрібнопомісні поміщики в більшості збідніли. В той же час були створені умови, коли звичайний селянин, який не лінувався та працював, міг накопичити досить значний капітал.

У Шаболтасівці в кінці XIX ст. налічувалось чотири дворянських роди, які жили і володіли шаболтасівськими земля-

ми постійно, та декілька родів, які в різні періоди тимчасово мешкали в селі. Корінні шаболтасівські дворянські роди: Шульжинські-Савичі, Аріфовичі, Савицькі, Тихоновичі. Тимчасово жили: Кунькевичі, Тарасови, Кафтановські, Василевські. Крім того, в Шабольтасівці були володіння жуклянських дворян Комстадіусів. З останніх, як найбагатших та найвпливовіших, і почнемо.

Комстадіуси. Рід Комстадіусів бере свій початок від роду гетьмана Данила Апостола. Комстадіусів не можна повністю назвати шаболтасівським дворянським родом, бо їхній родовий маєток був у Жуклі. Але оскільки у них був значний наділ землі в Шабольтасівці і вони були власниками найбільшої кількості кріпаків у селі, їх не можна оминати увагою. Цей шляхетний рід поєднав у собі знатні роди України, Швеції, Росії, Польщі та дав світу не одне покоління видатних людей. Останній володар маєтків у Шабольтасівці з цього аристократичного роду — Микола Миколайович Комстадіус, генерал-майор свити Його імператорської величності Миколи II, письменник, художник, археолог, колекціонер. Дуже детальну історію роду Комстадіусів виклав у своїй праці «Жукля» В. Устименко.

М. М. Комстадіус (третій зліва) з жінкою, сином і офіцерами полку в саду казенної квартири в Царському Селі, 1906р.

Шульжинські-Савичі. Родоначальником цього роду вважається Петро Ігнатович Шульжинський-Савич. Проходив службу в Малоросійському Чернігівському полку з 1763 року. 1773 року отримав титул військового товариша, а 1784 року — бунчукового товариша. Рід визнаний урядовим Сенатом у дворянстві з внесенням до 2 частини родословної книги Російської імперії.

Достеменно невідомо, чи жив він або його предки в Шаболтасівці до його служби у війську, чи ж маєток з'явився за час служби, але вже в описі Новгород-Сіверського намісництва за 1779-1781 роки, що наведений вище, він як житель села згадується. Петро Ігнатович мав єдиного сина Івана, який також продовжив військову службу та дослуживсь до рангу підпоручика російської армії. В нього були два сини: Микола та Пилип. Син Івана Петровича Микола був цивільним службовцем в Чернігові. Другий син Пилип мав маєток в Покошичах та жив значно бідніше за свого брата. Достатньо відомостей дійшло до нашого часу тільки про Миколу Івановича. В описі загального штату імперії за 1847 рік згадується ще досить молодий Микола Іванович в ранзі губернського секретаря на посаді секретаря громадянської палати Чернігівського губернського правління. За свою кар'єру держслужбовця він дослуживсь до рангу титулярного секретаря. Був одружений на Олександрі Дмитрівні. Від їхнього шлюбу народилося шестеро дітей: Олександр, Олексій, Софія, Марія, Варвара та Микола. За архівними даними 1891 року син Олександр був депутатом губернського дворянського депутатського зібрання від Кролевецького повіту.

Шульжинські-Савичі були найбільшими землевласниками в Шаболтасівці: за даними 1852 року у володінні Миколи Івановича було 1134 десятини землі та 29 душ селян чоловічої статі. У Шульжинських був свій невеличкий родинний цвинтар біля церкви — через дорогу від сільського кладовища. Він зберігся і понині. Зараз на хаотично розкиданому «шукачами скарбів» камінні від пам'ятників можна розгледіти погребальні написи. На одному з них — камені з білого мармуру — зберігся напис: «...а Дмитриевна Шульжинская...17 Марта...25 Января... Матери от детей». Цей камінь є частиною пам'ятника Олександри Дмитрівни Шульжинської-Савич,

яка померла 25 січня 1903 року. Там же поховані й інші члени родини Шульжинських, певно, там похований і Микола Іванович.

Проїшли віки, в круговерті подій зникли поміщицькі маєтки, розвіялися панські нащадки по світу. Про Шульжинських залишилися лише згадки старожилів, замулений панський ставок в центрі Шаболтасівки та залишки родинного кладовища, над яким сумно звисла свої гілки столітня гаркуша, ніби сумуючи за давно минулими часами.

Аріфовичі. На відміну від інших дворянських родів Шаболтасівки, які брали свій початок від військових предків, рід Аріфовичів походить з духівництва. Саме династія попів та дяків в роді на століття закріпила за нащадками вуличне прізвище «дяковичі». Достеменно невідомо, хто є родоначальником цього роду, але можна сказати, що він є одним з найстаріших родів Шаболтасівки. Найдавніший представник роду, про якого вдалося знайти згадки в документах, був священиком шаболтасівської церкви Успіння Пресвятої Богородиці в 1732 році. На жаль, імені його не збереглося. Однак відомо, що людиною він був дуже освіченою та порядною. Займався в селі активною громадською діяльністю — завідував місцевою школою, мав гостинний двір свій та утримував такий же при церкві, до речі, це був єдиний гостинний двір при церкві у всій Понорницькій сотні. В документах другої половини XVIII ст. зустрічається інший представник цього роду — Захар Іванович. Він був дяком шаболтасівської церкви. Його син Василь перший із роду згадується як дворянин за списками дворян Н.-Сіверського намісництва, поданими в герольдію від 27 вересня 1788 року. В той час він працював у ранзі колезького реєстратора при справах Н.-Сіверського намісництва в палаті громадянського суду. Маєток мав у Шаболтасівці.

Савицькі. Рід Савицьких має козацьке походження і є одним з найстаріших родів Шаболтасівки. Першим представником цього роду, що згадується в архівах, як ми знаємо, був Никифор Савич Савицький — понорницький сотник. Після його відставки понорницькими сотниками по черзі стають два його сини та внук. Наказним в 1723 році стає Федір Никифорович, в 1723-1737 роках — Тихін Никифорович, а після — його син Костянтин Тихонович (1737-1738). Згідно зі списком маєт-

ностей Чернігівського полку за 1742 рік Тихону Никифоровичу та його братам належав водяний млин на річці Головенці під Крисками. Що було доказом достатку останніх. Крім вищеперелічених осіб, список представників козацької старшини з роду Савицьких не закінчується. В архівах XVIII ст. мені вдалося знайти осавула Понорницької сотні Савицького Григорія Тихоновича та сотенного отамана Леонтія Савицького. Відома дата смерті останнього: 15 січня 1813 року у віці 60 років. Тож, як бачимо, не одне покоління Савицьких займало керівні військові посади, що і забезпечило їм отримання дворянства. В XIX ст. родове дерево Савицьких дуже розрослося, і цей рід став найчисельнішим дворянським родом Шаболтасівки. Представники цього роду перейшли від військової до штатської служби.

Тихоновичі. В середині XVIII ст. Тихонович, на жаль, точно імені цієї людини не знаємо (як зазначалось раніше, можливо, це був Костянтин Тихонович), займав посаду сотника, що і дало йому можливість завести земельний наділ та селян в Шаболтасівці. В описі Н. -Сіверського намісництва він уже згадується як абшитований сотник, тобто відставний. Нацадки його несли штатську службу. Останній з роду Тихоновичів, за переказами, дав обітницю безшлюбності, тому не одружився та не мав дітей. Був убитий під час революційних подій початку XX ст. шукачами легкої наживи, і на ньому рід Тихоновичів згас. Про своїх колишніх власників ще довгий час нагадував людям великий Тихоновичів сад, що ріс на північному схилі Рудки між Буб'івкою та Штабівкою.

Козаки. Переглядаючи архівні матеріали щодо народонаселення Шаболтасівки і її округи, не можна було не побачити особливості соціальної структури села. На відміну від навколишніх сіл, у Шаболтасівці найчисельнішою групою був клас козаків, а не кріпаків. У чому ж між ними різниця? Спробуємо розібратися у «сословиях крестьян государственных и помещичьих».

Поява козаків на Чернігівщині належить до початку XVI ст. На той час число козаків було незначним, вони переселялися із південних земель і створили з часом досить численну групу населення. Так, до речі, за рахунок поселення козаків значно розрослися сусідні села Авдіївка та Хлоп'яники. До скасу-

вання гетьманського достоїнства в Малоросії козаки підпорядковувались особливій військовій організації, управляла ними виборна старшина як у воєнний час, так і в мирний. Козаки за правами і привілеями були середнім станом між шляхетством і міщанством, своєрідним дрібним дворянством. Володіння землею було спадковим, жалуваним.

Козаки зобов'язувалися відбувати військову службу, їхні ряди поповнювалися міщанами й селянами. Той, хто вступив до козацтва, називався спочатку підсусідком, або підпомічником. Він не користувався всіма привілеями козацького звання, лише після виявлення службових заслуг і одержанні у своє володіння фунту (землі) ставав у повному розумінні козаком. Козацьке коріння мають такі шаболтасівські прізвища: Молявки, Наконечні, Штаби, Савицькі, Сербі, Чоботарі, Писаренки, Тібежі, Оріховичі, Пилипенки, Дейки, Бородюки.

Селяни поміщицькі. Після об'єднання Литви з Польщею сільські обивателі (жителі) на власницьких землях із обмеженої залежності ставали безумовною власністю панів-володарів. У такому стані селяни перебували до середини XVII ст., коли під проводом Богдана Хмельницького поляки були вигнані з нашої землі. Почалися масові записи селян до козацьких сотень і полків.

Щодо селян, які з різних причин не перейшли до козацького стану і залишились на тих же землях, якими володіли поляки, то вони були повернуті попереднім або передані новим володарям. Таких селян стали називати посполитими, або підданими.

Незалежно від обробітку землі та виконання інших господарських робіт на володаря, посполиті за право користування землею платили останнім так звану осельщину грошима або хлібом від сохи. Крім того, були й інші збори, наприклад, чинш, або оброк, бджолиний тощо.

Посполиті мали право вільного переходу із одного володарського помістя до іншого, за указом 1738 р. «приказано с места на место не переходит до тех пор, пока войсковая канцелярия не перепишет двор, хату и семьи крестьян». Багато було селян, які не мали своєї землі, свого будинку, проживали в панському помешканні. Такі називалися «мульдами» і «підсульдами». Ті ж, які проживали у своїх обійстях, на землях поміщицьких та були наділені від них нивами, відомі були під на-

звою «грунтових мужиків».

В радянський час досить голосною була історія про випадок в нашому селі за часів кріпосного права. Про цю історію учні в школі писали твори, вона зустрічається в записях учителя історії Авдіївської школи В. П. Балабатька. В радянський період її наводили як яскравий випадок нещадної експлуатації селян поміщиками, хоча її можна трактувати по-іншому.

В ті далекі часи поміщик Шульжинський виміняв за собаку в іншого поміщика з-під Києва молодого кріпака Ченюка Тита. В селі йому дали прізвисько «Купленок». Тит працював при дворі пана і, напевно, був добрим працівником. Бо через деякий час Шульжинський в нагороду за його працю будує йому хату, дарує 6 десятин землі, одружує. Життя Тита налагоджується. Він став хазяйнувати на своїй землі, в нього народилося п'ять синів, отримав подарунок від свого батька — 300 карбованців золотом. Але Тит починає випивати і поступово пропиває все своє майно і землю. Невістка Тита Мотрона, яка колись розповідала цю історію, назвала Шульжинського доброю людиною, адже він стільки зробив для її свекра. В радянський час на пана ж наліпили тавро злочинця за те, що він виміняв людину на собаку і чомусь зовсім пропустили поза увагою те, що було ним зроблено потім. Адже не кожному кріпаку в той час пани будували хату, а ділянку в 6 десятин навіть мав не кожен шаболтасівський козак, не те що кріпак.

Поміщицьких селян до реформи 1861 р. поділяли на власне селян та дворових людей, приписаних до поміщицьких маєтків або помешкань. Після реформи поміщицькі селяни отримують земельні наділи і стають селянами-власниками. Вже під кінець XIX ст. завдяки реформам Столипіна, які досить вдало пройшли на Україні, селяни-власники, колишні кріпаки, завдяки власним амбіціям і наполегливій тяжкій праці значно покращують свій матеріальний стан. Їм вдалося за короткий проміжок часу накопичити значні капітали, достатні для викупу своїх земельних наділів та покращення власного добробуту. Відомий випадок, коли декілька авдіївських селян за 5 тисяч карбованців сріблом, велетенську на той час суму, купили в свого колишнього пана Скоропадського великий наділ землі.

Юридично поділ суспільства на класи був ліквідований декретом від 10 листопада 1917 року «Об уничтожении сосло-

вий и гражданских чинов», але вже на початку ХХ ст. фактично зникають кордони між різними соціальними класами. Селяни-власники іноді були багатшими за козаків та навіть дворян. Через це вони вже сприймалися інакше. Стали можливі міжкласові шлюби, чого практично не було раніше. На перший план виходили особисті почуття молодят, матеріальна забезпеченість та порядність родини, з якою хотіли поріднитися. Так, наприклад, 1903 року дворянин Яків Аріхович одружився на козачці Меланії Чепурній, а в 1910 році дворянка Агрипина Савицька вийшла заміж за селянина Петра Єрошенка. І такі випадки були не поодинокі.

2. 5 Землеволодіння та податкова система

Селяни та козаки складали податний стан. Вони платили подушну повинність, виконували рекрутську та інші повинності на користь держави. З часів Петра I замість поземельної та дворової повинності була введена подушна. В 1718-1722 роках проводились переписи податного населення та їх повірка — «ревізія», а переписні люди були названі «ревізькими душами». Всі ревізські душі обкладались однаковою повинністю, а відповідальність за її виконання покладалась на землевласника. Різниця в цьому плані між козаками та кріпаками була в тому, що в останніх не було своєї землі, а часто і нерухомості та іншого майна. Земля та майно надавались поміщиком, за що вони були зобов'язані відпрацьовувати на користь останнього. В козаків земля була своя, за яку вони платили податок державі. Землевласники — поміщики та духовенство — платили державі податок із землі.

Структура податних душ Шаболтасівки за 1861 та 1865 роки

Роки	Кількість податних душ		
	За сімейними списками державного майна (козаки)	Тимчасово зобов'язаних (кріпаки)	Всього душ
1861	262	142	404
1865	261	134	391

Повинності податних душ Шаболтасівки 15.11.1861 р.

Подводная			Дорожная		Квартирная		Количество заплаченных сборов по последней трехлетке										
82	Для ранговой полиции и других чинов, руб	Сколько выставлено по дате	15 /11,25 руб.	Число или подводы по оценке, руб.	135 /140	Сколько поступило работников	67,5	На какую сумму, руб.	78	Сколько в сложности постельных дней	Сколько стоят по оценке	1896,2575	Государственному казначейству, руб.	На повинность		Часных сборов, руб.	Всего, руб.
	25	Для войск и рекрутских т. руб												Земскую, руб.	Рекрутскую		

Основні виробничі показники по господарствах Шаболтасівки на 15.11.1861 р.

Количество ревизских душ	Количество земли, состоящей в их пользовании	Производительность земли на каждую душу причастия			Количество рабочих				Пастбища, скотоводство и прочие обычные хозяйства
		Урожай	Хлеба	Леса, дес	Рабочих людей		Рабочего скота		
					муж	жен	лошадей	волос	
598	Удобной 74	3,5	2,5	0,75	198	241	247	82	Нахеровка и два селения Шаболтасовки
	Пахотной 1212								
	Сенокосной 182								
	Леса 368								
	Всего удобной 1836								

**Землевласники Шаболтасівки з розподілом
по соціальних класах за 1852 р.**

Собственник	Число душ мужского пола по ревизии	У них земли общее число десятин	из того числа					Оброчных земельных статей	Сколько из всего количества земли дохода, руб.	На чем основаны показания дохода	Благополучие населенного пункта
			Удобной	Неудобной	Приносящей доход	Не приносящей доход	Леса				
Назаков	244										
земли средней		432,5	379,75		379,75		92,75		215		
Наследники подпоручика Ивана Шульжинского-Савича											
крестьян	29										
земли средней		1134	815,5	39,5	815,5	33,5	288		500		
Коллежский секретарь Василий Арефович											
крестьян	11										
земли средней		58	50		50		8		60		
Наследника губернского секретаря Ивана Василевского											
крестьян	2										
земли средней		42	41		41		1		40		
Наследники коллежского регистратора Семена Тихоновича											
крестьян	11										
земли средней		42	37		37		5		40		
Коллежский регистратор Федор Савицкий											
крестьян	-										
земли средней		28	26		26		2		30		
Наследники губернского секретаря Семена Нафтановского											
крестьян	4										
земли средней		54	52		52		2		50		
Наследники коллежского регистратора Василия Савицкого											
крестьян	-										
земли средней		15	14		14		1		15		
Жены тайного советника Комстадиусовой											
крестьян	93										
земли		195	190		190		5		200		
Коллежский регистратор Андрей Арефович											
крестьян	-										
земли хорошей		8	6		6		2		5		
Всего	398	2058,5	1641,25	44,5	1641,25	33,5	421,75		1185		

На показаниях владельцев

Хлебопашество и живут посредственно

2. 6 Географічне розташування та поштове сполучення

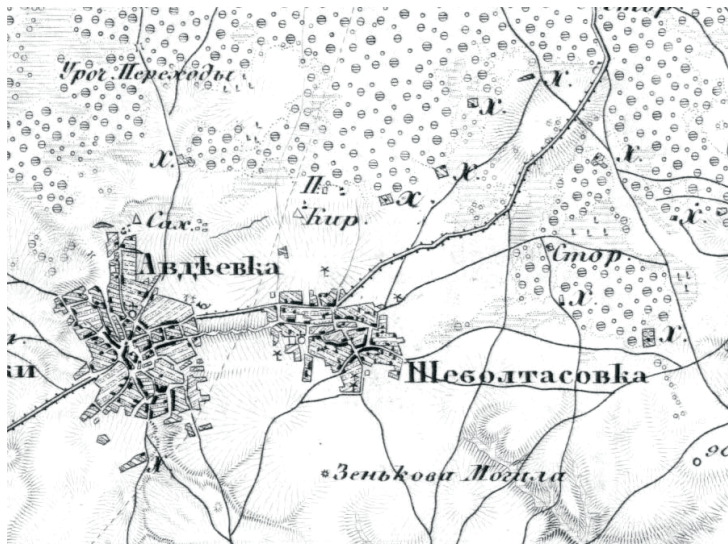
Шаболтасівка розташована на підвищенні і є однією з найвищих точок в окрузі. Ось як описано нашу місцевість у військово-статистичному описі Чернігівської губернії за 1852 рік: «Возвышенная точка в губернии находится на границе Н.-Северского уезда с Сосницким, где расположены с. Овдеевка и с. Шаболтасовка. Остальное пространство губернии представляет собой обширную волнистую равнину с часто встречающимися низменностями и болотами». І справді, якщо детально проаналізувати вектори руху шаболтасівських річок — Рудок, то можна побачити, що всі річки починаються на її території, тобто в найвищій точці, збирають воду і течуть на південний захід у бік Авдіївки. Всі навколишні більші річки та Десна протікають на відстані від села немовби омиваючи його з усіх сторін. З півночі та заходу — Убідь, зі сходу — Лоска, а з півдня — Десна.

Через село проходила поштова дорога Чернігів — Стародуб. Найближчі поштові телеграфні контори по цій дорозі знаходились в Сосниці та Н. -Сіверському. Поштова станція була в с. Авдіївці. Поштові станції на той час виконували дві функції: перевезення кореспонденції та пасажирів. До 1866 року Авдіївська, Понорницька, Чорнотицька та Стахорська поштові станції знаходилися на утриманні трубчевських купців Биховських, а потім були передані новгород-сіверському купцю Солоніну.

У Шаболтасівці станом на 1866 рік було 113 дворів та проживало за переписом 434 чоловіки та 500 жінок. Мені вдалося знайти розклад руху кінних екіпажів через Авдіївську поштову станцію за 1891 рік. З Новгорода-Сіверського на Сосницю звичайний екіпаж ходив у неділю і середу, о 14.15 прибував і о 14.45 вирушав. Однокінний — у вівторок та п'ятницю, о 13.15 прибував і о 13.30 вирушав. З Сосниці на Новгород-Сіверський звичайний екіпаж ходив у понеділок та четвер. Час прибуття — 8.35, відправлення — 9.05. Однокінний — по середах та суботах. Час прибуття — 8.20, відправлення — 8.35. Вартість проїзду в 1852 році становила 1,5 копійки сріблом з одного коня за версту. Пізніше — на початку XX ст. — в Авдіївській поштовій станції діяло відділення Сосницької поштово-телеграфної державної ощадної каси №203. Ці відділення виконували ті ж функції, що і радянські ощадні каси. Населення в них могло робити строкові депозитні вклади під державні гарантії, отримуючи до 3,6% річних.

До речі, в наш час на території колишньої Російської імперії збереглася в незмінному вигляді єдина поштова станція в м. Ніжині. Вона була побудована в кінці XVIII ст. і була першою в Малоросії та однією з перших поштових станцій в імперії. Зараз там знаходиться музей.

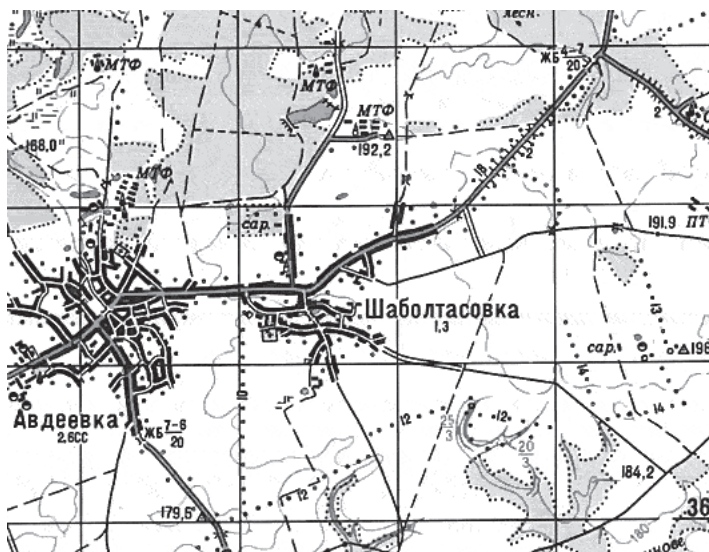
Для вивчення території Шаболтасівки та її округи мені вдалося знайти три досить цікаві мапи. Перша датована 1880 роком, створена для потреб російської армії в рамках загального картографічного опису Російської імперії. Мапа має масштаб 3 версти на дюйм, або 1,25 км на см. Вона виконана надзвичайно точно і практично не поступається точністю сучасним мапам, які створювалися із залученням супутникової техніки та аерозйомки. Точність цієї мапи дозволяє роздивитися нам навіть вулиці та будівлі Шаболтасівки тих часів. Друга — мапа армії США 1953 року, створена на основі радянських мап 1942 року. Вона має гірший масштаб, ніж перша, але необхідна для аналізу динаміки території. Третя мапа відображає сучасний вид шаболтасівських земель станом на 1984 рік. Ці три мапи утворюють хронологічний ряд, який створює умови для аналізу змін території Шаболтасівки за останні 130 років.

Трьохверстка Російської імперії, 1880 р.

Мапа армії США 1953 р. (відображення інформації станом на 1942 рік)

Мапа СРСР 1986 року

Тож якою була Шаболтасівка 130 років тому? Значна територія теперішніх сільськогосподарських угідь раніше була заліснена. Це поля Малаховська та Піддубна. Заліснені були землі між Шаболтасівкою та Покошичами, де тепер залишився тільки маленький клаптик лісу. На карті 1942 року цих лісових масивів ми уже не бачимо. Отже, вони були вирізані в довоєнний час. Сучасна траса Чернігів — Н.-Сіверський практично повністю проходить по давній поштової дорозі Чернігів — Стародуб. Ця дорога, як і зараз, була обсаджена деревами. Вздовж дороги понад лісом розміщувалися хутори. Між дорогою та лісом проходила смужка землі — власність, мабуть, хуторян. Останній хутір, який знаходився біля Горбатого мосту, зберігся і на мапі 1942 року з поміткою — Вовків. Мережа польових доріг 1880 року найбільш розгалужена і з роками поступово спростовується, оскільки втрачається їх значення.

Дуже добре видно цегельний завод на північ від села, там зараз ставок — старий котлован, звідки брали глину. На підвищеннях кругом села було 5 вітряних млинів. На старій мапі позначено і Зенькову могилу — курган часів Північної війни.

Найбільш цікаво роздивитися схему самого села. Поштова дорога проходила не через село, а біля нього, ніби торкаючись. На самій дорозі було мало дворів. Розташування дворів по селу було просторе, чого не скажеш про забудову ХХ ст. Найбільш густозаселене місце — центр села — знаходилось між перехрестями Наконечновки і дорогою на Городок та провулку, що з'єднує Наконечновку з Морозовкою. Ще в післявоєнний час це місце називали «село», в розумінні центр села. Не існувало дворів по дорозі від теперішнього клубу в бік Н.-Сіверського. Не було Дрисні, Глибокої, Колгоспної, Городка, Сербівки, Штабівки. Рідко заселена Буб'ївка. Від церкви та кладовища проходила дорога на Пастовник, до сучасного ФАПУ. На теперішній час ця вулиця не збереглася. У передвоєнний час село розбудовується і з'являються вулиці: Траса, Глибока, Дрисня, Городок, Сербівка, Штабівка та вулиця біля кладовища в напрямку Авдіївки. У повоєнний час з'являється наймолодша з вулиць — Колгоспна, яка тепер перейменована на вулицю Перевертуна.

У кінці ХІХ ст. Авдіївка та Шаболтасівка були територіально розділені. На околиці Авдіївки в бік Шаболтасівки, як

видно на мапі 1880 року, була поштова станція. У передвоєнний час цей проміжок між селами понад дорогою вже був заселений.

2. 7 Картопля

Важко зараз уявити наш обідній стіл без такого звичного для нас продукту, як картопля. Варена, смажена, печена, «в мундирах», приготована в будь-якому вигляді і на будь-який смак. Зараз картопля в сільському господарстві Полісся є однією з найприбутковіших культур і основним джерелом наповнення бюджету шаболтасівської селянської сім'ї. Але ця культура, яку зараз називають у нас другим хлібом, ще 150 років тому була ексклюзивною культурою, яку уряд Російської імперії силою примушував селян вирощувати.

В Росію вона була завезена в кінці XVII ст. з Голландії царем Петром Першим. Довгий час ця іноземна культура сприймалася серед населення негативно, і посіви її були незначні. На початку XIX ст. держава намагається силою примусити вирощувати картоплю, що викликало хвилю протестів. Уряд розглядав картоплю як альтернативу хлібу. Тобто як культуру, що за своїми смаковими та поживними якостями здатна задовольнити зростаючі потреби населення в продовольстві. Мета була, звичайно, благородна і перспективна. То чому ж вона не знаходила підтримки серед населення? Справа в тому, що технологія вирощування, зберігання та переробки того часу була недосконалою. Можна сказати, її взагалі не було. Селяни вирощували за сучасними мірками низькі врожаї, витрачаючи на вирощування картоплі багато часу та сил. Урожайність картоплі в ті часи була невисокою. Якщо звідси відняти посадковий матеріал та втрати при зберіганні, то селянам залишалося небагато. Крім того, картопля зберігалася тільки до весни, а зерно, яке картопля повинна була замінити, могло лежати роками. Це також відлякувало селян від вирощування картоплі. В Чернігівському державному архіві зберігаються документи, які частково відображають стан речей щодо вирощування картоплі в Чернігівській губернії. Для прикладу наведу один з них.

Предписание Министерства внутренних дел и переписки с уездными предводителями дворянства, палатой государственных имуществ и др.

О мерах повсеместного разведения картофеля.

«Ведомости о посеве и урожая картофеля за 1841 год».

Министерство внутренних дел.

Департамент хозяйственный,

Отделение 1

Стол I

24 февраля 1841 года

№ 516

По высочайшему повелению

«О мерах к распространению разведения картофеля»

Циркуляр

Господину Черниговскому Гражданскому Губернатору

Гессе П. И.

В числе способов, служащих к обеспечению народного продовольствия при неурожаях хлеба — получается одним из главнейших и удобнейших, посев картофеля.

Государь Император в постоянной отеческой заботливости о благах своих подданных, находя, что при всей пользе картофеля, посев оного в России до сих пор еще не распространен в желаемой мере, высочайше повелеть соизволил: обсудить сей предмет во всей подробности в министерствах Внутренних Дел и Государственных Имуществах во исполнение сей высочайшей воли, представлены были в Комитет.

Гг. Министров надлежания по сему предмету заключения.

По положению Комитета Государь Император высочайше повелеть соизволил, для распространения разведения картофеля, постановить следующие меры:

1. Представить Министру Государственных имуществ, рассмотреть разослания уже наставления о разведении, хранении и употреблении картофеля, дополнить ония в чем окажется нужным и напечатать в достаточном числе экземпляров, разослать в продолжение нынешней зимы, по губерниям для раздачи безденежно всем тем, кои изъявляют желание заняться сею отраслью хозяйства.

2. Для возбуждения в сём деле общего соревнования, поручить Начальникам Губерний о всех отличившихся большим

против других искусством и успехами в возделывании картофеля на полях, представить Министру Государственных имуществ — о дворянах, при засвидетельствовании предводителей, для предоставления о том на благоусмотрения его Императорского величества, а о лицах других сословий, для исходотайствования ими по приличию золотых, серебряных медалей с надписью за полезное, для ношения на шее и в петлицах или денежных наград в возмездие пожертвований, которые могут быть вначале для сего дела нужны.

3. На расходы по сему случаю назначить на первый раз по Государственной росписи на 1841 г. до 3-х т. р. серебром, отнеся сумму сию к смете Министерства Государственных Имуществ.

4. Предоставить Министру Финансов сделать также повсеместно известным, что с будущего 1843 года разрешается свободная выкурка вина из картофеля на всех винокуренных заводах и прием такого вина в казну по поставкам на равнее с хлебным из картофеля водок и спирта, с платежом за продажу оных, на основании откупных условий местным откупщикам акцизах.

5. Для успеха в достижении цели правительству предписать циркулярно от Министерства Внутренних Дел, что как усиленное разведение картофеля признано одной из полезнейшей мере к умножению способов для обеспечения народного продовольствия и для всех жителей, особенно в случае неурожая.

Управляющий МВД Генерал-Адъютант Граф Строганов

Шаболтасівка розвитком картоплярства завдячує Августу Комстадіусу. Цей жуклянський поміщик завозив картоплю та примушував селян вирощувати її на своїх угіддях, в тому числі і на шаболтасівських.

2. 8 Релігія

Шаболтасівка, будучи селом козацьким, здавна мала свою церкву.

На жаль, невідомі ні місце, де був перший храм в Шаболтасівці, ні дата його будівництва. До наших днів дійшла найдавніша згадка з опису Чернігівського полку за 1732 рік про те, що така церква вже була на початку XVIII ст. Збудована

вона була на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Швидше за все, храм був дерев'яний. У другій половині XIX ст. в селі було збудовано нову церкву — Покровську. Причиною такого оновлення Божого храму могла бути руйнація старої церкви від старості або ж від пошкодження іншими чинниками. Наприклад, пожежі. Хоча ніяких згадок про це не залишилося. Сучасники згадували, що нова церква була збудована на цегельному фундаменті з добротного дубу, була досить простора та мала гарний вигляд. Ззовні білена, всередині мала розписи на різну релігійну тематику. За розповідями, схоже, церква була однобанною, класичної форми, на вході розташовувалася дзвіниця.

Служили службу в церкві священик та псаломщик (дяк). В той час, як священики правили службу, обов'язком дяків було їм допомагати. Вони також вели діловодство в церкві. В XIX ст. священики присилалися на службу в церкву і змінювалися в Шаболтасівці досить часто. Дяки ж були, як правило, місцеві і займали посаду досить довго. Наприклад, Андрій Савицький займав посаду дяка з 70-х років XIX ст. аж до революції і був останнім шаболтасівським дяком. Варто згадати і останнього шаболтасівського священика Івана Соловійова. В село його прислали в перших роках XX ст. Сучасники його згадували з повагою, як людину розумну та добру, турботливу і справедливую. Він не раз допомагав людям та був справжнім духовним наставником общини. Кажуть, що він мав навіть дар пророцтва та цілительства.

До моменту розділення держави та церкви обов'язком церковних служителів було не тільки відправлення церковних служб, а й ведення метричних книг. Метричними книгами займався дяк. В цих книгах велась реєстрація народжень, одружень та смертей. Такі книги велися і в шаболтасівській церкві, частина яких досі зберігається в державних архівах. Після революції під час гонінь на релігію шаболтасівську церкву закрили. Ще деякий час, відгукуючись на прохання жителів, священик відправляв різні релігійні обряди для селян. Потім церкву зруйнували. Більшовицькі активісти зірвали хрести, забрали церковне майно та коштовні речі, образи святих, намальовані всередині храму, замазали. Казали, що замазаний образ св. Пантелеймона через деякий час проявився. Його знову замазали, а він знову проявлявся. Так було декілька разів.

Коли церкву розібрали, дубові колоди споруди пішли на будову соціалізму та нового життя, а частину було віддано міс-

цевим жителям на будівництво хат. Фундамент також було розібрано на будматеріали, навіть його залишки було викопано з землі. Територія розрівняна тракторами, включаючи могилу І. Соловйова — останнього священика Шаболтасівки, який був похований біля церкви.

З душами та історичною пам'яттю людей зробили те ж саме, що і з храмом — зруйнували стержень і викорчували корінь. Мабуть, добре постаралися. Зараз мало хто може згадати своїх предків далі третього-четвертого коліна. Ми живемо. А хто ми? Не знаємо. Ніби ті безбатченки на розвіях нашої цивілізації.

Дуже тісні взаємини у жителів Шаболтасівки були зі Свято-Миколаївським Пустинно-Рихлівським монастирем.

За переказами 1620 року в глухому Рихлівському лісі на клену відбулося явлення чудодійного образу св. Миколи Чудотворця, після чого на тому місці був збудований монастир, а сам образ став головною святинею монастиря. Варто знати, що ще сто років тому цей монастир, розташований в глухій місцевості серед глибоких ярів, був другим за розмірами в Чернігівській єпархії, поступався тільки кафедральному Борисоглібському чернігівському монастирю. На момент закриття там проживало близько 200 людей. Багаті собори, підземні скити зі святими мощами, готелі для прихожан, великі сади, млини та багато іншого було колись у монастирі.

Вид монастиря з південної сторони 1843 р.

В монастирі існувала підземна залізниця з системою тят для транспортування продовольства в монастир із сусіднього села. Була лікарня, в якій була зроблена перша в Чернігівській губернії операція з видалення апендициту. На свята до монастиря приходили тисячі паломників. Фактично він був центром духовного життя в окрузі. Про це красномовно свідчить той факт, що за час свят у монастирі продавалось більше 10 тисяч пляшечок зі свяченою оливою.

Багато ченців в ньому було з Шаболтасівки. В документах про закриття монастиря серед керівного складу монастиря зустрічаються деякі особи з шаболтасівськими прізвищами — ієромонах Афіноген Штаба, Климент Наконечний.

Особливістю Рихлівського монастиря було те, що там жила велика община єдиновірців. У монастирі навіть був виділений час для служби за старим обрядом.

Багато негараздів пережив Рихлівський монастир, а в 1921 році його спіткала така ж доля, що й інші монастирі. Нестерпні умови для проживання були створені радянською владою для швидшого відселення ченців. У них забрали цінні речі, продовольство, одяг, паливо. Аби вижити в нових умовах, керівництво монастиря намагається якось домовитися з радянською владою, ідучи на всі умови. 17 ченців стали працювати у новоствореному Рихлівському радгоспі. Вдається ще протягнути час. Важка праця, голод, холод змушують деяку частину монахів покинути монастир. Але радянські комісари на цьому не зупинились. Навіть незважаючи на захист монастиря місцевим населенням, на ченців починаються ще більші гоніння. Керівництво монастиря арештовують. При допитах та обшуках ченців примушували пити чорнило, босоніж виганяли на сніг. 16 грудня 1921 року ченців примусово виселяють, а монастир закривають.

В пошуках місця, де можна осісти і далі служити Богу, декілька ченців оселяється на околиці Шаболтасівки. Та спокій у них був не довго. Більшовики силою їх розігнали. Настоятеля розстріляли, поховали його на шаболтасівському кладовищі, де досі є його могила, а решта ченців розійшлася. Після закриття всі культові споруди монастиря були знищені, а господарські споруди були передані новоствореному дитячому притулку.

В ті роки активну позицію щодо захисту Рихлівського монастиря займав видатний історик — сосничанин Ю. Виноградський. Для того, щоб зберегти хоча б частину колишньої величі монастиря для нащадків, він звертався за допомогою в Чернігівський історичний музей. Юрій Степанович щиро вірив у те, що Чернігівський історичний музей стане на захист історичної пам'ятки — Рихлівського монастиря — разом з унікальною природою, серед якої він знаходиться. Але дива не сталося: монастир зберегти не вдалося.

В 2004 році Рихлівський монастир знову відродився. Звичайно, він зовсім не такий, як раніше. Територія занедбана, все в руїнах. Але відродження вже почалося. Першим настоятелем монастиря ігуменом Серафимом закладені два храми, проведена розчистка частини території. Проведена значна робота з архівами та надрукована книга про монастир.

2. 9 Народонаселення

Згідно з даними статистичного губернського комітету станом на 1894 рік в Чернігівській губернії мешкало 2345575 осіб, з них жінок — 1169320, або 49,85%. Характеристика населення за родовими ознаками була така:

Населення Чернігівської губернії станом на 1894 рік з розділенням за родовими ознаками

Соціальний клас	Людей, тис. чол.	% від загальної кількості	Жінок на 100 чоловіків
Дворяни	21,1	0,9	101,3
Духовенство	4,7	0,2	103,5
Почесні громадяни	14,1	0,6	110,1
Купці	4,7	0,2	111,0
Міщани	314,3	13,4	104,7
Козаки	598,1	25,5	102,8
Державні селяни	347,1	14,8	101,8
Колишні поміщицькі селяни	821,0	35,0	102,0
Відставні солдати	159,5	6,8	133,3
Солдати запасу та на службі	58,6	2,5	0
Іноземці	1,2	0,05	95,0
Інші	1,2	0,05	112,8
Всього	2345,6	100	98,6

У тому числі в Кролевецькому повіті,
частиною якого була Шаболтасівка:

Соціальний клас	Людей, чол.	% від загальної кількості
Міщани	12402	8,8
Козаки	56795	40,5
Державні селяни	16656	11,9
Колишні поміщицькі селяни	33862	24,2
Інші	20380	14,6
Всього	140095	100

Даних щодо чисельності жителів Шаболтасівки на той період, на жаль, мені знайти не вдалося. Але я зміг знайти досить детальні дані щодо народжуваності та смертності на кінець XIX — початок XX ст. Для порівняння в таблиці наведено також сучасні дані щодо народжуваності та смертності.

Народжуваність та смертність у Шаболтасівці в 1878-1917 та 1993-2008 роках

Роки	Народилось	Померло	Роки	Народилось	Померло
1878	45	54	1917	37	39
1879	67	51	1993	7	15
1882	67	47	1994	9	27
1883	65	44	1995	8	20
1884	48	22	1996	9	25
1888	59	23	1997	5	24
1889	72	51	1998	9	19
1897	74	35	1999	8	13
1898	83	34	2000	7	24
1901	65	44	2001	5	17
1904	32	44	2002	4	13
1905	79	32	2003	4	23
1908	78	38	2004	9	11
1909	72	28	2005	4	21
1910	69	47	2006	8	27
1914	73	30	2007	2	27
1915	58	51	2008	8	20

Як бачимо, сто і більше років тому була висока народжуваність, що забезпечувала значний приріст населення. Чого не можна сказати про останні роки, коли смертність населення в декілька разів перевищує народжуваність.

Структура смертності по вікових групах в Шаболтасівці станом на 1878-1898 роки

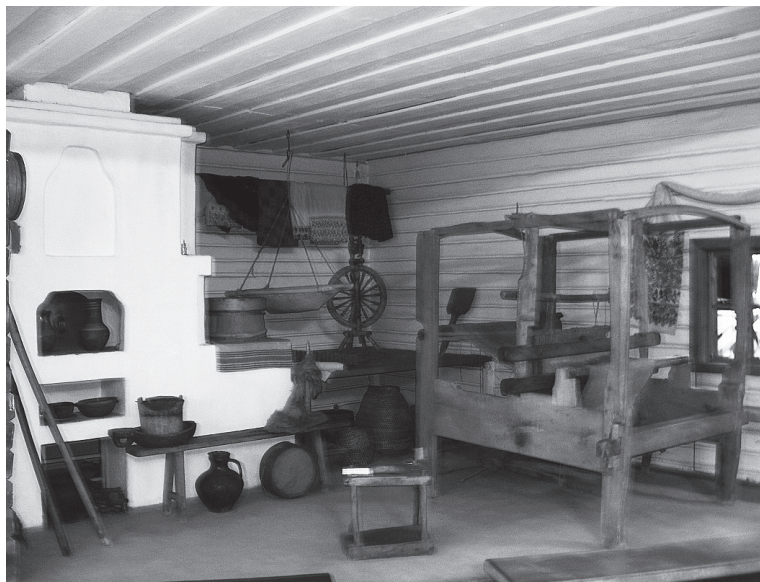
Вік	1878			1888			1898		
	чол	жін	всього	чол	жін	всього	чол	жін	всього
до 1 року	10	8	18	6	6	12	3	3	6
5	13	10	23	3		3	2	2	4
10	2	1	3		1	1	2		2
20		1	1				1		1
25		1	1	2		2			
30							1		1
35							1	1	2
40	2		2		2	2			
45								1	1
55		1	1	1	1	2	1		1
60				1	1	2	3	1	4
65		1	1	1	1	2	1	1	2
70				1	3	4	2	6	8
75	1		1						
80				1	1	2	1		1
85	1		1		1	1	1		1
Всього	29	25	54	16	17	33	19	15	34

В останній таблиці зразу впадає у вічі надзвичайно висока за нинішніми мірками дитяча смертність: до 1 року — до 30%; від 2 до 5 років — до 25%. Схоже, тоді це було нормою. На повну силу діяв природний відбір, що забезпечував високий рівень здоров'я серед дорослого населення, що потім доживало переважно до 60-70 років.

Свої корективи вносили спалахи інфекційних захворювань. Відомо, що в 1910 році від епідемії скарлатини в селі померло 29 людей, в тому числі 15 чоловіків та 14 жінок. Також часто про себе нагадували спалахи тифу, кору, кашлюку. Так, наприклад, в 1915 році від кору загинуло 6 осіб, а від кашлюку — 12.

2. 10 Побут та торгівля

Всі ми досить добре уявляємо стару українську хату. Старі хати криті солом'яними стріхами, ще можна де-не-де зустріти в селах або побачити в кіно. На перший погляд, невибаглива конструкція, проста архітектура — нічого особливого. Але для нас, українців, хата завжди була не тільки дахом над головою, а чимось значно більшим. Тому будівництву житла наші предки надавали значно більше уваги, ніж це може видатися на перший погляд.

Сільська хата ХІХ ст. Репродукція.
Чернігівський музей ім. В. Тарновського

Якщо подивитися на карту Шаболтасівки XIX ст., можна побачити досить простору забудову села, хати ніби хаотично розподілені по території села. Одна з причин такої хаотичності поселення — це те, що в той час люди керувалися не архітектурним планом забудови населеного пункту, як зараз, а різними народними прикметами при виборі місця будови. Суть полягала в тому, щоб вибрати добре «тепле» місце, що повинно було вберегти від різних бід та негараздів. Важливість місця вибору житла підтверджується сучасними науковими дослідженнями.

Досить цікавою була і сама технологія будівництва. На вибраній ділянці в землю, де мала стояти хата, забивали дубові легури. На них клали і закріплювали дубові підвалини, на яких вже робився зруб хати. Така технологія будівництва основи будівлі, до речі, знайшла своє продовження і в наш час — так званий «свайний фундамент». Будівля складалася, як правило, з трьох частин: житлова частина, комора для зберігання продовольства і різних речей та невеликих вузьких сінців посередині. На зруб клали сволоки, які зверху забивалися дошкою внакладку. Для солом'яної покрівлі робили каркас із крокв з поперечинами, що називалися латниками. На них кріпили солом'яні кулі. Солому брали обов'язково житню, довгу, гарної якості. Її легенько вимолочували і в'язали кулі. Крівля даху солом'яною потребувала значної майстерності. Особливу увагу приділяли краям даху, перев'язуючи солом'яні кулі міцними перевеслами. Оскільки хата стояла фактично на поверхні землі, то для утеплення периметра житла, що стояло на землі, робили призьбу. Для цього понад стіною на деякій відстані забивали кілочки, по яких робили плетінь чи закладали дошки, а прошарок, що утворився, засипали землею. Хата ззовні та всередині мазалася крейдою, яку возили з Мезина. Житла будувалися з витяжними трубами. Підлоги не було. Була долівка, яку на усипці викладали з глиняних паляничок, вирівнюючи потім глиною. Потім регулярно, раз на тиждень, підмазували її глиною.

Українська хата завжди вирізнялася чистотою та порядком. Це було обов'язковою рисою українського житла. В хаті стояла піч з невеликою лежанкою, біля них з дощок робили поміст для снання, що називався піл. Над полом чіпляли жердину, на якій висів різний одяг. З іншої сторони хати у куті вішали образи, прикрашені вишиваними рушниками. Під образами висіла лампадка, яку запалювали на свята, та стояв стіл. Під вікнами стояли лавки. Посередині хати ставили кросна.

На них господині ткали полотно для родини. Посуд використовували дерев'яний та глиняний. Останній масово виробляли у Вербі та інших селах сучасного Коропського району, продаючи на місцевих базарах та ярмарках. Центром гончарства в губернії була Коропщина. Її кераміка вирізнялася серед іншої домінуванням зеленого кольору в розписах.

Кругом хати будували різні господарські будівлі: хлів для худоби, погріб, навіс. На деякій відстані стояло гумно. Туди звозили збіжжя в снопах, а потім його там молотили ціпами. Для цього гумно робили з щільною земляною підлогою та високою стелею. Спочатку молотили зерно для сівби, а потім, після основних польових робіт у вільний час, — на продовольство.

Пізніше, на початку ХХ ст., коли рівень життя став покращуватись, деякі господарі в своїх оселях стелили дерев'яну підлогу, а дах крили залізом.

Дещо відрізнялися оселі та побут шаболтасівських дворян. Їхні помістя були просторіші за селянські і стояли дещо осторонь від них. Житла будували на цегляному фундаменті, використовували розписну оздобу. Для оздоблення груб та камінів використовувалися кахлі — прообраз сучасної облицювальної плитки. Окремо знаходилися підсобні приміщення — кухня, приміщення для прислуги. У дворян вжитку використовувалося більше скляного посуду та був порцеляновий. Залишки кахлів, цегли з штукатуркою, порцелянового посуду та інші знахідки досі вимиваються дощами та виорюються на місцях колишніх садіб дворян. Бідніші дворяни жили в схожих на селянські умовах.

Шаболтасівські знахідки: 1 — фрагмент срібної оздобы;
2 — мідна жіноча пряжка початку ХІХ ст. (маєток Шульжинських); 3 — бронзове чоловіче кільце кінця ХІХ ст.

Одяг простого шаболтасівського селянина XVIII — XIX століть складався із свити, зробленої з простого сукна білого або сірого кольору, чобіт, шапки з лямцю («шаламок»), полотняної сорочки і таких же штанів. Холодної пори року добавляли овечий кожух та суконні штани. Одяг жінок був схожий, але відрізнявся кроєм. Жіноча свита була дещо довша, більше з білого сукна. Кусік (коротка сорочка з білої тканини), спідниця, поверху кусіка одягали корсетку з темної тканини, а поверх спідниці — фартух. На свята чи до церкви жінки замість кусіка одягали додільну вишивану сорочку.

Шаболтасівські дівчата дуже любили прикрашати шию намистом. Дівчат в такому старовинному вбранні і зараз можна зустріти на вулицях села. Збереглася традиція нареченій та її дружкам ходити в старовинному одязі та запрошувати гостей на весілля. Теплої пори року аж до перших заморозків ходили босоніж, іноді одягали личаки.

Їжа в той час була простою. В раціоні було багато рослинної їжі. Варили борщ, смажили на салі картоплю або пекли «в мундирах», яку потім їли з сіллю. Гречану кашу їли з салом, а пшоняну та інші — з молоком чи маслом. Велику роль у забезпеченні сім'ї продовольством грала корова. На зиму сушили узвар. Солили в діжках огірки та квасили капусту. Зібрані в лісі гриби сушили та квасили. Зарізавши поросся, все сало та м'ясо, що залишилося після свіжини, солили. Сало клали в торбу та вішали де-небудь, щоб ніщо не дістало. М'ясо клали в бодню (діжка з дірками) та накривали кришкою. По мірі необхідності м'ясо діставали, мили, вимочували та вживали в їжу. Посолену порібрину в'ялили.

Була цікава технологія довготривалого зберігання сиру. Зі стовбура липи робили циліндр, дно якого забивали липовими дощечками — виходила так звана сирниця. Туди складали посолений сир. Дехто в сирницю клав солений сир, поливаючи шаром вершкового масла, потім знову сир та масло, і так шар за шаром до заповнення посудини. В такій сирниці сир міг зберігатися декілька років. Мені розповідали, що колись бабуся з одного придеснянського села два роки їла сир та масло з таких запасів, після того як збула корову.

Хліб пекли вдома в печі по мірі необхідності, як правило, раз на тиждень. Тісто вчиняли в спеціальній діжці, розмір якої підбирався під кількість членів сім'ї. В розігрітій печі під за-

стиляли дубовим листям, на яке потім висаджували паляниці. Такий хліб називався подовим, і він довгий час не черствів.

Дістаючи з печі свіжоспечений хліб, першу паляницю господиня клала під образи для Творця. Її не їли до наступної випічки.

На околицях Шаболтасівки в ті часи було багато вітряків різних розмірів та конструкцій. Село знаходилося на піднятій рівнині, тому вітрової енергії було вдосталь. Були простенькі вітрячки з одним каменем, а в заможніших власників працювали так звані машини: технологічно складніший механізм на двох каменях більшої продуктивності. Жорна для млинів виробляли в Н.-Сіверському повіті, де були значні поклади дикого каменю відповідної якості. Борошно мололи з власного житнього зерна або з купленого в південних землях, хліб з нього був кращої якості. Ці прості та невимогливі механізми працювали на добробут шаболтасівців аж до 70-х років минулого століття, поки не канули в небуття в епоху індустріалізації та електрифікації.

Для прання використовували жлукто — видовбаний циліндр зі стовбура товстої липи. У жлукто закладали всі речі, які треба було попрати, пересипали їх попелом і заливали гарячою водою. Щоб вода була довше теплою, в жлукто кидали розпечені на жару камені. Попіл, розчиняючись у воді, створював слаболужне середовище, яке розчиняло жирові залишки на тканинах та досить активно змивало бруд.

Ярмарок та базарів у Шаболтасівці не було. Однак шаболтасівці мали змогу торгувати на ярмарках Понорниці та Авдіївки. За даними 1898 року, в колишньому сотенному містечку Понорниці організовувалось чотири ярмарки на рік, у волосній Авдіївці — п'ять та три ярмарки — при Рихлівському монастирі.

Понорницькі ярмарки:

1. Георгіївський — давній ярмарок, дата започаткування невідома, проводився з 19 квітня п'ять днів.

2. Новорічний — започаткувався в 1874 році, проводився 1 січня.

3. Різдво-Богородицький — давній ярмарок, проводився з 6 вересня два дні.

4. Покровський — започаткувався в 1874 році, проводився 1 жовтня.

Ярмарки Рихлівського монастиря:

1. Миколаївський — давній ярмарок, проводився з 8 травня два дні.

2. Іоанівський — давній ярмарок, проводився з 23 липня два дні.

3. Усікновення голови Іоана Хрестителя — проводився 28 серпня.

Авдіївські ярмарки:

1. Василівський — проводився з 1868 року 1 січня.

2. Казанський — проводився з 1868 року 22 жовтня.

3. З 16 травня — три дні, започаткований в 1896 році.

4. З 16 серпня — три дні, започаткований з 1896 року.

5. З 19 жовтня — три дні.

Торгували на понорницьких та рихлівських ярмарках в основному худобою, пенькою, хлібом. Авдіївські ярмарки були порівняно молоді, і там був трохи інший асортимент товарів. На них переважно торгували гончарними та кустарними виробами, галантерейними товарами, худобою, кіньми та іншими товарами. Як бачимо, понорницькі та авдіївські ярмарки ніби доповнювали товарний асортимент один одного.

2. 11 Школа

Перші згадки про появу школи в Шаболтасівці належать до початку XVIII ст. Це була однокомплектна церковно-приходська школа, яка містилася в сільській хатині. Завідував школою місцевий священик, а з учнями працював дячок. Парафіяни утримували школу власним коштом. Дяк (мандрований) заправляв нею, як йому заманеться. До школи на зиму збиралося 5-15 хлопців. Дівчат майже не було. Дяки навчали їх читати (переважно церковнослов'янські книги), писати та рахувати за примітивними правилами. Методику заміняла різка.

В кінці XIX ст. школа в Шаболтасівці стала земською. Згідно з доповіддю губернському земському зібранню комісії по народній освіті №165 за 1898 рік дізнаємось, що територія губернії була поділена на шкільні райони. Шкільним районом вважалася територія радіусом 2,5 версти з центром в населеному пункті, де була школа. Шаболтасівська школа була центром Шаболтасівського шкільного району. 1898 року в селі

було 142 дітей шкільного віку. Училися в 1896-1897 навчальному році 75 дітей. Школа була однокомплектна. Мала три класи. Класна кімната одна. Розміром 10 куб. сажень при нормі 0,4 на одного учня, вона вміщувала всього 25 учнів. Це була звичайна сільська хата. В доповіді комісії була внесена пропозиція добудувати в селі двокомплектну школу для забезпечення можливості навчатися всім дітям шкільного віку.

Витрати на школу на рік становили 319,03 карбованці. З них заробітна плата учителю становила 212,46 крб., витрати на шкільне приміщення — 53,54 крб., на навчальні посібники — 53,03 крб. Відомо, що в Кролевецькому повіті, куди входила і Шаболтасівка, заробітна плата в 1899 році учителя-чоловіка становила 232 карбованці, а учителя-жінки — всього 132 крб. Така гендерна нерівність, правда, в різних співвідношеннях, була у всіх повітах губернії, крім Козелецького, де зарплата чоловіків та жінок була однаковою. З учнями працював один учитель. Відомо, що в 1903 році в Шаболтасівці учителював молодий учитель, син священика, Дмитро Петрович Шкляревський.

В радянський час вважалося, що в школах до революції училися переважно діти багатіїв, а освітою влада не цікавилася. Насправді це було не так. В архівах мені доводилося знаходити документи, які можуть це спростувати. Наприкінці XIX ст. та перед революцією царський уряд досить багато уваги приділяв розвитку освіти. Виділялися кошти з державного бюджету на будівництво шкіл, бібліотек, покращення їх матеріального забезпечення. Крім державних коштів, існували приватні фонди меценатів, направлені на розвиток освіти в цілому та стимулювання учнів до кращої успішності. Варто згадати хоча б будівництво гімназії вищих наук у Ніжині в 1805 р. на кошти братів Олександра та Іллі Безбородьків. Тепер це Ніжинський державний університет імені М. Гоголя, що є одним з найстаріших навчальних закладів в Україні. Відомо, що в кінці XIX ст. студентам за високу успішність видавалися грошові стипендії з фонду Дуніна-Борковського, а книговидавець Ф. Ф. Павленков пожертвував значну суму на будівництво сільських бібліотек. Звичайно, були і проблеми. Це нестача коштів на виплату достойної зарплати учителям, на покращення забезпеченості шкіл навчальними посібниками, катастрофічна нестача

приміщень та ін. Але питання щодо розв'язання цих проблем неодноразово порушувалися і приймалися конкретні рішення для їх ліквідації. Доступ до освіти мали всі діти, незважаючи на їх походження. На той час здобуття освіти відзначалось рядом особливостей. У зв'язку з перевантаженням шкіл, отримавши базові знання, більша частина учнів переставала ходити до школи. Багато дітей взагалі вчилися читати та писати, не ходивши до школи. Навчалися грамоті переважно хлопці.

Цікаві дані наведені в губерньському земському збірнику за 1902 рік №12 про розподіл передплатників у розрізі джерел отримання освіти.

Розподіл передплатників бібліотек Кролевецького повіту за 1902 рік

Де навчалися грамоті	Чоловіки	Жінки
Не навчалися в школі	623	-
Не закінчили школу	1849	76
Закінчили школу	741	24
Відвідували вечірні навчальні заклади	-	-
Вивчилися у солдатах	118	-
Інша освіта	39	18

З 1917 року по 1919 рік Шаболтасівська школа була двокомплектною. Мала два класи. Працювало два вчителі: Макій Федот Іванович та Савицький Олександр Дмитрович. Кількість учнів щороку зростала. В тому ж році школа стала трикомплектною і мала чотири класи. З 1917 року по 1924 рік завідувачем школи був Савицький О. Д., пізніше — заслужений учитель УРСР.

Для того, щоб читач міг уявити стан школи і освіти в той час, процитую з деякими скороченнями доповідь Покошицького волосного відділу освіти. Мова оригіналу.

*Доклад Покошицкого волнаробраза составлен 2
7 февраля 1921 года*

Организован 1918 года в декабре. Ремонт в 1920 произведен незначительный. Завтраки ни в одной школе не прово-

дились. Землей не наделены. Преподавание на русском и украинском. Советская конституция не преподается, сельское хозяйство тоже, ремесла не преподаются. Паёк некоторым школьным работникам удаётся получать, хоть и неисправно, от колхоза, но в большинстве лишены. Отношение колхоза к школьным работникам безразличное и местами удовлетворительное. Закон Божий не преподаётся. Детских садов и площадок в Покошицкой волости нет... В Шаболтасовке есть библиотека и хата читальня... Просвита не имеется в волости... Народный дом в Шаболтасовке есть, оборудование очень бедное и печальное... В Шаболтасовке есть хор и драматический кружок... Шкрабы, получающие своевременный продпаяк или пособие, принимают участие во внешкольной работе, которая заключается в чтении лекций политического и общеобразовательного характера, а также в постановке спектаклей, концертов и т. д., не получающие же продпаяков, активного участия не принимают, так как озабочены приискиванием как для себя, так и для членов семей насущного куска хлеба.

В виду того, что Комнезами сами темны, далеко стоят от просвещения, почему участия в просветительской работе принимать не могут, представители от Комнезамов состоят членами Школсоветов по силе возможности. Комнезами помогают материально культурно-просветительской работе, трений между комнезамами и шкрабами не было. Настроение сельской молодежи удовлетворительное, где имеется просветительские кружки, молодежь принимает горячее участие. Литературой и учебниками волость снабжается в незначительном количестве.

Згідно зі звітом за 14 лютого 1923 року, складеним Макієм Федотом Івановичем, Шаболтасівська загальноосвітня трудова школа підпорядковувалася НКПрасу. Освіта надавалася українською мовою. Школа утримувалася на гроші УВНО (управління відділу народної освіти) та місцевого населення. Паливо для школи купляли за рахунок жителів села. При школі був невеликий шмат землі. Заробітну плату вчителям видавали натурою в розмірі 4000 карбованців. Заняття в школі почалися 15 жовтня 1922 року. Іменний список учнів та класний

журнал не велися. Вівся тільки журнал відвідувань.

**Кількість учнів по групах у Шаболтасівській школі
станом на 01. 01. 1923**

1 група		2 група		3 група		Всього		Разом
Чол	Жін	Чол	Жін	Чол	Жін	Чол	Жін	
24	9	29	2	15	-	68	11	

Як бачимо в таблиці, в першому наборі учнів дівчаток не було. У другому з'явилися дві дівчинки, а з кожним роком їх ставало дедалі більше, як і самих учнів.

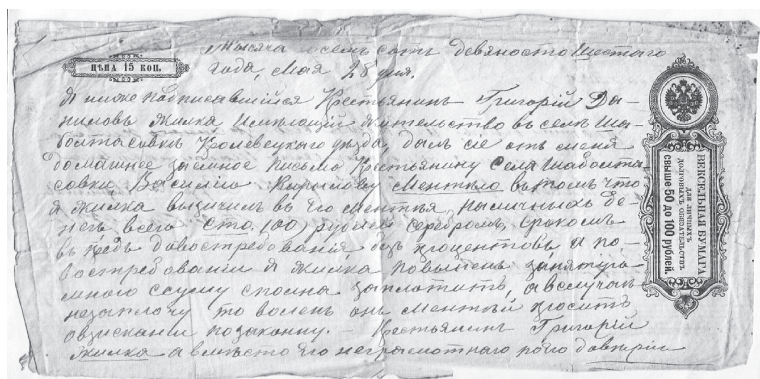
Крім двох учителів — Савицького О. Д. та Макія Ф. І., які вчителювали раніше, пізніше в школу на роботу прийшов Синявський Л. О. За документами, він стояв на обліку технічним працівникам, а за свідченнями Мороза О. Ф. він займався і викладацькою діяльністю. Учителі вели по одному класу, а 4 клас вели попредметно. 1921 року в школі була введена п'ятиденка і безперервка. В 1925 році було почато облік дітей шкільного віку і набув чинності закон про початкове навчання всіх дітей шкільного віку від 8 років. З 1925 року по 1931 рік в школі панувала комплексна система навчання, яка негативно впливала на рівень знань учнів. У період 1920-1930 років при школі щороку працювали один-два класи з ліквідації неписьменності серед дорослого населення. В 1930 році було введено бригадні методи навчання, а школа стала чотирикомплектною.

2. 12 Револуція. Причини та наслідки

Початок ХХ ст. характеризувався загалом зростанням економічного та соціального життя Шаболтасівки. Оселі деякі заможніші шаболтасівці замість соломи почали крити залізною бляхою. Замість глиняної долівки поклали дерев'яну дощату підлогу — мости. Знищення кріпацтва, проведення реформ створили в країні сприятливі умови для розвитку продуктивних сил в сільському господарстві та на промислових підприємствах. 1896 року була проведена грошова реформа та запроваджено золотий стандарт. Кредитні грошові знаки за вартістю були прирівняні до золота та вільно обмінювалися на золоту монету без обмежень. Такий крок уряду створив упевненість

людей в паперових грошах, мінімізував інфляційні процеси, а російський карбованець став однією з найстабільніших валют світу. У людей було почуття впевненості у завтрашньому дні та віра у власні сили. Люди знали, що наполегливою працею можна забезпечити себе та своїх дітей.

У той час люди широко користувалися захистом своїх прав у судах. Працюючи з архівними документами, я зустрічав масу звернень до судів різних рівнів. Наші земляки переважно судилися за землю, майно, спадщину. Шаболтасівці робили депозитні вклади на ощадні книжки в поштово-телеграфних ощадних касах. Була широко розвинута система банківських кредитів, вексельних позик, депозитних вкладів, що свідчить про високу фінансову активність населення, а це, звичайно, позитивно впливало на розвиток економіки.

Вексель. Боргова розписка Г. Д. Жилки за 1896 рік.

Авдіївський шкільний музей

Незважаючи на розвиток економіки, початок XX ст. характеризувався зростанням невдоволення в суспільстві та погіршенням взаємовідносин між державами в світі. Суспільно-політичний лад старої Європи доживав останні дні — підходив час змін. Внутрішні протиріччя помпезних імперій, їхні зовнішні амбіції вперемішку з напівфеодальними звичками доводили обстановку в суспільстві до межі кипіння. Розвиток промисловості та виникнення нових видів діяльності, радикально відмінних від видів господарювання XVII — XIX ст.,

вимагали необхідності реформування органів влади. Європою шугав привид революцій та війни. Такі обставини створювали сприятливі умови для розвитку різноманітних революційних течій. Широкого розвитку набув соціалізм.

В сільській місцевості основною причиною невдоволення була недостача землі. Значний приріст населення другої половини XIX ст. значно зменшив кількість землі в перерахунку на одного жителя, продуктивність сільського господарства не встигала за ростом населення і не забезпечувала продовольчих потреб на достатньому рівні.

Перші заворушення відбулися в 1905-1907 роках. Не оминули вони і Шаболтасівки. За переказами Мороза О. Ф., в 1905 році відбувся схід села, на якому бідніші жителі села вимагали перерозподілу землі. Шульжинські як найбільші землевласники села на час цих подій виїхали в Кролевець, а тих, хто залишився в селі із заможніших, біднота примусила підписати акт на добровільний поділ землі. Але зробити цей перерозподіл їм не вдалося. З Покошич приїхали драгуни та козаки, які силою придушили заколот.

Додав «масла в вогонь» початок Першої світової війни. Ця війна нагадувала битву титанів. Величезні армії противників, тупцюючи ногами на кордонах своїх територій, ніби пекельні машини, поглинали величезну кількість людських та матеріальних ресурсів. Ця війна повністю змінила тактику ведення бою. На зміну романтичній тактиці олов'яних солдатиків XIX ст., коли ворожі сили йшли одна проти іншої шеренга на шеренгу, прийшла нова хитра та виважена стратегія XX ст. У Першій світовій використовувалися найновіші види зброї, застосування яких потребувало колосальних фінансових витрат з боку ворожих сторін. Це дуже ослабило економіку супротивників. Зростало невдоволення серед населення. Солдати, розуміючи безглуздість війни, як безкінечної товканиці без обґрунтованої мети заради амбіцій урядів, бачачи своїми очима жорстокість війни, були пригнічені морально, втрачали віру в майбутнє.

Ці страшні події не оминули і нашого села, жителі якого також були призвані до війська. Ветераном Першої світової був шаболтасівець Ірха Микола Васильович. Він пройшов усю війну кавалеристом. На собі відчув дію хімічної зброї. Пізні-

ше це вилилося в проблеми зі здоров'ям. Нелегка доля спіткала Миколу Васильовича. Повернувшись з Першої світової, потрапив на громадянську. Воював на боці червоних. 1941 року був знов призваний до лав Червоної армії. Після взяття Берліна та капітуляції фашистської Німеччини його відправили на Далекий Схід воювати проти Японії. Та не судилося. Мабуть, доля зжалилася над ним. І так все життя воював. Поки його потяг доїхав до Далекого Сходу, війна закінчилася, і Микола Васильович повернувся додому в рідну Шаболтасівку.

Участь Російської імперії у Першій світовій війні 1914–1918 років поглибила соціально-економічні і політичні суперечності в країні. З початку 1917 року незадоволення війною та економічні труднощі викликали масовий страйковий рух, особливо у великих промислових центрах, що вилилось у Жовтневий переворот 1917 року, а пізніше в громадянську війну. В Шаболтасівці перші ради, що склалися з бідняків та солдат, почали з'являтися в 1918 році. Першим більшовиком-організатором був Панченко Олексій Якович, який згодом був убитий. Під час громадянської війни частина шаболтасівців воювала за більшовиків. Остаточне утвердження більшовицької влади в селі відбулося 1919 року.

Події того часу є одною з найсуперечливіших сторінок нашої історії. Для когось це падіння УНР, самостійності та перехід до жорстокого тоталітарного режиму. Для інших це момент істини, верховенства правди в вигляді ідеї комунізму та початок шляху до світлого майбутнього. Скільки людей — стільки і правд. Можливо, пізніше радянський режим створить багато позитиву для людей, але фактом залишається те, що в перші роки свого становлення ним було знищено економічні та культурні надбання Російської імперії, в тому числі України. Країна в своєму розвитку відкотилася далеко назад. Але найголовніше — це десятки мільйонів жертв. Чим можна їх виправдати? Будівництвом світлого майбутнього? Але чи варте таке майбутнє, така ідея таких жертв?

Цікаві слова знайшов у Ф. Ніцше в його «Волі до влади»: *«Соціалізм, — як до кінця продуманная тиранія ничтожнейших и глупейших, т. е. поверхностных, завистливых, на три четверти актеров — действительно является конечным выводом из «современных идей» и их скрытого анархиз-*

ма... Люди плывут по течению, но не выводят заключений. Поэтому в общем социализм представляется кисловатой и безнадежной вещью. ... Однако, при всем том, они могут во многих местах Европы перейти к насильственным актам и нападениям; грядущему столетию предстоит испытать по местам основательные «колики», и парижская коммуна, находящая себе апологетов и защитников даже в Германии, окажется, пожалуй, только легком «несварением желудка» по сравнению с тем что предстоит. Тем не менее собственников всегда будет более чем достаточно, чтобы помешать социализму принять характер чего-либо большего, чем приступа болезни; а эти собственники как один человек держатся той веры, «что надо иметь нечто, чтобы быть чем-нибудь. И это — старейший и самый здоровый из всех инстинктов...».

Ці пророчі слова були написані в 80-х роках XIX ст., ще задовго до Жовтневої революції. Мабуть, автор мав рацію. Проблема соціалізму, незважаючи на його гарні наміри, в тому, що соціалізмом заперечувались приватна власність — один з основних інстинктів людини, частина її сутності. У людини не можна забрати її власність, інакше це неминуче призведе до деградації особистості. І, як наслідок, — відсутність відповідальності за свої вчинки, відсутність стимулу до розвитку.

«Природа вложила в человека некоторые врождённые инстинкты, как-то чувство голода, половое чувство и т. п. и одно из самых сильных чувств этого порядка — чувство собственности. Нельзя любить чужое наравне со своим и нельзя обхаживать, улучшать землю, находящуюся во временном пользовании, наравне со своею землею. Искусственное в этом отношении оскотление нашего крестьянина, уничтожение в нём врождённого чувства собственности ведёт ко многому дурному и, главное, к бедности», — П. А. Столыпин.

Соціалізм намагався всіх порівняти — як матеріально, так і культурно, але як можна всіх рівняти, коли всі люди різні. Різним було ставлення до комунізму та більшовиків і серед населення. Власники, проти яких більшовики вели боротьбу, чинили опір. Частина населення підтримувала більшовиків.

1920 року в селі був створений комітет незаможних селян

— комнезам. Основна мета комнезамів — об'єднання бідняків для збільшення своїх земельних наділів та допомога в організації більшовицької влади. Організаторами комнезаму в Шаболтасівці були Мороз Микола Акимович, Тібеж Іван Дмитрович, Тібеж Юхим Митрофанович, Мороз Петро Єлисейович.

Ежемесячная ведомость

Об организации и состоянии комитетов незаможных селян на территории Авдеевского исполкома с 1 ноября по 1 декабря 1921 года.

	Авдеевка	Шаболтасовка	Лузики
Общее количество комитетов	1	1	1
Число членов комитетов	32	22	12
из них мужчин	32	21	12
женщин	-	1	-
безземельных	9	-	-
трёхдесятников	11	22	1
землепашцев	24	19	12
ремесленников	8	3	-
грамотных	32	19	10
неграмотных	-	3	2
семейных	29	18	11
холостых	3	4	1
коммунистов	8	2	1
беспартийных	24	20	11
Общее количество земли всех членов до организации комитетов	29	25	16
На сколько десятин увеличилась площадь после вступления в комитет	28	30	5
Сколько выдали удостоверений на дрова, лес и т.д.	2	1	1
Сколько членов комитетов вошло в Советы и Исполкомы	-	3	-
Сколько столкновений было с Советом и Исполкомом	-	-	1

Крім збільшення земельних наділів, комнезам чим міг допомагав школі, організації соціально-культурного життя в селі. В місцевому клубі (народному домі) проводилися виста-

ви місцевого драматичного гуртка, виступи шаболтасівського хору. Відбувалися читання в хаті-читальні.

Воєнні дії Першої світової та громадянської воєн, що точилися на території України майже сім років (з літа 1914 р.), завдали величезної шкоди її народному господарству. Щоб забезпечити продовольством армію, партійно-державний апарат, робітників заводів за умов скорочення продуктивності і товарності сільськогосподарського виробництва, радянська влада заборонила торгівлю і вилучала продукти харчування у селян шляхом реквізицій, розміри яких визначалися потребами держави в продовольстві. Оскільки державне завдання на заготівлю хліба та іншої сільськогосподарської продукції «розверстувалося» по губерніях, повітах і волостях залежно від того, що і де можна було взяти, така хлібозаготовча політика отримала назву продрозкладки. Здійснювалася розкладка репресивними методами. За виконання завдання з хлібоздачі у кожному конкретному селі відповідала, як і під час кріпацтва, сільська громада, тобто діяла кругова порука селян. Стягували розкладку озброєні загони, подібно до збирання данини (полюддя) в Київській Русі. В обмін на вилучене у селян продовольство держава зобов'язувалася безплатно надавати промислову продукцію. Однак та невелика кількість продукції, що вироблялася, спрямовувалася насамперед на воєнні потреби та забезпечення міст. До села вона практично не доходила.

Розкладка діяла на сільське виробництво, як кислота на метал. Воно скорочувалося до обсягу, що задовольняв тільки внутрішні потреби селянина. Коли виявилось, що продавати продукцію забороняють, селянам не залишалося сенсу освоювати всю одержану землю. Посівні площі катастрофічно скорочувалися.

Руйнівні наслідки продрозкладки навіть перевищували збитки, спричинені війною. Так, найбільший дефіцит селянських засівів виник не на території, де відбувалися основні воєнні дії (Одеська, Київська, Донецька, Катеринославська, Волинська і Подільська), а саме там, де активно виконувався план хлібозаготівель (Чернігівська, Полтавська, Харківська губернії).

Розкладка незабаром поширилася мало не на все, що вироблялося селянами. Село чинило опір конфіскації хліба та іншої сільськогосподарської продукції. Тому на допомогу пра-

цівникам Народного комісаріату продовольства (Наркомпроду — органу, спеціально утвореному радянською владою для формування і розподілу державного хлібного фонду в умовах заборони торгівлі — Авт.) із промислових центрів республіки прибули озброєні робітничі продовольчі загони (продзагони). Однак, незважаючи на активну діяльність цих загонів, державна розкладка у першій половині 1920 р. майже провалилася, оскільки органи радянської влади, в тому числі й каральні, перебували на стадії формування.

Гіркий досвід двох років примусив В. Леніна переглянути відносини з селянами, але зовсім не в бік скасування розкладки. На VIII Всеросійському з'їзді рад в грудні 1920 р., де розглядався план ГОЕЛРО, він заявив, що без хлібного фонду, утвореного продрозкладкою, неможливо навіть підходити до великих завдань електрифікації Росії. З'їзд ухвалив закон про примусове визначення державою посівних площ для кожного селянського господарства — своєрідну посівну розкладку. Таким шляхом думали присилувати селян сіяти стільки, скільки потрібно державі.

Селяни, обурені діями продзагонів, не лише відмовлялися здавати хліб, а й піднялися на озброєну боротьбу. Селяни вимагали зміни аграрної політики, ліквідації диктату РКП(б). На придушення цих виступів були кинуті частини Червоної армії.

Масові селянські повстання викликало також захоплення України денікінцями. Денікінський окупаційний режим існував улітку і восени 1919 р. Денікін розпочав з відновлення поміщицького землеволодіння: за допомогою військових команд у селян силою забирали землю і реманент, білогвардійці наклали великий продовольчий податок, який був не менший від радянської продрозверстки.

Денікін не визнавав незалежності України у будь-якій формі державної організації, відкидаючи як федеративні плани Скоропадського, так і самостійницькі ідеали Петлюри. Така позиція унеможливлювала спільний антибільшовицький союз армії УНР та Добровольчої армії. Денікін взагалі заборонив назву «Україна» — замість неї вживалась назва «Юг России».

У вересні 1919 р. у тилу денікінської армії почалося масове селянське повстання, яке разом із наступом більшовиків змусило Денікіна відступити до Криму.

Менш відомо, що на території нашої області з 1919 по 1923 рр. діяло більше 100 повстанських загонів та відбулося декілька десятків повстань. Особливо запекла боротьба проти більшовиків велася в південних районах, яка набидала різних форм — від глухого саботажу до активних бойових дій та тривалих рейдів. На нашій території діяли загони таких ватажків:

Отаман Петренко. Діяв на території Сосницького, Борзнянського та Менського районів. Діяв від імені Директорії УНР і С. Петлюри у 1919 — 1920 (?) роках. Чисельність загонів невідома.

З документів: *«Відозва до червоноармійців Сосницького карального загону отамана Петренка... Товариші червоноармійці! Сьогодні ваша доля в мене в руках: захочу — виріжу вас як собак, захочу помилую. Не винні мобілізовані, так треба різати комісарів! Я торік багато в Борзнянському повіті порізав надзвичайок, каральних реквізиційних загонів, але потім дізнався, що дуже багато зайвих жертв. То ж наказую вам, гидота, сьогоднішнього дня біжіть по домівках, бо наступного дня не пожалію не тільки вас, але і ваших дітей, тому покайтесь, щоб не було пізно. Годі переховуватись за чужими спинами!... » 29.05.1920 р.*

Отаман Грива. Діяв на території Новгород-Сіверського району в 1919-1920 рр.

Отаман Муровець. Діяв на території Новгород-Сіверського району. Загін складався з 14 осіб. Ліквідований 30.04.1922 р.

В Авдіївці існували так звані «банди» **Ващенко і Рака**, які діяли в межах села. Ці «банди» складалися з селян та службовців, що вели боротьбу проти насильницької конфіскації хліба в селян продовольчими загонами та інших комуністичних експериментів радянської влади, які зачіпали інтереси народних мас. У збройних повстанських формуваннях Ващенко і Рака налічувалось не більше 10 чоловік (в кожному), боролися вони проти злодіянь більшовицького режиму. В загоні Ващенко перебували авдіївці: Чепурний Федір Степанович і Адаменко Федір Купріянович. До речі, якщо загін Рака боровся суто проти насильства з боку більшовиків по відношенню до селян і ніякої політичної програми боротьби не мав, то загін Ващенко боровся з більшовиками з позиції національно-патріотичних сил, дотримувався політичних поглядів Симона Петлюри і в

перспективі бачив відновлену Українську Народну Республіку.

Селянські повстання і заворушення в армії змусили-таки більшовиків схаменутися. Розісланий на місця закон про посівну розкладку залишився на папері. Декретом ВЦВК від 23 березня 1921 року, ухваленим на підставі рішень X з'їзду РКП(б), продрозкладка була скасована і замінена продподатком, який був приблизно удвічі нижче. Настільки значне послаблення дало певний стимул до розвитку виробництва стомленому від боротьби селянству.

Введення продподатку не стало одиничним заходом. X з'їзд проголосив Нову економічну політику. Її суть — допущення ринкових стосунків. НЕП розглядався як тимчасова політика, направлена на створення умов для соціалізму. Головна політична мета НЕПу — зняти соціальну напруженість, укріпити соціальну базу радянської влади у вигляді союзу робітників і селян. Економічна мета — запобігти подальшому посиленню розрухи, вийти з кризи і відновити господарство. Соціальна мета — забезпечити сприятливі умови для побудови соціалістичного суспільства, не чекаючи світової революції. Крім того, НЕП був націлений на відновлення нормальних зовнішньополітичних зв'язків, на подолання міжнародної ізоляції.

Із звернення ВЦИК і СНК «До селянства РРФСР» 23 березня 1921 року:

«Постановою Всеросійського Центрального Виконавського Комітету і Ради Народних Комісарів розкладка відміняється, і замість неї вводиться податок на продукти сільського господарства. Цей податок має бути менше, ніж хлібна розверстка. Він повинен призначатися ще до весняного посіву, щоб кожен селянин міг заздалегідь врахувати, яку долю урожаю він повинен віддати державі і скільки залишиться в його повне розпорядження. Податок повинен стягуватися без кругової поруки, тобто повинен падати на окремого господаря, щоб старанному і працелюбному господареві не доводилося платити за неакуратного односельця. Після сплати податку надлишки, що залишилися у селянина, поступають в його повне розпорядження. Він має право обміняти їх на продукти і інвентар, які доставлятиме в село держава з-за кордону і зі своїх фа-

брик і заводів; він може використовувати їх для обміну на потрібні йому продукти через кооперативи і на місцевих ринках і базарах».

Продподаток був спочатку встановлений на рівні приблизно 20% від чистого продукту селянської праці (тобто для його сплати потрібно було здати майже удвічі менше хліба, ніж при продрозкладці), причому згодом його намічалось понизити до 10% урожаю і перевести в грошову форму.

30 жовтня 1922 року вийшов Земельний кодекс РРФСР, яким скасовувався закон про соціалізацію землі і оголошувалася її націоналізація. При цьому селяни могли самі вибирати форму землекористування — общинну, приватну чи колективну. Також була скасована заборона на використання найманих робітників.

Необхідно, проте, відзначити той факт, що заможні селяни оподатковувалися за підвищеними ставками. Таким чином, з одного боку, була надана можливість покращувати добробут, але з іншого, не було сенсу дуже розвивати господарство. Все це разом узятє призвело до «осереднячення» села. Добробут селян в цілому порівняно з довоєнним рівнем підвищився, число бідних і багатих зменшилося, частка середняків зросла. Проте навіть така половинчаста реформа дала певні результати, і до 1926 року продовольче постачання значно поліпшилося.

Загалом НЕП позитивно позначився на стані села. По-перше, у селян з'явився стимул працювати. По-друге (порівняно з дореволюційним часом) у багатьох збільшився земельний наділ — основний засіб виробництва.

Країні були потрібні гроші — на утримання армії, на відновлення промисловості, на підтримку світового революційного руху. У країні, де 80% населення складало селянство, основний податковий тягар ліг саме на нього. Але селянство було не настільки багатим, щоб забезпечити всі потреби держави, необхідні податкові надходження. Підвищене оподаткування на особливо заможних селян також не допомогло, тому з середини 1920-х стали активно використовуватися інші неподаткові способи поповнення скарбниці, такі як примусові позики, занижені ціни на зерно і завищені ціни на промислові товари. Як наслідок — промислові товари, якщо розрахувати їх вартість у пудах пшениці, виявилися у декілька разів дорож-

чими, ніж до війни, незважаючи на нижчу якість. Утворилося явище, яке з легкої руки Троцького стали називати «ножицями цін». Селяни відреагували просто: перестали продавати зерно понад те, що їм було потрібно для сплати податків.

Перша криза збуту промислових товарів виникла восени 1923 року. Селяни потребували плугів та інших промислових виробів, але відмовлялися купувати їх за завищеними цінами. Наступна криза виникла в 1924-1925 господарському році. Криза отримала назву «заготівельної», оскільки заготовки склали лише дві третини очікуваного рівня. Отже, до 1925 року стало зрозуміло, що народне господарство прийшло до протиріччя: подальшому просуванню до ринку заважали політичні та ідеологічні чинники, страх «переродження» влади; поверненню до військово-комуністичного типу господарства заважали спогади про селянську війну 20-х років і масовий голод, страх антирадянських виступів. Нарешті, в 1927-1928 господарському році — нова криза: не вдалося зібрати навіть найнеобхіднішого. Ця криза була спричинена штучним заниженням цін на зерно. Селяни не хотіли здавати зерно без вигоди для себе. Особливо це стосувалося середняків та бідноти. Ця криза стала формальною причиною припинення дії НЕПу на селі та початку колективізації — чорної сторінки історії України.

2. 13 Колективізація. Голод 1932-1933

3 жовтня 1928 року почалося здійснення першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства. При цьому як план на першу п'ятирічку був прийнятий не проект, розроблений Держпланом СРСР, а завищений варіант, складений ВРНГ не стільки з урахуванням об'єктивних можливостей, скільки під тиском партійних гасел. У червні 1929 року почалася масова колективізація (що суперечила навіть плану ВРНГ) — вона проводилася з широким вживанням примусових заходів. Восени вона доповнилася примусовими хлібозаготівлями.

В результаті цих заходів об'єднання в колгоспи дійсно набуло масового характеру, що дало привід Сталіну в листопаді того ж 1929 року виступити із заявою про те, що середняк пішов у колгоспи. Стаття Сталіна так і називалася — «Великий перелом». Відразу після цієї статті черговий пленум ЦК схва-

лив нові, підвищені і прискорені, плани колективізації та індустріалізації.

Швидко виконувалися плани партії в Шаболтасівці. Весною 1931 року в селі створено колгосп, який назвали «Перше Травня». Частина людей добровільно вступила в колгосп, здавши туди частину свого майна. Але основна маса людей до колгоспу не дуже поспішала. Для прискорення темпів колективізації нова влада почала примусово вилучати землю та матеріальні цінності у людей. Вилучали все. Розбиралося на матеріал нерухоме майно: хати, хліви, комори, гумна. Забирали коней, корів, реманент. Причому, за свідченнями очевидців, вилучення проводилося не тільки в так званих куркулів, а у звичайних селян, яким тяжкою працею вдалося зібрати хоч якесь майно. Забирали навіть не лишки, а й часто останнє. Сім'ю з великою кількістю дітей могли запросто виставити з торбою за поріг власної хати.

Нормою стало так зване «перекуплення». Для того, щоб зберегти хату, селяни домовлялися з родичами чи сторонніми людьми, щоб ті за їхні ж кошти купили їхню хату, яка потім їм ніби дарувалася.

Моя бабуся розповідала, як її з молодшими сестрами батьки зачиняли в хаті і йшли на роботу. Вдень до оселі часто навідувалися сільські активісти, шукаючи господарів та що-небудь, що можна було б ще забрати, а вона, будучи маленькою дівчинкою, з жахом кричала у вікно, що нікого немає вдома.

Від безвиході селяни масово йшли в колгосп, небезпечних для нового режиму було заслано до Сибіру, а частина населення виїхала за межі села. Хтось виїхав, побоюючись репресій, а хтось їхав у пошуках кращої долі на чужі землі, бо власної землі вже не було, а в колгоспі працювати не хотілося.

Крім насильницьких дій, широко проводилася пропаганда колективної праці в колгоспі. *«...Він скликав, це і зі своєї вулиці збори в хату, й тоді каже, що, мов, радянська влада хоче, щоб ми сходилися всі разом робити, до колгоспу. І то буде багато ліпше, бо не буде ніякої межі, нічого: радянська влада дасть нам трактори, будем тракторами то все робити. І каже, я й сьогодні знаю, як ми доживем до комунізму, то буде так: — Нажмем на кнопку й будуть вареники вискакувати. То всі сміялися так...*

І оце отако, пропаганда все була, то отакі збори, згнали. Але вони не казали, що ти мусиш, а щоб написав сам заяву й підписав, що ти добровільно йдеш на колгосп. То такі бідніші, то вони скоріше пішли до колгоспу, бо тим нема що губити, а такі, які мали там двоє коней, там все таке, що треба в господарстві, то тим шкода було то все. А бідняки скоріше пішли.

Хлібозаготівля відбувалася так: якщо жнива скінчилися, і ви не в колгоспі, то не дасть, не дасть ні рада посвідки, щоб ви мали право для себе змолоти. Поки ви не принесете посвідку, що ви здали державі податок, тоді ви маєте право для себе змолоти. А якщо не здали державі податку, то ви не можете змолоти. І люди старалися перше, хто не в колгоспі здати державі. А колгоспники, то перше як тільки змолотили, й зразу все це на підводи й везли на станцію, ще й прапора поставили, ще й музика була, та ще й музиканта напереді посадили — грає «Везем державі податок!» Це така пропаганда була. Як будьте б це все так добровільно, так усе патво йде, що люди нічого не супротивлялися...», — уривок з розповіді сучасника тих подій (матеріал комісії Конгресу США 1986-1987рр.).

Для тих, хто вступив у колгосп, давали продовольчі пайки у вигляді печеного хліба, борошна чи картоплі та припиняли переслідування.

Закінчувалася перша п'ятирічка. Для виконання поставлених планів вкрай необхідно було провести завершення колективізації. На заваді стояв вільнолюбний дух селян-власників. Для ліквідації останньої перешкоди більшовицька влада йде на фізичне винищення потенційних ворогів нового режиму. Починається голод 1932-1933 років. Вилучення продовольства активно проводилося в основному там, де селяни чинили опір. Враховуючи те, що північна частина Чернігівської області була не хлібною територією та більш менш прихильно ставилася до радянської влади, голод 1933 року в Шаболтасівці був меншим, ніж у південних регіонах України.

Голод в селі не набув масового характеру, але жертв, за спогадами очевидців, було немало. Найбільший голод був весною 1933 року. Люди пухли та вмирали від голоду. Їсти доводилося все, що можна було з'їсти. Бабуся розказувала страшні картини 33-го року, як ослаблені та опухлі від голоду люди рвали стручки свиріпи та їли. Під тинами лежали пухлі діти, що вже не могли встати, та жалібно просили їсти.

Селянам допомагали односельці, що раніше виїхали з села на заробітки. Передавали своїм рідним та родичам зароблені продукти. З початком польових робіт в колгоспі робітникам пекли та давали хліб. Норма була 1 кг на одну душу за день роботи. Під осінь давали і борошно з нового урожаю на трудодні. Бабуся розказувала, як після робочого дня, отримавши в Ракиті зароблене борошно за себе та інших членів родини, навпрошки полем поверталася додому. Взявши такий цінний, але непосильно важкий для малої дитини вантаж, вона падала в полі, підіймалася і йшла поспіхом далі. Адже вдома її чекали маленькі сестри, для яких цей клунок свіжого борошна був найкращим подарунком.

Не всі більшовики були жорстокими нелюдами, знаходились і ті, які співчували своїм односельцям і допомагали їм пережити важкі часи. Велику роль відігравало і звичайне співчуття людей до ближнього свого. Люди ділилися продовольством з односельцями, допомагаючи пережити голод.

2. 14 Передвоєнний час

Після страшних років колективізації та голоду життя почало в Шаболтасівці входити в своє русло. Люди поступово змирилися з новою владою і почали всі разом будувати своє майбутнє. В колгосп почали купувати техніку: культиватор, кінні граблі, жатки, молотарки та ін. Будували нові приміщення. В той час були вирізані значні площі лісу біля села, а вивільнена площа стала використовуватися в сільському господарстві. Велику роль в організації колгоспного виробництва в Шаболтасівці відіграла Авдіївська машинно-тракторна станція (МТС), яка почала свою роботу в 1933 році. Відомий один з директорів МТС — Чепурний Федір Федосійович, закатований німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни. Техніка Авдіївської МТС використовувалася для обробітки земель місцевих колгоспів, у тому числі і шаболтасівського «Першого Травня».

У період довоєнних п'ятирічок приклад героїчної праці показав тракторист Мороз Роман Григорович, який за сезон своїм трактором ХТЗ виорав 1500 га. За що був нагороджений орденом Леніна. Ланкова Серб Мотря Никифорівна була нагороджена орденом «Знак пошани» за високі показники урожайності конопель та інших сільськогосподарських культур.

Почав покращуватися добробут та культурний рівень населення. Багато зусиль докладала нова влада на ліквідацію неписьменності. Щороку працювало 1-2 класи з ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Існувала піонерська організація, що була заснована в 1927 році. 1928 року почали діяти молодіжні загони сільських активістів, того ж року молодь села під керівництвом районної партійної організації та сільських комуністів утворила комсомольську організацію. В 1931 році комсомольська організація налічувала 17 осіб. Завданням її була пропаганда радянської влади. Першим секретарем був обраний Мороз Степан Сидорович, 1914 року народження. Відомі перші комсомольці цього часу: Макій Петро Леонтійович, Бородюк Никифор Іванович, Штаба Сергій Миколайович, Бородюк Павло Іванович. У 1938 році комсомольська організація налічувала 40 членів. У 1936 році в селі була утворена партійна організація. Організатором її був Пилипенко Федір Васильович.

Сусідки. Зліва направо: Аріхович Марія Яківна,
Ментій Ольга Петрівна, Жилко Наталія Степанівна,
Ментій Анюта Пилипівна. с. Шаболтасівка.
Фото зроблено на свято св. Трійці 1937 р.

1937 року було закінчено побудову нового приміщення школи. 1941 року школа мала 6 класів та 7 комплектів. У 1939 році в селі було відкрито ФАП — перший лікувальний заклад на території села.

На жаль, серед безумовно прогресивних заходів, які проводилися комуністами та комсомольцями Шаболтасівки, були і такі, що підривали підвалини глибокої моральності нашого народу. Серед них, у першу чергу, необхідно назвати боротьбу з релігією, войовничий атеїзм нової влади. До освітньо-масової роботи комуністичної спілки молоді належали і такі заходи, як диспути на антирелігійні теми, показова робота на великіх християнських святах тощо.

У передвоєнний час за селом на болоті Крисківським спиртзаводом проводилися масштабні розробки покладів торфу, що використовувався як основне паливо для технологічного процесу виробництва спирту. Велику участь у торфорозробках брали жителі Шаболтасівки. Біля болота утворилося невелике поселення робітників. У них було навіть підсобне господарство для задоволення потреб у продовольстві. Тримали чотирьох корів, порося, була своя пекарня.

У 30-х роках у Шаболтасівці була створена служба пожежної охорони. В центрі села, там, де зараз знаходяться приміщення ФАПу та лазні, на початку ХХ ст. жив козак Штаба, який професійно займався бджільництвом та мав велику пасіку. Мабуть, саме через нього вулицю, на якій він жив, назвали Штабівкою. Після колективізації він залишив обжите місце, а на місці його колишньої садиби було зведено будівлі Шаболтасівської пожежної служби: сторожку, стайню для коней, високу сторожову вежу.

Пожежна охорона мала на озброєнні декілька кінних тачанок з великими дерев'яними бочками для води та ручними насосами. Пожежні тачанки зберігалися в спеціальному приміщенні. Їх запрягали двома кіньми, для чого служба мала декілька коней. Зимом їх тримали в стайні, а ціле літо випасали на території пожежної частини — між Рудкою та дорогою, через що це місце досі називають Пастовником. Службу несли декілька змін пожежників почергово.

Пожежна частина залишилася і після приходу в село німців. Німці навіть дали пожежникам на всяк випадок рушницю. Відомо, що у війну пожежником був Писаренко Андрій. Пожежна охорона існувала аж до 70-х років, поки в с. Авдіївку не купили пожежний автомобіль. Після цього пожежна служба в Шаболтасівці була ліквідована, а Авдіївська стала обслуговувати три села. Половина пожежників там була з Авдіївки, а половина — з Шаболтасівки.

У передвоєнні роки місцевий колгосп очолював Маркіян Тарасович Оріхович. Колгосп мав високі грошові прибутки. Вирощував технічні, зернові та круп'яні культури. Серед технічних основною культурою були коноплі, а серед зернових — жито. 1940 року в Шаболтасівці налічувалося 319 дворів та 1401 жителів.

2. 15 Початок війни. Окупація

Зі страхом зустріли жителі села звістку про напад фашистської Німеччини на СРСР. 22 червня багато жителів села взяли участь у патріотичному мітингу, що відбувся в районному центрі Понорниці. Секретар райкому партії І. В. Іващенко закликав усіх присутніх до мобілізації сил і ресурсів на боротьбу з ворогом.

З перших днів війни в селі почалася мобілізація до лав Радянської Армії. В середині липня були мобілізовані всі чоловіки віком до 50 років. За винятком резерву — людей, які займали ключові посади і не могли їх залишити. Також було евакуйовано сільськогосподарську техніку і худобу. З початку липня повсюдно створювалися загони народного ополчення, мета яких полягала в несенні цілодобового чергування, а в разі потреби — захисті від ворога тих населених пунктів, в яких вони перебували. На 11 липня 1941 року в загонах народного ополчення Понорницького району перебувало 1200 осіб. У Понорниці було створено Понорницький винищувальний батальйон. Винищувальні батальйони відіграли певну роль у підтриманні порядку у прифронтовій зоні, боротьбі з дезертирами.

Червоноармійці. Зліва направо верхній ряд: Мороз Трохим Павлович, Савицький Петро Степанович; нижній: Мороз Антон Полікарпович, Писаренко Іван Іванович. Фото 1941-1942 років

Шаболтасівські колгоспники, серед яких більшість становили жінки і діти, самовіддано трудилися при зборі врожаю сільськогосподарських культур. До приходу гітлерівців більша частина врожаю була зібрана і передана державі. У статті секретаря обкому КП(б)У О. Ф. Федорова про мобілізацію трудящих для збору врожаю і здачі хліба державі сказано про роботу колгоспників села Шаболтасівки. Він, зокрема, пише: *«Чудові приклади патріотизму, високої свідомості виявляють колгоспники с. Шаболтасівки Понорницького району. Тут працює на сінокосі 300 жінок-колгоспниць. З них створені спеціальні ланки, за якими закріплені досвідчені старики для того, щоб вони навчали жінок, як косити, клепати і наструювати коси. Робота в артілі йде успішно»*. За прикладом сусідів такі ж спеціалізовані ланки були створені в авдіївських колгоспах «Перемога» та «Веселий гай» і в лузичкому колгоспі ім. Петровського.

Шаболтасівці брали активну участь у будівництві військових оборонних об'єктів. 12 серпня багато шаболтасівців було мобілізовано на копання окопів на лівому березі Десни поблизу села Сохачі.

Село завмерло в очікуванні чогось лиховісного, неблаганного... Зловісна хвиля наступаючих німецько-фашистських військ поступово накочувалась на Шаболтасівку. До села долинає відлуння бомбардувань залізничного вузла Бахмач та залізничної станції Мена. Через село проходять біженці, найбільше — із Білорусії. Змучені, виснажені люди викликали велике співчуття в шаболтасівців, які допомагали їм, чим могли. Наші земляки передавали біженцям одяг, продукти харчування, морально підтримували їх.

24 серпня в Понорниці відбулася нарада представників влади і громадських організацій за участю секретаря обкому партії О. Ф. Федорова. Олексій Федорович до роботи в обласному центрі очолював партійну організацію Понорницького району і був особисто знайомий з багатьма присутніми на цій нараді. Метою його приїзду була організація підпільної боротьби в тилу ворога.

У другій половині серпня на території Чернігівщини розгорнулись жорстокі бої військ Південно-Західного фронту (командувач — уродженець Чернігівщини, генерал-полковник

М. П. Кирпонос). Командувач німецької групи армій «Центр» фельдмаршал фон Бок поставив завдання 2-ій танковій групі генерал-полковника Гудеріана і 2-ій польовій армії вийти в тили військ Південно-Західного фронту з метою їх оточення. Захопивши 19 серпня Гомель, німецько-фашистські війська повели наступ на Чернігівщину. 25 серпня вони зайняли Семенівку, Добрянку, інші населені пункти на півночі області. Війська 21 армії генерал-полковника Ф. І Кузнецова, що діяли тут, з упертими боями відходили на рубіж Десни, в район Макошиного, Кладьківки. Того ж дня в селі введено надзвичайний стан, організовано чергування бійців загону народного ополчення на Н.-Сіверському шляху.

26 серпня 1941 р. — один із найтрагічніших днів в історії нашого села. О 9-й годині ранку моторизовані частини німців вступили до Шаболтасівки та Авдіївки. Настали дні окупації. У душах людей надовго поселилися відчай і страх. На момент вступу німців до села більша частина місцевих жителів перебувала в своїх оселях.

Гітлерівці проходили через село декілька днів. Селян вражала організація німецьких військ. Протягом 26, 27 і 28 серпня через село рухалися автомобілі, всюдиходи, бронетранспортери, мотоцикли, велосипеди і жодного пішого воїна. Англійський історик Алан Кларк у своїй книзі «Крах бліцкригу» пише: «Група Гудеріана, що наступала, була механізованою, радянські ж війська, яким необхідно було зосередитися, перш ніж нанести удар по німецьких колонах, пересувалися зі швидкістю пішого солдата».

Керівництво на місцях не очікувало такого швидкого просування ворога і було повністю дезорганізоване. Вночі 26 серпня в саду авдіївського колгоспу «Перемога» розстріляні три чоловіки. Як з'ясувалося пізніше, розстріляні були бійцями Понорницького винищувального батальйону і виїхали на автомобілі в Авдіївку для ліквідації ворожого «десанту». І такі приклади повної необізнаності зі станом справ на фронті місцевого керівництва були непоодинокими.

Частина німецьких військових зупинилася в Авдіївці та Шаболтасівці. Почався грабіж магазинів, складських приміщень, колгоспних комор. Повне беззладдя, анархія, потурання німецьких солдатів призвели до того, що за короткий час було розтягнуте по дворах практично все майно підприємств, уста-

нов і організацій. Слід зазначити, що така ініціатива не заохочувалась німецькою окупаційною владою і пізніше за наказом новгород-сіверського військового коменданта практично все забране було повернуте.

Самовіддано боролися з ворогом частини Червоної Армії, що опинилися у ворожому оточенні. Але через брак зброї, боєприпасів, не завжди вміле командування багато радянських солдатів потрапило в полон до окупантів. Вже 29 серпня до села прибуває перша партія полонених радянських воїнів, серед яких багато поранених. Місцеві жителі вкотре виявляють своє співчуття до змучених, знесилених людей. Жінки зі сльозами на очах передають полоненим продукти харчування, одяг, взуття, втішають, підбадьорюють їх.

Наприкінці серпня — на початку вересня до села продовжують прибувати полонені радянські воїни, яких фашисти переправляють до Новгород-Сіверського концтабору для військовополонених.

Потреби населення окупованих областей мало турбували загарбників. Але для постійного забезпечення німецької армії продукцією сільського господарства були збережені колгоспи.

2 вересня оточені радянські воїни ведуть важкі кровопролитні бої на підступах до села. А вже наступного дня снаряди вибухають біля Шаболтасівки, до якої з півночі, північного заходу та заходу підходять частини 88-ої стрілецької дивізії, 120-ий кавалерійський і 1044-ий зенітно-артилерійський полки.

Успішні дії військ Брянського фронту генерал-лейтенанта Єременка на новгород-сіверському напрямі, розгром коропського угруповання противника військами 40-ої армії генерал-лейтенанта Подласа, вперті бої на ділянці Щорс — Чорнотичі — Сосниця — Макошине викликали занепокоєння Гудеріана. Він звернувся до штабу армій «Центр» з проханням про підтримку. Командування виділило йому на допомогу значні сили. Незабаром для забезпечення правого флангу 2-ої танкової групи прибула мотодивізія СС «Рейх» на чолі з генерал-лейтенантом П. Хауссером. Це була елітна дивізія, сформована з диверсантів і вбивць. До історії Вермахту дивізія СС «Рейх» увійшла як один із найжорстокіших військових підрозділів. Її командир Пауль Хауссер був двічі поранений, втратив у Росії око, його заслуги перед Вермахтом були відзначені багатьма нагородами.

Саме есесівці «Рейху» вступили в бій з радянськими військами, що відступали. Сили були нерівні. Знесилені, змучені,

виснажені в боях червоноармійці, яким бракувало зброї, боєприпасів проти елітної мотодивізії СС. Незважаючи на чисельну перевагу ворога, бій тривав три дні, з 3 по 5 вересня. Для кращого обстрілу позицій наших воїнів, що відступали з боку Холмів, із крупнокаліберних кулеметів і гармат фашистами були спалені дві вулиці в Лузіках. За свідченнями очевидців тих подій, згоріло до сорока будинків, майже двісті осіб залишилися без даху над головою.

Горіла земля від вибухів снарядів, безперервно сіючи смерть, били кулемети. Чорна стіна мовчазного похмурого лісу стала останнім захистом для наших воїнів, попереду була смерть. Бій проходив у неймовірно важких умовах. Один за одним замовкали кулемети, ріділи ряди героїв — звідси вони йшли в безсмертя.

...У серпні 1941 року рейхсміністерство східних провінцій «Ольденбург» ухвалило документ про адміністративний поділ окупованих областей України і створило 7 генеральних округ: Волинь, Житомир, Київ, Миколаїв, Таврія, Дніпропетровськ, Чернігів. Генеральна округа Чернігів поєднувала Чернігівську, Сумську та південну частину Орловської області і складалася з 18 округ. Влада на території окупованої Чернігівщини належала військовим. В містах, районних центрах і важливих комунікаційних вузлах діяли військово-польові комендатури і розміщувалося гестапо, в селах — каральні загони і поліцейські стани. Шаболтасівка входила до Понорницького повіту (району) Новгород-Сіверської округи. Район очолювали бургомістр та староста райуправи.

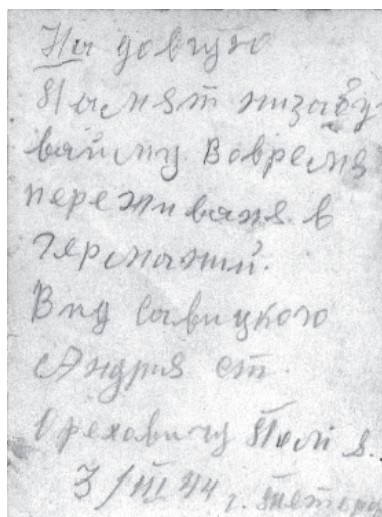
До населення були доведені перші накази окупаційної влади в особі новгород-сіверського військового коменданта: колгоспи реорганізуються в обшинні господарства, в яких все працездатне населення працює на благо Великого Рейху, місцеві жителі мають виконувати всі розпорядження сільського старости, боротися з партизанами і підпільниками. Хто не буде виконувати цих наказів — відповідатиме за законами воєнного часу.

З окупацією Чернігівщини фашисти почали на повну потужність використовувати її ресурси. За Лузіками німцями був спиланий та вивезений навіть стародавній дубовий гай — святе місце давніх язичників. Традиційним і найбільш розвинутим було сільське господарство, тому чимало зусиль гітлерівці доклали, щоб

використати його потенціал на повну міць. Аби примусити селян вчасно зібрати врожай і відправити його в Німеччину, німці вирішили на деякий час зберегти колективну форму господарювання. Замість колгоспних бригад були створені десятидвірки. Праця була примусовою. Збір і обмолот врожаю відбувався колективно. Очоловав сільськогосподарську общину староста.

Німці повністю забезпечили сільськогосподарські общини паливом і кіньми. В результаті залишки врожаю 1941 року були зібрані і підготовлені до відправлення в Німеччину. Слід зазначити, що окупаційна влада залишала достатню кількість збіжжя для задоволення потреб населення і для посівної. Голоду у воєнні роки в селі не було.

Злодіяння фашистів та їх посіпак не обмежувалися терором, переслідуваннями людей, масовими вбивствами. Найбільш працездатну частину населення, особливо молодь, гітлерівці забирали у фашистське рабство, на каторжні роботи в Німеччину. У червні 1942 року до Шаболтасівки надійшло розпорядження з Новгород-Сіверського відправити на роботи до Великого Рейху групу молоді. Всі вони загальною кількістю 150 осіб протягом червня-липня кількома партіями у супроводі конвою вирушають до Новгород-Сіверського і далі, до Німеччини. Проводжало молодь зі слізьми та розпачем все село.

Остарбайтер А. Савицький. Березень 1944 року. Німеччина

2. 16 Партизанський опір

В умовах небаченого терору населення Чернігівщини не скорилося ворогу. З кожним днем ширився рух опору. Особливу роль у розгортанні збройної боротьби в тилу ворога відіграв обласний загін на чолі з Миколою Микитовичем Попудренком. Уже 26 вересня 1941 року в повідомленні Радянського інформбюро відзначалося, що «партизани Чернігівщини за короткий період часу розгорнули широку діяльність і нанесли відчутні удари окремим частинам німецьких військ». Восени 1941 року партизани контролювали майже всю територію Холминського і Корюківського районів. Про це 23 жовтня 1941 року М. Попудренко написав у своєму щоденнику: *«...а в Холмы и Корюковку немцы не появляются, боятся партизан, как говорила одна женщина. Уверен, если бы во всех районах действовали партизаны, немцев не было бы. Во всяком случае, было бы им тесновато».*

Основні бази партизан знаходилися в холминських, рейментарівських і жуклянських лісах, там же відбувалися і основні бої партизанів з карателями.

Шаболтасівка за німецької окупації весь час перебувала в зоні дії партизан. Партизанські села Рейментарівку, Жуклю, Холми відділяє від Шаболтасівки широка смуга лісів, де базувались партизани.

В ніч з 27 на 28 листопада 1941 року, за свідченнями Д. Браженка — сільського вчителя з Авдіївки, біля Авдіївки і Шаболтасівки проходять партизани, близько 160 осіб, 11 підвод і декілька вершників. Були вони в Крисках, взяли кілька коней, 6 бочок спирту. По дорозі заїхали в Шаболтасівку надерти круп. Рановранці проходили партизани біля села і 29 листопада. У щоденнику М. Попудренка за 26 листопада читаємо: *«Вечером пустили в расход механика Крисковского спиртзавода, который приехал в Холмы за запасными частями, а аппаратчика решили использовать. Завтра едут за спиртом».* І запис за 28 листопада: *«Был Козик, Лошаков. Приехали со спиртом. Привезли 6 бочек по 400 литров. Убили трех сволочей. Жалко, что удрал «господин» управляющий. Завод взорвали».*

Наприкінці листопада гітлерівське командування направило три тисячі солдатів проти народних месників. У грудні вони

були посилені мадярськими частинами. Близько місяця тривали запеклі бої в районі рейментарівських лісів.

30 листопада відбувся бій в лісі біля Шаболтасівки. Понорниця забита карателями.

6 грудня для боротьби з партизанами в Авдіївку та Шаболтасівку прибувають німці та поліцаї. Наступного дня в селі тривога, введена комендантська година, біля Шаболтасівки ідуть бої.

Саме в цей час окупанти та їх посіпаки показали своє справжнє звір'яче обличчя. Не зумівши добитися переваги над партизанами, фашисти з дикою люттю, садистською жорстокістю починають палити села нашого краю, знищувати жителів. Архівні документи, в тому числі трофейні, засвідчують дике свавілля, масові грабежі, знищення мирного населення окупантами й поліцією. Гітлерівці в деяких випадках страчували тих поліцаїв, які награвоване в людей привласнювали, а не віддавали на потреби рейху. Д. Браженко пише в щоденнику про те, що 11 липня 1942 року з Понорниці до Новгорода-Сіверського відправили поліцаїв, які були заарештовані за свавілля і беззаконня, що вони чинили серед місцевого населення. Особливо «прославився» в організації грабіжницьких вояжів та ексекуцій начальник Сосницької районної поліції Добровольський, якого шеф гестапо врятував від покарання за грабежі і розстріли, взявши його під захист як німецького офіцера. Слід зазначити, що в жодній області України не було такого кривавого терору і дикого розгулу поліцаїв, як у Чернігівській.

За свідченнями Д. Браженка, особливо великий бій між фашистами і партизанами в лісах під Шаболтасівкою відбувся 14 листопада. Німці, мадяри, поліцаї з округи намагалися оточити партизанів, стріляли з гармат і кулеметів. Але, як говорили поліцаї, що повернулися з бою, партизани не тільки прорвали кільце оточення, а й добре побили нападників.

3 початку січня 1942 року, щоб відвернути розправу над мирним населенням, обласний загін відходить у Єлінські ліси. Але партизанська боротьба в нашій місцевості не припиняється. Так, 3 січня відбувся бій поліції з партизанами біля Жуклі, в якому загинув поліцай з Авдіївки.

3 часом проведення партизанами диверсійних акцій на важливих стратегічних об'єктах ворога ускладнюється. Зна-

чною мірою це пояснюється тим, що 221 охоронна дивізія, яка здійснювала нагляд за залізничними комунікаціями на теренах Чернігівщини, була підсилена козачими батальйонами, сформованими з радянських громадян, що перебували в німецькому полоні. Для боротьби з партизанами на Чернігівщину прибув Туркестанський легіон.

У пошуках додаткових людських резервів Гітлер дозволив Вермахту формувати добровільні козачі батальйони з числа громадян СРСР. Такий «добровільний» козачий батальйон 19 березня 1942 року був сформований в Понорниці.

Незважаючи на те, що основні події партизанської війни проти ворога в першій половині 1942 року відбувалися на півночі Чернігівщини та на півдні Брянщини, населення Шаболтасівки та Авдіївки було досить добре поінформоване про стан справ у народних месників. Інформували про діяльність партизанів підпільники групи М. Васюка, що жив в Авдіївці. Із рук у руки передавалися рукописні листівки, що їх розповсюджувала серед населення сіл сімейна підпільна група вчителя Авдіївської школи, жителя села Жуклі Малождона Сави Омеляновича. Посильну допомогу партизанам надавав шаболтасівець Серб Петро Іванович, який підтримував постійний зв'язок з ними, добував та передавав їм потрібні відомості.

Весною 1942 року партизанська боротьба розгортається з небаченою силою, набуває більших масштабів. Тепер вже тривога не полишає місцеву владу і поліцаїв. Свою лютість і безсилля фашисти вгамовують на місцевих жителях. Нова хвиля репресій, не припиняються арешти, вбивства.

Протягом травня — червня 1942 року шаболтасівці зі страхом спостерігають за діями партизанів. Рейд обласного загону по північних районах області призвів до того, що в багатьох селах була відновлена радянська влада.

А 30 червня в селі знову тривога. Партизанський загін об'явився в урочищі Кучугури, під Шаболтасівкою.

23 – 24 липня — стрілянина біля Авдіївки. Браженко пише: *«В Авдіївку все прибувають німці та мадяри, поліцаї та козаки. Готується наступ на партизанів. Партизани в Жуклі. Під цим селом вбито поліцай з Авдіївки. Посилюється охорона села»*. Микола Попудренко 24 липня зазначає в щоденнику: *«Утром приехали в Кистерские дачи. Ночью сделали*

операцию в с. Козиловке и Жукле. Уничтожили полицейских в Жуклях — 4 человека, взято винтовок — 2, станковых пулеметов — 1 и 1000 штук патронов».

25 липня партизани переїжджають до рейментарівського лісу. В Шаболтасівці чути канонаду бою під Рейментарівкою.

З кожним днем становище партизанів ускладнювалося. Вогор підтягнув значні сили: на станції Щорс висадилися частини 221-ої охоронної німецької дивізії, у Корюківці розташовувався Туркестанський каральний батальйон, з північного сходу наступала угорська група Цвіслера. Місцем базування цієї групи була Авдіївка. Взявши в півколо рейментарівський ліс, фашисти почали тіснити партизанів. У останніх залишився один вихід: об'єднати всі розрізнені партизанські загони. Підпорядкувати їх єдиному командуванню й разом організовано вийти з оточення. 28 липня 1942 року на території рейментарівських лісів завершилося формування обласного партизанського з'єднання. Командиром з'єднання призначено О. О. Федорова; його першим заступником і командиром Чернігівського загону ім. Сталіна — М. М. Попудренка. Із загальної кількості 1200 осіб 900 партизанів були із Чернігівщини. Того ж дня, за словами Д. О. Браженка, партизани знову перебувають в урочищі Кучугури під Шаболтасівкою, хоча боїв під селом не було.

30 липня до села вступає німецький каральний загін есесівців і козаків.

М. Попудренко пише, що підкріплення карателям прибуває і до інших сіл: *«Разведка донесла, что в Савенки и Самоутуги прибыли немцы, мадьяры и другая сволочь. Прибыло 2 танка ...»*

З документів ми довідуємося, як чернігівським партизанам вдалося вирватися з оточення. На західному березі Десни Федоров наштотхнувся на своєму шляху на південь, в лісах північніше і південніше Холмів, 31 липня на групу Цвіслера. Група партизанів, яку з 1 серпня тіснили війська Цвіслера, далі спробувала знайти вихід, виявила слабе місце і у кількості 1000 осіб прорвалася 6 серпня на північний захід. Швидким маршем група О. Федорова досягла тоді рятівного білошицького лісу.

Після відходу з'єднання О. Федорова в брянські ліси Микола Микитович Попудренко більше не повернеться до місця,

де розгортався партизанський рух на Чернігівщині, в рейментарівські і холменські ліси. У ніч з 6 на 7 липня 1943 року легендарний партизанський командир загинув під час прориву блокади в злинківських лісах.

Партизанська війна тривала. Яскравою її сторінкою для наших земляків стало перебування в селі 1 листопада 1942 року партизанського загону під командуванням І. П. Федорова, що входив до з'єднання О. М. Сабурова. За наказом Українського штабу партизанського руху з'єднання Сабурова здійснювало рейд на Правобережну Україну, в Рівненську область. На Рівненщині загін І. П. Федорова переростає в Рівненське обласне партизанське з'єднання, а командира стали називати Федоров-Ровенський.

2. 17 Визволення

Контрнаступ радянських військ, що почався під Курськом влітку 1943 року, переріс у загальний наступ на величезному фронті. Гітлерівці намагалися зупинити просування радянських військ, використовуючи для цього водні рубежі Дніпра, Десни, Прип'яті для створення «Східного валу». На території Чернігівщини вони сконцентрували 20 дивізій групи армій «Центр».

26 серпня 1943 року війська Центрального фронту під командуванням генерала армії К. К. Рокоссовського прорвали оборонні укріплення противника в районі Севська Брянської області і, стрімко розвиваючи наступ, вступили в межі України. Почала здійснюватися Чернігово-Прип'ятська наступальна операція.

Головного удару на новгород-сіверському напрямі завдавала 65-а армія генерал-лейтенанта П. І. Батова. У смузі її наступу діяли основні сили 2-ої танкової армії генерал-лейтенанта С. І. Богданова, 16-ої повітряної армії генерал-лейтенанта П. П. Руденка і 4-го артилерійського корпусу генерал-майора М. В. Ігнатова.

7 вересня війська 65-ої армії виходять до Десни. А вже 8 вересня північніше і південніше Новгорода-Сіверського розвідувальні підрозділи почали долати Десну на підручних засобах. У важких боях вдалося захопити невеликі плацдарми, які

були використані для висадки підкріплень. Потім почалося форсування ріки на широкому фронті.

Особливою мужністю і героїзмом при визволенні Чернігівщини і форсуванні Дніпра відзначилися бійці 69-ої Севської Червонопрапорної дивізії, частини якої 18 вересня 1943 року визволяли Шаболтасівку. 12 вересня 1943 року передові загони дивізії почали форсування Десни в районі села Свердловка Коропського району. Бої за Свердловку тривали до 14 вересня. Потім дивізія визволяє села Покошичі Коропського району, Шаболтасівку, Авдіївку Сосницького району, Жуклю, Холми, Камку Корюківського району, Тур'ю, Старі Боровичі Щорського району, місто Городню, села Олешню, Грибову Рудню, Грабів Ріпкинського району. В ніч на 15 жовтня 1943 року дивізія переправилась через Дніпро. В запеклих боях на правому березі ріки передові батальйони захопили укріплені пункти противника, чим сприяли розширенню плацдарму і загальному успіху 18-го стрілецького корпусу. 51 воїн дивізії за подвиги на Дніпрі удостоєний звання Героя Радянського Союзу, серед них і командир дивізії генерал-майор І. О. Кузовков.

Шаболтасівка була визволена бійцями 120-го стрілецького полку 69-ої стрілецької дивізії під командуванням полковника І. А. Бахметьєва. Під час визволення села в боях загинуло п'ять воїнів Радянської Армії. З них двоє — представники народів Середньої Азії. Всі вони поховані як невідомі солдати в братській могилі в центрі села біля школи.

За час окупації села були розстріляні:

1. Мороз Сергій Андрійович — голова ССТ, член ВКП(б);
2. Макій Петро Леонтійович — директор школи, член ВКП(б);
3. Тібеж Іван Митрофанович — сільський активіст, безпартійний.

Звичайно, визволення села було дуже радісною подією. Але радість була недовга. Попереду були ще півтора року важких кривавих боїв, які забрали не один мільйон невинних людських душ. На той час в село по одному приходили поранені шаболтасівці, які були мобілізовані в 41-му. Після приходу Радянської Армії з перших днів почалася мобілізація решти чоловічого населення. Село затихло в очікуванні призову. Можна тільки уявити, які відчуття охоплювали в той час людей. Всі

вже добре розуміли, наскільки страшна війна, наскільки сильний ворог. Уже не було тої наївності, посіяної необізнаністю та радянською пропагандою, як перед війною. Чоловіки розуміли, що вони йдуть на смерть, адже шансів вижити мало, але іншого шляху перемогти немає. Якщо не вони, то більше нікому захищати Батьківщину. Причому, якщо порівнювати з мобілізацією 1941 року, були значно розширені вікові межі. Тетер брали всіх підряд, хто міг тримати зброю.

Варто відзначити, що ставлення керівництва регулярних військ Радянської Армії до мобілізованих з окупованих територій не завжди було добре. Вважалося, що вони просиділи вдома, не воювали, тому такі особи в більшості випадків вважалися штрафниками. При наступальних боях штрафників виставляли попереду регулярних військ, іноді навіть не даючи їм зброї. Вважалося, що воїн повинен її здобути в бою. Згідно із сумнозвісним наказом №227 широко використовувались так звані «заградотряди», які розстрілювали своїх же воїнів при спробі відступу.

Хоробро воювали наші земляки в боях Великої Вітчизняної війни. Разом з частинами Радянської Армії вони були учасниками практично всіх великих бойових операцій. У складі різних військових підрозділів визволяли від німецьких загарбників територію Росії, України, Білорусії, Польщі аж до самого Берліна. Не один десяток наших земляків поліг у запеклих боях при форсуванні Дніпра, а ще більше їх покояться на широких просторах Східної Європи в братських могилах та безіменних похованнях.

Чорною хмарою облетіли село безліч похоронок. 216 мешканців села не повернулися до рідного дому. Горе втрати торкнулося майже кожної шаболтасівської родини. Хтось втратив на війні сина, хтось — чоловіка, батька, брата. Знову окропилась наша багатостраждальна земля гіркими слізьми за невинно убієнними. Нехай же в наших душах та серцях завжди буде світла пам'ять про славних мужів Шаболтасівки — захисників, які полягли за наше майбутнє.

Після перемоги багато воїнів повернулися додому героями, відзначені різними нагородами, вітальними листівками. Відомо, що декілька шаболтасівців заслужили звання Героя Радянського Союзу, але не отримали вчасно нагород. Заслу-

жені нагороди шукають і знаходять своїх власників аж донині. Так, наприклад, нещодавно до 35 нагород мешканця міста Чернігова шаболтасівця Ірхи Миколи Степановича додалися Золота Зірка і орден Леніна, на які він уже і не сподівався.

Переможці. Крайній справа — Писаренко Андрій Олексійович, 1945 рік. Фото з архіву Писаренка М. А.

2. 18 Післявоєнний час

Після звільнення села від фашистських окупантів усе господарство села було зруйноване і перебувало в жалюгідному становищі. Багато господарських приміщень колгоспу було зруйновано та спалено. Із школи німці зробили конюшню. Техніку та реманент було розтягнуто, в селі катастрофічно не вистачало робочої та продуктивної худоби, посівного матеріалу. Авдіївська МТС не мала достатньої кількості техніки для повноцінної допомоги колгоспам у сільськогосподарських роботах. Після визволення в селі вдалося зібрати лише 58 коней, більша частина з них була неробоча. Тому для того, щоб орати поля, до робіт залучали корів. Крім відбудови понівеченого господарства, жорстко постала необхідність забезпечення наступаючої Червоної Армії продовольством. Майже все чоловіче населення Шаболтасівки було мобілізоване на війну. Тому весь трудовий тягар лягав на жінок.

У Чернігівському державному архіві довелося знайти річний звіт колгоспу «Перше Травня» за 1943 рік. Перший після окупації. Для висвітлення ситуації в селі в перший післяокупаційний рік наведу деякі таблиці звіту з економічними показниками.

Річний звіт за 1943 рік.

Трудові ресурси господарства станом на 01. 01. 1944 року

Кількість дворів	323
В них наявного населення	1257
чоловіків від 16 до 60 років	72
жінок від 16 до 55 років	367
підлітків	118
З наявних працездатних працюючі в промисловості	17
Кількість трудоднів	76062
з них колгоспники	75685
трактористи	377
Кількість рілних бригад	6

Використання трудових ресурсів за 1943 рік

Вироблено т/днів	Чоловіки	Жінки	Призвані в армію	Непрацездатні	Підлітки	Всього
До 50	6	161	-	35	73	275
50-100	12	85	-	9	27	133
100-200	22	94	-	12	16	144
200-300	14	8	6	3	2	33
300-400	11	6	-	-	-	17
Менше мінімуму	8	164	-	41	85	298
Не працювало	-	12	-	-	8	20

**Урожайність сільськогосподарських культур колгоспу
«Перше Травня» за 1943 рік**

Культура	Фактично посіяно, га	Урожайність, ц/га	Здано в хлібний фонд Черв. Армії, ц	Натуральна оплата за роботу МТС, ц	Насіннєвий фонд, ц	На фураж, ц	Допомога інвалідам, ц	Інші витрати, ц	По трудових, ц
Жито	554	5	421	53	400	40	12	60	260
Пшениця яра	73	9	28	-	191	6	2	10	250
Ячмінь ярий	142	6	-	-	165	53	-	-	-
Овес	100	5	-	-	80	52	-	-	-
Просо	11	2	-	-	9	7	5	-	-
Віка на зерно	49	-	-	-	-	-	-	-	-
Люпин	6	2	-	-	12	-	-	-	-
Коноплі волокно	30	-	-	-	22	-	-	4	-
Картопля	170	57	1224	-	5000	400	100	-	2100
Багаторічні трави	287	-	-	-	-	-	-	-	-

Кількість поголів'я за 1943-1944 роки

Назва тварин	На 01.01.1943	На 01.01.1944
ВРХ	54	34
в т.ч. корів	-	3
волів робочих	3	3
телят 44-го р.н.	-	31
Свиней	-	6
в т. ч. свиноматок	-	1
Овець	-	4
Курей	-	107
Коней	-	58
в т. ч. робочих	-	22
лошат	-	13

Наявність техніки та підсобних виробництв на 01.01.1944 року

Назва	Кількість
Млини вітряні	2 (1 неробочий)
Крупорушки	1 (неробоча)
Кузня	1
Плуги кінні	32
Культиватори	1
Кінні граблі	3
Жатка самоскидачна	2
Молотарка проста	2
Віялка	18
Зернові сортувальники	1
Соломорізки	4
Вози на дерев'яному ходу	22
Сані	35
Збруя комплектів	34

Середня видача колгоспникам на 1 трудовень, кг

зерна 0,66

картоплі 2,80

10 лютого 1944 року

Голова колгоспу

Серб Михаль Петрович

Рахівник

Ірха Ганна Павлівна

Голова ревізійної комісії

Савицький Семен Іванович

Ситуація була вкрай важка. Господарство не в силах було засіяти всю наявну площу ріллі. А та площа, яка була засіяна, мала вкрай низьку продуктивність, що виливалось у надзвичайно низьку урожайність. Основна зернова культура — жито — давала всього 5 ц/га! Інші культури також мали низьку урожайність, а посів віки на зерно навіть не змогли зібрати. Третина урожаю жита постачалася до хлібного фонду Радянської Армії. Галузь тваринництва, можна сказати, в 1943 році була відсутня, а в 1944-му тільки почала відновлюватися. Трудових ресурсів не вистачало, тому на роботу ходили всі, навіть діти та непрацездатні. Всі працювали, як могли.

...У повоєнний час весь Радянський Союз нагадував великий будівельний майданчик. Необхідно було в короткі строки відновити знищене господарство, наростити економічний та військовий потенціал країни. У другій половині сорокових почалося масштабне освоєння безкрайніх просторів Сибіру. Для цього необхідні були люди. Крім політичної пропаганди, економічних та соціальних важелів впливу до населення були застосовані давно випробувані примусові методи. В Шаболтасівку з району прийшла рознарядка направити на освоєння Сибіру трьох осіб. В село приїхали представники районної влади в супроводі озброєних людей. Були зібрані сільські загальні збори, на яких було «одногосно» вибрано троє кандидатів на переселення: Серб Проня Семенівна, Жилко Петро та його дружина Софія Яківна. Як розповідали очевидці, голосування фактично проходило під дулами пістолетів. А коли близькі родичі відмовилися голосувати за висилку своїх рідних, то їх, погрожуючи розправою, все одно змусили це зробити. В той час, як їх батьки працювали на чужині, на декілька років залишилися без батьків напризволяще діти подружжя Жилок: Мотя, Маня та малий Гриша.

Засіяти всю наявну площу та досягти запланованих показників урожайності в господарстві змогли тільки в 1948 році. А

на довоєнні показники урожайності та поголів'я тваринництва вийшли тільки в другій половині п'ятдесятих років. Після війни почалась масова відбудова колгоспних приміщень. 1943 року було поновлено роботу ФАПУ, який на час окупації не працював. У школі було відновлено повноцінне навчання, і в 1947 році вона стала семирічною. 1948 року закінчено відбудову приміщення школи, а в 1950 році випущено перший випуск 7-го класу. Пізніше школа стала восьмирічною.

У п'ятдесятих роках місцевий колгосп очолив 30-тисячник Петро Григорович Перевертун. Зараз його ім'я носить одна з вулиць села, колишня Колгоспна, збудована саме в роки його головування. Після головування Перевертуна колгосп очолив Андрій Степанович Молявко, який пізніше, після тривалого головування в рідному селі, очолив Новгород-Сіверський райвиконком.

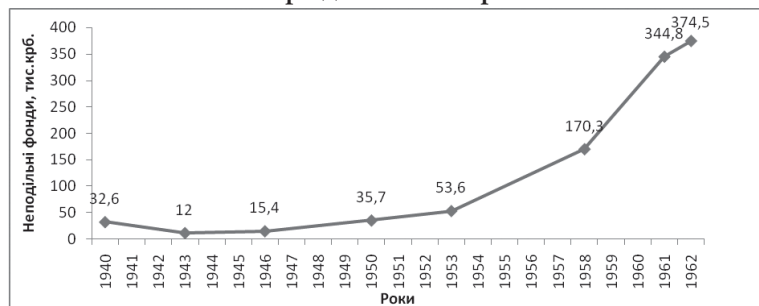
Колгосп розвивається під партійним гаслом «Семирічку за чотири роки». На початку 60-х місцевий колгосп «Перше Травня» перейменовують на колгосп «Зоря». Він стає одним з найбагатших колгоспів округи, колгоспом-мільйонером. Колгоспна партійна організація, що нараховує 20 членів, очолює громадське життя села. Майже всі основні ділянки колгоспного виробництва очолюють комуністи. З року на рік збільшується урожайність сільськогосподарських культур, поголів'я

худоби та надої молока. Для удобрення полів широко використовують торф'яні компости. Це дає можливість у 1962 році порівняно з 1953 роком збільшити урожайність зернових удвічі. Продуктивність тваринництва зростає в три рази. В колгоспі починають вирощувати нову культуру — льон. Він поступово замінить дідівські коноплі.

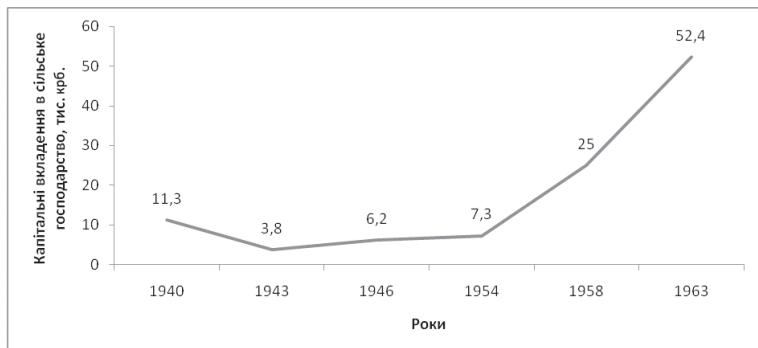
Підвищується рівень життя мешканців села. Після війни багато хто капітально відремонтував старе житло або збудував нове. У п'ятдесятих роках майже половина помешкань шаболтасівців уже накрита залізною бляхою, шифером або черепицею. В селі з'являються велосипеди, мотоцикли, селяни починають частіше купувати меблі. За переписом 1959 року в Шабольтасівці мешкало 1513 чоловік та налічувалося 373 двори. Станом на 1 січня 1963 року населення вже становить 1648 осіб, з них чоловіків 705, жінок — 943, дворів — 423. Шістдесяті роки стали зламним моментом у динаміці народжуваності. Вперше за всю історію села починається поступовий спад народжуваності. Саме через поступовість цей злам пройшов непомітно, а набув явних ознак тільки в кінці 80-х років.

На початку 60-х років колгосп переважно займався вирощуванням пшениці, жита, картоплі та льону. Середня врожайність зернових 1962 року становила 12 ц/га, льноволокна — 6,8 ц/га, льону насіння — 5,7 ц/га, картоплі — 112 ц/га. На 1 січня 1963 року в господарстві налічувалося 630 голів ВРХ, 1000 голів свиней, 200 овець, 930 курей та 60 бджолосімей. 1959 року був збудований цегельний завод, який виготовляв в основному цеглу-сирець для потреб колгоспників. За період 1943 — 1963 років у колгосп були куплені 9 тракторів, 3 комбайни, 6 автомобілів та 10 сільськогосподарських машин.

Зростання неподільних фондів господарства за період 1940-1962 років

Капітальні вкладення в сільське господарство за 1940-1963 роки

Примітка: всі суми вказані в масштабі цін 1961 року.

У післявоєнний час колгоспниками було зведено 120 дво-кімнатних будинків, або, як їх називали в народі, — п'яти-стітків, загальною площею близько 5000 кв. м. 1957 року закінчили будівництво сільського клубу на 250 осіб, а в 1963 році до нього добудовано приміщення бібліотеки. Книжковий фонд бібліотеки налічував 4000 книг. При клубі діяла стаціонарна кіноустановка. Чотири рази на тиждень у клубі показували кіно. По два сеанси. Один — для дітей, а один — для дорослих. При клубі діяли гуртки художньої самодіяльності: хоровий та драматичний. Вони давали концерти та ставили п'єси для жителів села, а іноді виїжджали в інші населені пункти. Регулярно брали участь у районних оглядах художньої самодіяльності. 1957 року в селі з'явилося дротове радіомовлення, а до цього всі новини країни в селі дізнавалися з радіоприймачів. За переписом 1962 року в селі їх було на той час вже близько 50 штук.

1962 року в Шаболтасівці діяли два магазини — сільмаг та заготлавка. За 62-й рік їхній сукупний товарообіг склав 120 тис. крб.

У 1962 році школа налічувала 250 учнів, 13 учителів і старшу піонервожату. Серед учителів 5 мало вищу освіту, незакінчену вищу — 4, середню педагогічну — 4. Дитячого садка не було, але на літній період організовувалися дитячі ясла, в яких

виховувалося 40-50 дітей колгоспників. При колгоспі існував так званий низовий фізкультурний колектив — волейбольна команда. Він був також і при школі. Стадіону в селі не було. Існував тільки спортивний майданчик при школі.

У 1963 році в селі налічувалося 100 пенсіонерів, середній рівень пенсії яких складав 19 крб. Оплачувана відпустка колгоспникам надавалася лише механізаторам у розмірі 12 днів.

Незважаючи на позитивні тенденції розвитку, життя радянських людей, а особливо селян, було дуже тяжким і злиденним. Цікаво порівняти фотографію остарбайтера Савицького А. в Німеччині за 1944 рік з будь-якою радянською за 40-50-ті роки. З одного боку, остарбайтер — фактично раб фашистського режиму, одягнутий у костюм, білу сорочку з краваткою, в капелюсі. Єдине, що видавало в ньому остарбайтера, — нашивка «OST». З іншого боку, народ-переможець — у полотняних самотканих сорочках та штанах, обідраний та босий.

Селянам не видавали паспорт, вони були обмежені у свободі пересування. Для того, щоб виїхати за межі села, необхідно було мати поважну причину та отримати дозвіл у керівництві села. Вільним був тільки виїзд молоді за комсомольськими путівками на освоєння якихось нових територій чи будівництво стратегічно важливих об'єктів. Крім того, цей процес добре стимулювався фінансово. Таким чином, керівництво країни, крім вирішення основних завдань, грало на майбутнє — змішувало різні народи, культури, таким чином створюючи єдиний радянський народ та єдину радянську культуру.

У селян не було оплачуваних чергових відпусток, фактично не було і декретних. Працювали від зорі за трудові, на які потім отримували продовольство, щоб не вмерти з голоду, та мізерні гроші. Аби отримати якусь копійчину та щось купити, пішки носили на базар у Понорницю продавати домашні продукти — сметану, паруху, молоко тощо.

Якщо не дивитися на офіційну статистику, то ситуація на селі нагадувала кріпосне право, а робота в колгоспі — панщину.

І все ж таки люди жили, працювали і раділи життю, як би там не було. Мабуть, у цьому і є глибинний сенс життя.

Додатки

I. Список шаболтасівців, що загинули в боях Великої Вітчизняної війни

№ п/п	ПІП	Рік нар.	Дата смерті	Примітки
1	Арехович Іван Якович	1904		рядовий
2	Арехович Олексій Якович	1907	29.10.1944	рядовий. Проходив службу в 343 гв сп 119 гв сд. Похований м. Ауце, Добельський р-н, Латвія
3	Білоус Андрій Васильович	1910		рядовий
4	Бородюк Петро Михайлович	1912	1943	рядовий
5	Бородюк Степан Петрович	1917		рядовий
6	Васюк Дмитро Іванович (Омелянович)	1903	28.07.1944	рядовий. Проходив службу в 29 гв сп 12 гв сд. Похований м. Брест, Білорусь
7	Васюк Дмитро Омелянович	1904		рядовий
8	Геза Микола Іванович	1913		рядовий
9	Дейко Василь Іванович	1918		рядовий
10	Дейко Іван Васильович	1918	17.01.1944	рядовий. Проходив службу в 188 сп 106 сд. Похований Гомельська обл., Білорусь
11	Дечко Петро Семенович	1920		старшина
12	Жилко Андрій Лукич	1920	21.11.1943	рядовий. Проходив службу в 60 сд. Похований с. Лесуни, Лоєвський р-н, Гомельська обл., Білорусь
13	Жилко Афанасій Терентійович	1917	1943	рядовий
14	Жилко Максим Степанович	1890	27.10.1941	рядовий. Проходив службу в 421 особ 258 сд. Похований с. Кіпино, Дем'янський р-н, Новгородська обл., РФ
15	Жилко Микола Павлович	1922	1942	рядовий
16	Жилко Федосій Терентійович		1941	рядовий
17	Ірха Андрій Михайлович	1901	05.07.1943	рядовий
18	Ірха Андрій Федотович	1908	1942	рядовий
19	Ірха Афанасій Іванович	1919		рядовий

20	Ірха Валентин Сидорович	1910	30.01.1942	рядовий. Проходив службу в 19 гв отд еск зв'язку 20 гв кд. Похований с. Биково, Смоленська обл. РФ
21	Ірха Василь Лукич	1919	1941	рядовий
22	Ірха Василь Олександрович	1903		рядовий. Проходив службу в 933 сп 254 сд.
23	Ірха Дмитро Савватійович	1919	21.10.1943	рядовий. Проходив службу в 96 сп 14 сд. Похований в с. Михальки, Гомельський р-н, Гомельська обл., Білорусь
24	Ірха Іван Іванович	1909	13.05.1942	сержант. Проходив службу в 985 сп 226 сд. Похований в Старому Салтові, Волчанський р-н, Харківська обл.
25	Ірха Ілля Нестерович	1914	08.02.1942	рядовий. Проходив службу в 130 кп 26 кд. Похований в Харківській обл.
26	Ірха Микола Олександрович	1918		рядовий
27	Ірха Олександр Васильович	1900	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 сор 69 сд
28	Ірха Павло Григорович	1924	21.01.1945	рядовий. Проходив лікування в 5762 ппг.
29	Ірха Петро Іванович	1900		рядовий
30	Ірха Степан Михайлович	1897	15.11.1943	рядовий. Проходив службу в 303 сп 69 сд. Похований в с. Михальки, Гомельський р-н, Гомельська обл., Білорусь
31	Ірха Степан Семенович	1904	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 сор 69 сд
32	Ірха Федір Іванович	1905		рядовий
33	Ірха Федір Олександрович	1916		рядовий
34	Ірха Федос Тимофійович	1918		рядовий. Проходив службу в 209 сп 96 сд
35	Киричон Сергій Іванович	1918	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 сор 69 сд. Похований с. Бивальки, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
36	Коваль Микола Корнійович	1912	1941	рядовий
37	Леоненко Микола Сергійович	1915		рядовий
38	Макій Андрій Степанович	1901	11.01.1945	рядовий. Проходив службу в 836 сп 240 сд. Похований в Угорщині.
39	Макій Володимир Тихонович	1907	08.12.1944	рядовий. Проходив службу в 179 гв сп 59 гв сд. Похований в Угорщині.
40	Макій Митрофан Порфірович	1903		рядовий

41	Макій Олексій Антонович	1918	15.11.1943	рядовий. Проходив службу в 60 сд. Похований с. Лесуни, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
42	Макій Петро Павлович	1892		рядовий
43	Маринець Олександр Антонович	1909	1943	рядовий
44	Маринець Павло Прокопович	1922	22.09.1944	рядовий. Проходив службу в 1016 сп 288 сд. Проходив лікування в 297 омсб. Похований в м. Валка в Латвії
45	Масюта Зот Омелянович	1909		рядовий
46	Ментій Антон Павлович	1901	03.12.1943	рядовий. Проходив службу в 209 сп 162 сд. Проходив лікування в 79 омсб. Похований с. Карповичі, Світлогорський р-н, Гомельська обл., Білорусь
47	Ментій Василь Дмитрович	1922	Вер.42	рядовий. Проходив службу в 24 осбр. Похований в Ленінградський обл., РФ
48	Ментій Василь Петрович	1920		рядовий
49	Ментій Григорій Мойсейович	1998	06.01.1944	рядовий. Проходив службу в 96 сп 140 сд. Проходив лікування в 5204 хлпг. Похований с. Базар, Народицький р-н, Житомирська обл.
50	Ментій Дмитро Євстратович	1922	1941	рядовий
51	Ментій Дмитро Петрович	1924		рядовий
52	Ментій Микола Антонович	1916		рядовий
53	Ментій Микола Никифорович	1911	1943	рядовий
54	Ментій Пилип Михайлович	1888	1943	рядовий
55	Ментій Семен Никофорович	1907	1944	рядовий. Проходив службу в 517 сп 166 сд.
56	Ментій Сергій Герасимович	1896	29.07.1944	рядовий. Проходив службу в 930 сп 256 сд. Проходив лікування в 272 омсб. Похований в Естонії.
57	Ментій Тихон Петрович	1924	16.09.1944	старшина. Проходив службу в 927 сп 251 сд. Похований п. Вецсаулі, Бауський р-н, Латвія
58	Ментій Федір Антонович	1910	15.11.1943	рядовий. Проходив службу в 60 сд. Похований с. Лесуни, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
59	Молявко Андрій Львович	1907	28.02.1942	рядовий. Проходив службу в 135 сд. Похований м. Бологоє, Тверська обл., РФ
60	Молявко Афанасій Антонович	1907		рядовий

61	Молявко Єфим Миколайович (Микитович)	1899	1941	рядовий
62	Молявко Іван Тихонович	1900		рядовий
63	Молявко Олексій Григорович	1909	18.09.1943	рядовий. Проходив службу в 479 сп 149 сд. Похований с. Блистова, Н.-Сіверський р-н, Чернігівська обл.
64	Молявко Павло Антонович	1905	07.02.1945	рядовий. Проходив службу в 221 гв сп 77 гв сд.
65	Молявко Семен Петрович	1908	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 236 сп 106 сд. Лікувався в 4319 ппг. Похований в смт Добрянна, Ріпкинський р-н, Чернігівська обл.
66	Молявко Степан Аркадійович	1919	13.04.1944	рядовий. Проходив службу в 60 гв сп 20 гв сд. Похований с. Плоп-Штубей, Каушанський р-н, Молдова
67	Молявко Яків Аркадійович	1919		рядовий
68	Мороз Андрій Елисейович	1912		рядовий
69	Мороз Антон Полікарпович	1912		рядовий
70	Мороз Василь Сидорович	1911		рядовий
71	Мороз Григорій Порфирійович	1903	10.08.1944	рядовий. Проходив службу в 492 гв сп 16 гв сд. Лікувався 22 гв омсб. Похований в Литві.
72	Мороз Григорій Федорович	1904		рядовий. Проходив службу в 60 сд.
73	Мороз Дем'ян Павлович	1909	18.10.1943	рядовий. Проходив службу в 362 сд. Похований в с. Старіє Дятловичі Гомельський р-н. Гомельська обл. Білорусь
74	Мороз Іван Васильович	1925	30.04.1944	рядовий. Проходив службу в 213 сп 56 сд. Похований зал. ст. Турійськ, Турійський р-н, Волинська обл.
75	Мороз Іван Іванович	1914	20.10.1944	рядовий. Проходив службу в 68 сп 70 сд. Похований с. Слампе, Тукумський р-н, Латвія
76	Мороз Іван Федорович	1913		рядовий
77	Мороз Микита Кирилович	1902		рядовий
78	Мороз Микола Акимович	1895		рядовий
79	Мороз Микола Іванович	1905		рядовий
80	Мороз Микола Федорович		15.12.1944	сержант. Проходив службу в 99 сд. Лікувався 130 омсб. Похований в Угорщині.

81	Мороз Микола Якович	1910	1941	рядовий
82	Мороз Михайло Григорович	1891		рядовий
83	Мороз Петро Сидорович	1906	14.10.1944	сержант. Проходив службу в 104 гв сп 36 гв сд. Лікувався 2242 иг. Похований в Румунії.
84	Мороз Пилип Євхимович	1906	21.10.1943	рядовий. Проходив службу в 260 оспр 1199 сп 354 сд. Похований Гомельський р-н, Гомельська обл., Білорусь.
85	Мороз Степан Микитович	1924	19.02.1944	рядовий. Проходив службу в 193 сд. Похований с. Полісся, Світлогорський р-н, Гомельська обл., Білорусь
86	Мороз Трохим Іванович	1909	1943	рядовий
87	Мороз Трохим Павлович	1915		рядовий. Проходив службу в 60 сд.
88	Мороз Федір Гаврилович		1943	рядовий. Проходив службу в 110 кп 29 кд.
89	Мороз Федір Кіндратович	1903		рядовий
90	Мороз Федір Леонович	1924	24.05.1945	рядовий. Проходив службу в 4 уч арт полк. Похований м. Городок Львівська обл.
91	Мороз Федот Константинович	1897	09.03.1942	рядовий. Проходив службу в 6 тбр.
92	Мяленко Іван Павлович		1941	рядовий
93	Надярний Михайло Олександрович	1915	1943	рядовий
94	Наконечна Ганна Миколаївна		1942	
95	Наконечний Андрій Федотович	1907		рядовий
96	Наконечний Григорій Сидорович	1899		рядовий
97	Наконечний Григорій Федотович	1903	1941	рядовий
98	Наконечний Іван Григорович	1904	1943	рядовий. Проходив службу в 263 оспр 60 сд.
99	Наконечний Іван Миколайович	1911	02.07.1944	ефрейтор. Проходив службу в 109 гв сп 37 гв сд. Похований с. Замостьє, Узденський р-н, Мінська обл., Білорусь.
100	Наконечний Іван Степанович	1919		рядовий

101	Наконечний Микита Петрович	1900		рядовий
102	Наконечний Микола Сергійович	1898		рядовий
103	Наконечний Михайло Петрович	1924		рядовий
104	Наконечний Михайло Тарасович	1905		рядовий
105	Наконечний Михайло Федотович	1895	Жов.43	рядовий
106	Наконечний Олексій Пилипович	1912		рядовий
107	Наконечний Павло Іванович	1899	06.05.1944	рядовий
108	Наконечний Павло Пилипович	1914	1941	рядовий
109	Наконечний Петро Григорович	1903	23.04.1944	рядовий. Проходив службу в 69 сд. Похований с. Залісся, Світлогородський р-н, Гомельська обл., Білорусь.
110	Наконечний Петро Іванович	1901	1942	рядовий
111	Наконечний Семен Пилипович	1907	15.02.1945	ст. сержант. Проходив службу в 280 омпд 334 сд. Похований смт Богатого, Багратіоновський р-н, Калінінградська обл., РФ.
112	Наконечний Степан Олександрович	1924		рядовий
113	Наконечний Тарас Наумович	1912	1943	рядовий. Проходив службу в 176 сп 46 сд.
114	Наконечний Тимофій Григорович	1893		рядовий
115	Наконечний Трохим Омелянович	1910	21.10.1943	рядовий 96 сп 140 сд. Похований в с. Михальки, Гомельський р-н, Гомельська обл., Білорусь
116	Наконечний Федір Петрович	1916	1941	рядовий
117	Нетовчений Дмитро Микитович	1924		рядовий
118	Нетовчений Іван Іванович	1900		рядовий
119	Нетовчений Іван Микитович	1916		рядовий
120	Нетовчений Микола Іванович	1905	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 осп 69 сд.
121	Оріхович Іван Павлович	1925	1943	рядовий

122	Оріхович Микола Павлович	1918		рядовий
123	Оріхович Петро Павлович	1925	1945	рядовий. Проходив службу в 1234 сп 370 сд. Помер 16.02.45 р. Похований в Польщі
124	Остапенко Іван Якович	1903	25.01.1945	рядовий. Проходив службу в 376 сп 220 сд. Похований Калінінградська обл. РФ
125	Остапенко Михайло Якович	1923	10.01.1944	рядовий. Проходив службу в 193 сд. Похований с.Уболоть, Калінінський р-н, Гомельська обл., Білорусь
126	Остапенко Павло Іванович	1897		рядовий
127	Остапенко Яків Іванович	1900	1944	рядовий
128	Панченко Іван Володимирович	1900	1941	рядовий
129	Панченко Іван Власович	1906		рядовий
130	Пилипенко Григорій Андрійович	1909	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 осп 69 сд.
131	Пилипенко Іван Дмитрович	1921	24.04.1905	рядовий. Загинув у полоні.
132	Пилипенко Іван Трохимович	1911		рядовий
133	Пилипенко Петро Трохимович	1920	1943	рядовий. Проходив службу в 136 особ.
134	Писаренко Василь Іванович	1900		рядовий
135	Писаренко Григорій Іванович	1912	1941	рядовий. Проходив службу в 54 сп 80 сд.
136	Писаренко Григорій Олексійович	1909	11.11.1943	рядовий. Проходив службу в 256 осп 69 сд. Похований с. Вазон, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
137	Писаренко Іван Іванович	1914	1944	рядовий
138	Писаренко Микола Олексійович	1910	1941	рядовий
139	Писаренко Михайло Олексійович	1907	1945	рядовий
140	Писаренко Павло Мойсейович	1920	1943	ст. сержант. Проходив службу в 56 ошибр.
141	Писаренко Степан Сидорович		25.03.1944	рядовий. Проходив службу в 279 осп. Похований с. Дубужа, Биховський р-н, Могильовська обл., Білорусь.
142	Савицький Андрій Федорович	1900		рядовий
143	Савицький Антон Іванович	1914	20.10.1943	рядовий. Проходив службу в 193 сд. Похований с. Вазон, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь.

144	Савицький Василь Сидорович	1909	1943	рядовий
145	Савицький Володимир Іванович	1910	27.03.1945	рядовий. Проходив службу в 215 сп 179 сд. Лікувався 5227 хпгг. Похований в Польщі.
146	Савицький Герасим Мойсейович (Максимович)	1904	24.10.1944	рядовий. Проходив службу в 358 сп 136 сд. Похований в Польщі.
147	Савицький Григорій Захарович	1895	Грг.41	рядовий
148	Савицький Григорій Мойсейович	1916	1941	рядовий
149	Савицький Дмитро Володимирович	1894	1943	рядовий
150	Савицький Дмитро Іванович	1911	1941	рядовий
151	Савицький Дмитро Олександрович	1917		рядовий
152	Савицький Іван Андрійович	1916	1941	рядовий
153	Савицький Іван Афанасійович	1919		рядовий
154	Савицький Іван Іванович	1910	20.01.1944	лейтенант. Проходив службу в 115 осбр. Похований с. Прудок, Світлогорський р-н, Гомельська обл., Білорусь.
155	Савицький Іван Михайлович	1901		рядовий
156	Савицький Іван Олексійович	1921	05.08.1943	ст. сержант. Проходив службу в 874 сп 282 сд. Похований с. Вязки, Поддорський р-н, Новгородська обл., РФ
157	Савицький Михайло Єгорович	1919	1943	мол. сержант. Проходив службу в 6 тп 3 тд.
158	Савицький Михайло Андрійович		1943	рядовий
159	Савицький Олексій Іванович	1898	1945	рядовий
160	Савицький Павло Андрійович	1910	28.04.1944	рядовий. Проходив службу в 221 гв сп 77 гв сд. Похований с. Ключи, Турійський р-н, Волинська обл.
161	Савицький Павло Свиридович	1919	13.10.1942	сержант. Проходив службу в 236 сд. Лікувався 2132 ег. Похований м. Сочі, Краснодарський край, РФ
162	Савицький Роман Афанасійович			рядовий
163	Савицький Семен Іванович (Степанович)	1909	06.07.1943	рядовий. Проходив службу в 1848 иптап. Похований с. Батрацька Дача, Шебекинський р-н, Білгородської обл., РФ.

164	Савицький Сергій Васильович	1909		рядовий. Проходив службу в 60 зсп.
165	Савицький Федір Володимирович	1901	21.07.1944	мол. лейтенант. Похований с. Старе Село, Рогачівський р-н, Гомельської обл., Білорусь.
166	Савицький Яків Захарович	1915	05.07.1944	рядовий. Проходив службу в 160 сп 224 сд. Похований о. Тейнар-Сари, Нарелія, РФ.
167	Савицький Яків Степанович	1910	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 остр 69 сд. Похований с. Синск, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
168	Серб Григорій Семенович	1906	21.10.1943	рядовий. Проходив службу в 96 сп 140 сд. Похований с. Михальки, Гомельський р-н, Гомельська обл., Білорусь.
169	Серб Дмитро Микитович	1919	1941	рядовий
170	Серб Єфим Федорович	1914		рядовий
171	Серб Іван Єфимович	1904	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 остр 69 сд. Похований с. Синск, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
172	Серб Іван Петрович	1911		рядовий
173	Серб Іван Пилипович	1916		рядовий
174	Серб Іван Федорович	1920	1943	рядовий
175	Серб Іван Федорович	1912	22.10.1943	рядовий. Похований с. Синск, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь.
176	Серб Михайло Дмитрович	1906	21.10.1943	рядовий. Проходив службу в 96 сп 140 сд. Похований с. Михальки, Гомельський р-н, Гомельська обл., Білорусь.
177	Серб Михайло Єфимович	1914	04.04.1944	рядовий. Похований м. Санкт-Петербург, РФ.
178	Серб Олександр Пилипович	1923		рядовий
179	Серб Павло Єфимович	1900		рядовий. Проходив службу в 1281 сп 60 сд.
180	Серб Петро Аврамович	1922	15.05.1942	рядовий. Проходив службу в 914 сп 246 сд. Похований с. Купеваха, Богодухівський р-н, Харківська обл.
181	Серб Петро Трохимович	1901	08.05.1942	рядовий. Загинув в полоні в Німеччині.

182	Серб Яків Ілліч	1909		матрос. Проходив службу в Севастопольському обор. р-ні ЧФ.
183	Супоня Ілля Васильович	1915	1943	рядовий
184	Тібеж Григорій Єфимович	1919	22.11.1943	рядовий. Проходив службу в 96 сп 140 сд. Похований с. Зашебе, Речицький р-н, Гомельська обл., Білорусь.
185	Тібеж Григорій Тихонович	1918		рядовий
186	Тібеж Іван Степанович		28.07.1944	рядовий. Проходив службу в 895 сп 193 сд. Похований в Польщі
187	Тібеж Олександр Дмитрович	1918		рядовий. Проходив службу в 170 сп 58 сд.
188	Тібеж Степан Іванович	1923	28.07.1944	рядовий. Проходив службу в 193 сд. Похований в Польщі.
189	Тібеж Степан Федорович	1914		рядовий. Проходив службу в 41 сп 84 сд.
190	Челик Володимир Семенович	1919	09.01.1943	рядовий. Проходив службу в 33 гв сд. Похований с. Гапкин, Константинівський р-н, Ростовська обл., РФ
191	Чоботар Андрій Іванович	1894	12.05.1943	рядовий. Проходив службу в 276 сд. Загинув у полоні м. Славути, Хмельницька обл.
192	Чоботар Василь Денисович	1904		рядовий. Проходив службу в 933 сп 254 сд.
193	Чоботар Ганна Андріївна			
194	Чоботар Григорій Омелянович	1910	22.10.1943	рядовий. Проходив службу в 256 оср 69 сд. Похований с. Бивальки, Лоевський р-н, Гомельська обл., Білорусь
195	Чоботар Григорій Іванович	1904	30.08.1941	рядовий.
196	Чоботар Іван Захарович	1919		рядовий
197	Чоботар Іван Олександрович			рядовий
198	Чоботар Іван Романович	1898	1943	рядовий
199	Чоботар Іван Семенович	1910		рядовий
200	Чоботар Кирило Іванович	1907	1944	рядовий
201	Чоботар Микола Володимирович	1920	26.07.1943	мол. сержант. Похований с. Тургенєво. Орловська обл., РФ.
202	Чоботар Михайло Миколайович	1901	1942	рядовий. Проходив службу в 237 сп 69 сд.
203	Чоботар Михайло Олександрович (Олексійович)	1895		рядовий

204	Чоботар Олександр Данилович	1922	15.01.1942	рядовий. Проходив службу в 438 сп 129 сд.
205	Чоботар Петро Володимирович	1913	27.10.1941	рядовий
206	Чоботар Петро Іванович	1919	21.01.1942	рядовий. Проходив службу в 427 отд загр б-ні. Лікувався в 188 ппг. Похований с. Доброість, Крестецький р-н, Новгородська обл., РФ.
207	Штаба Іван Володимирович	1912	1941	рядовий
208	Штаба Іван Євстратович (Єфимович)	1918	22.09.1941	рядовий. Проходив службу в 858 сп 283 сд. Похований м. Глухів. Сумська обл.
209	Штаба Максим Ілліч			рядовий
210	Штаба Олександр Микитович	1924		рядовий
211	Штаба Олександр Вакулович	1903		рядовий
212	Штаба Степан Євстратович	1916		рядовий
213	Штаба Степан Євмінович	1904	05.09.1944	рядовий. Проходив службу в 96 сп 140 сд. Похований в Польщі.
214	Штаба Степан Миколайович	1899		рядовий
215	Штаба Федір Миколайович	1919		рядовий
216	Штаба Яків Євстратович	1914	1941	рядовий

II. Фотогалерея

Передовики колгоспу «Зоря». Фото з архіву Коваля А. І.

Народні гуляння. Шаболтасівка, початок 1960-х.
Фото з архіву Чоботар Н. Ф.

Писаренко М. за ткацьким верстатом.
Фото з архіву Писаренко М. А.

Ірха Михайло Миколайович та Наконечний Микола
Тарасович. Фото з архіву Ірхи М. М.

Хлопчачі розваги, 1950-ті роки. Фото з архіву Писаренка М. А.

Останній дзвоник у Шаболтасівській восьмирічній школі в 1977 році. Фото з архіву Ковалю А. І.

Перебирання картоплі, 1977 рік. Фото з архіву Ковалю А. І.

Перерва в школі. Фото з архіву Коваля А. І.

Польові роботи. Тракторист Мороз Михайло Миколайович, причіпник Бородюк Микола Петрович на тракторі «Універсал», 1959 рік. Фото з архіву Серб Г.

Список використаної літератури

1. Адаменко М. Володар казкових скарбів
2. Адаменко М. Планета Україна «Педагогічна преса» Київ, 2003
3. Анкета-довідка про село Шаболтасівку, 1963
4. Археологічна комісія Всеукраїнської академії наук. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779-1781) Київ, 1931
5. Балабатько В.П. Матеріали по історії села Авдіївка, 1980
6. Виконком Шаболтасівської с/р. Довідка про населений пункт с. Шаболтасівка, 1962
7. Горобець С. Невідомий фрагмент ревізії Чернігівського полку 1732 р. Сіверянський літопис, № 4, 2008
8. Грушевский М.С. Иллюстрированная история Украины. «БАО», Донецк, 2004
9. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Книга 5. Чернигов, 1874
10. Дем'яненко Р. Легенди, перекази Сіверського краю. Відділ у справах преси та інформації, Чернігів, 2006
11. Департамент Генерального штаба. Военно-статистическое описание Российской империи, т. 12, часть 2. Черниговская губерния, 1851
12. Записки Черниговского губернского статистического комитета. Книга 2, Выпуск 5-6. Чернигов, 1872
13. Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій, адміністрація Війська Запорізького у 1648-1782 рр. Ліра, Дніпропетровськ, 2007
14. Земской сборник Черниговской губернии № 1, 1899
15. Земской сборник Черниговской губернии № 9, 1899
16. Земской сборник Черниговской губернии № 10, 1899
17. Земской сборник Черниговской губернии № 12, 1902
18. Императорская Академия Наук. Адрес-календарь или общий штат Российской империи на 1847 год. Часть 2, С.-Петербург
19. Кривошея В. Українська козацька старшина. Ч 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації. – Вид. 2-ге, доповнене, уточнене і виправлене. Стилоз, Київ, 2005
20. Куриленко В.Є. Історія Чернігово-Сіверщини в знахідках мезенської округи. Нариси про далеке минуле рідного краю. Мезинський національний природний парк. Чернігів, 2008
21. Лазаренко А.М. Записи з історії села Авдіївки
22. Лук'яненко Л. Маршал Жуков і українці у Другій світовій війні. Видавничий дім «Козаки». Київ, 2006
23. Милорадович Г.А. Родословная книга черниговского дворянства, т. 1, С.-Петербург, 1901
24. Милорадович Г.А. Родословная книга черниговского дворянства, т. 2, С.-Петербург, 1901
25. Мороз О.Ф. Записи з історії села Шаболтасівки, 1960
26. Наливайко С. Таємниці розкриває санскрит. «Просвіта», Київ, 2000
27. Ницше Ф. Воля к власти. «REFL-book», 1994

28. Пригоровський В. Залюблений у землю Сіверську (Ю.С.Виноградський) Історико-краєзнавчий нарис. ЧДОУНБ ім. В.Г.Короленка. Чернігів, 2004
29. Поисково-издательское агентство «Книга Памяти Украины» Книга Памяти Украины. Черниговская область. Том 8, Киев, 1997
30. Руссов А.А. Описание Черниговской губернии. Том 1. Губернское земство, Чернигов, 1898
31. Руссов А.А. Описание Черниговской губернии. Том 2. Губернское земство, Чернигов, 1899
32. Самоквасов Д.Я. Описание археологических раскопок и собрание древностей. Московский комитет по устройству Черниговского археологического съезда. Москва, 1908
33. Самоквасов Д. Северская земля и Северяне по городищам и могилам. Синодальная типография, Москва, 1908
34. Серофим, иеромонах (Варванин). Свято-Николаевский Пустинно-Рыхловский монастыр. УПЦ Черниговская епархия
35. «Сіверщина». Чернігівщина отаманська. Чернігів, 2 вересня 2008
36. Устименко В.Є. Жукля. 3 історії села на Чернігівщині. Етнос, Київ, 2009
37. Центральный статистический комитет МВД. Список населённых мест Российской империи. Черниговская губерния. Санкт-Петербург, 1866
38. ДАЧО Списки дворян Н.-Северского наместничества, представленных в герольдию. Ф.86.1.1
39. ДАЧО Реестр населенных мест Кролевецкого уезда с распределением по сословиям и указанием количества земли 1852 г. Ф. 132.1.1018
40. ДАЧО Ведомость о количестве душ мужского пола податного сословия с распределением по уездах и селениях за 1803 г. Ф. 132.1.57
41. ДАЧО Сведения о количестве школ, групп, учеников и учителей в них по с. Шаболтасовке Ф. Р-593.1.87
42. ДАЧО Статистические сведения о Шаболтасовской школе Ф. Р-942.1.5168
43. ДАЧО Годовые отчеты колхоза «Первое Мая» за 1943-1947 Ф.Р-526.5.582
44. ДАЧО О количестве и социально-экономическом положении членов селькомнезама. Ежемесячные ведомости Ф.Р-186.1.7
45. ДАЧО Сведения о состоянии частновладельческих имений с указанием количества земли и ревизских душ по уездам губернии в 1861 г. Кролевецкий уезд. Ф.144.1.289
46. ДАЧО Метричні книги Шаболтасівської Покровської церкви, 1877-1917 роки.
47. ДАЧО О передаче на содержание Авдеевской почтовой станции трубчевским купцом Быховским н.-северскому купцу Солонину 1866-1868 г. Ф.144.1.729
48. Черниговский губернский статистический комитет. Календарь Черниговской губернии на 1891 год, Чернигов, 1890
49. Шафонский А.Ф. Черниговского наместничества топографическое описание. Судиненко М., Киев, 1851

Олексій Миколайович Мороз

Шаболтасівка.

Погляд крізь віки

Історично-дослідницьке видання

Редактор Василь Чепурний

Художній редактор Марина Кутяєва

Обкладинка Олексія Мороза

Верстка Тетяни Кузик

Коректура Олени Махотко

ТОВ «Редакційно-видавничий центр «Сіверщина»
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції № 3221, серія ДК, від 19 червня 2008 року).
14000, м. Чернігів, вул. Воровського, 10, тел./факс 4-92-83,
email: siverschina@gmail.com